TIJDSCHRIFT VOOR PARAPSYCHOLOGIE

gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang

onder Redactie van : Dr. P. A. DIETZ en Drs. W. H. C. TENHAEFF.

met medewerking van : Mej. Dr. R. A. BIEGEL, H. N. DE FREMERY, Dr. K. H. E. DE JONG, Prof. Drs. D. VAN HINLOOPEN LABBERTON, Prof. Dr. A. H. DE HARTOG, Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN, Ir. FELIX ORTT, Drs. D. H. PRINS Jr., HARRY PRICE (Londen), CHARLES QUARTIER (Parijs), Mr C. P. VAN ROSSEM, Dr. RUDOLF TISCHNER (München), Prof. Dr. J. VALCKENIER SURINGAR, Dr. A. VLOEMANS, e. v. a.

Uitgave van EMIL WEGELIN, Singel 163, Amsterdam. Postgiro 15793.

Dit tijdschrift verschijnt voorloopig tweemaandelijks in een dikte van minstens 3 vel druks en kost bij abonnement voor het binnenland en koloniën *f 5,50* (buitenland *f 6.—*) per jaargang frc. p. p. bij vooruitbetaling. Losse nummers *f 1.* — Advertentiën *40 cts.* per regel; bij contract per jaar aanmerkelijke korting.

Voor abonnementen, advertentiën, en alles wat de administratie betreft wende men zich tot den uitgever, Singel 163, Amsterdam. Alle stukken, voor de Redactie bestemd, gelieve men te richten tot Dr. P. A. Dietz, van Boetzelaerlaan 73, Den Haag.

1e JAARGANG JULI 1929 nr. 5

De Nederlandsche studievereeniging voor „Psychical Research".

In 1882 werd in Engeland de Society for Psychical Research gesticht ; in den loop der jaren werden in bijna alle andere landen van Europa, en ook in Amerika, vereenigingen met soortgelijk doel opgericht. Ons land was in dit opzicht beschamend achterlijk ; pas in 1919 vormde zich, onder voorzitterschap van niemand minder dan den Groningschen hoogleeraar in de wijsbegeerte Heymans, de Nederlandsche vereeniging. Zij nam den naam aan van Nederlandsche Studievereeniging voor „Psychical Research", reeds in dezen, gedeeltelijk buitenlandschen naam het voornemen te kennen gevend, in den geest der Engelsche vereeniging te willen werken. Een op ongeregelde tijden verschijnend geschrift, de aan het meerendeel onzer lezers niet onbekende „Mededeelingen", werd door haar uitgegeven.

De werkzaamheden der jonge vereeniging begonnen onder gunstige omstandigheden. Er was enthousiasme ; een aantal wetenschappelijke mannen schaarden zich onder de leden. En bovenal : de heeren Heymans, Brugmans en Weinberg slaagden er in in den heer van Dam, een student in de wis- en natuurkunde te Groningen, een proefpersoon te vinden, die een merkwaardig telepathisch vermogen paarde aan groote welwillendheid en geduld. Zoodoende werd de coup d'essai der Nederlandsche vereeniging een coup de maître ; wij mogen gerust de in het psychologisch laboratorium te Groningen verrichte telepathische proeven klassiek noemen ; zij overtreffen alle buitenlandsche experimenten in nauwkeurigheid en wetenschappelijkheid van opzet, terwijl het resultaat niet bij de beste ten achter staat. Door dit onderzoek is het bestaan der telepathie of te wel mentale suggestie boven elken redelijken twijfel verheven (1).

Jammer echter, dat dit meesterstuk der jonge vereeniging vrijwel haar eenige werkstuk bleef. Ten deele is dit ongetwijfeld te wijten aan de betrekkelijke zeldzaamheid der echte occulte phaenomenen — de heer van Dam verloor vrij spoedig zijn merkwaardig vermogen ; ten deele zijn er echter andere oorzaken aan te wijzen van het feit, dat de jarenlange vruchtdragende werkzaamheid der Engelsche moedervereeniging door de Nederlandsche niet werd geëvenaard.

In vrijwel alle landen waar men zich bezighoudt met het psychisch onderzoek kan eenzelfde verschijnsel worden geconstateerd, dat dus moet worden toegeschreven aan een zekere psychologische wetmatigheid. Namelijk, dat al spoedig de belangstellenden zich beginnen te scheiden in drie groepen (2). De eerste en oudste groep wordt gevormd door de spiritisten, die in de parapsychologische verschijnselen vóór alles een bevestiging wenschen te zien van hun geloof dat de wereld der levenden voortdurend onder den invloed staat van groote scharen „geesten" van overleden menschen. Onder hen vindt men personen van zeer verschillend gehalte ; naast volkomen kritieklooze dwepers staan anderen van groote kennis en met een uitstekenden kijk op de occulte phaenomenen, die zij echter liefst in spiritistischen zin interpreteeren (du Prel). De tweede groep zijn de eigenlijke

(1) Zie de „Mededeelingen" Nrs 1 en 7.

(2) Ik spreek hier niet van de half-religieuze, half-wijsgeerige groepen der Theosofen, Anthroposofen en vele andere die in den regel het zgn. „onderzoek" aan hun leiders overlaten en zonder eenige contrôle aanvaarden wat deze believen te openbaren.

dragers van de richting, die het zuiverst door den Engelschen term „psychical research" wordt uitgedrukt ; zij staan over 't algemeen sceptisch tegenover de spiritistische opvattingen zonder deze daarom à priori voor onmogelijk te verklaren. (Schrenck Notzing, Richet, een deel der Engelsche onderzoekers).

Een derde groep heeft zich langzamerhand gevormd, naar mate de verschijnselen toenamen en het hoe langer hoe moeilijker werd ze te negeeren of te ontkennen. Psychologisch zijn de leden dezer groep het best te karakteriseeren als vervuld van een — waarschijnlijk onderbewusten — tegenzin tegen de manifestaties eener supra-normale wereld. Het is niet onmogelijk dat deze tegenzin ontstaan is als een reactie tegen de vooral in de eerste groep overheerschende neiging, elk feit te zien in het licht van een alles overstralend „geloof". De ongetwijfeld aanwezige belangstelling uitte zich in de eerste plaats in een systematisch afbrekende kritiek. Positief werk werd door deze groep uit den aard der zaak weinig verricht ; zij bepaalde zich veelal tot aanvallen op de resultaten, die de vertegenwoordigers der beide andere groepen verkregen. Historisch loopt de lijn van Lehmann over Preyer, Dessoir tot Heuzé. De aldus ingestelden beschouwen zichzelf als bij uitstek „kritische", wetenschappelijke personen ; de anderen zijn „geloovigen" ; zij laten zich door de mediums bij den neus nemen, hun conclusies hebben geen waarde.

De strijd werd zoowel buiten als binnen de diverse vereenigingen gevoerd. Het felst kwam deze tegenstelling tot uiting in Duitschland, waar de eene partij als haar orgaan het (thans verdwenen) „Zeitschrift für kritischen Okkultismus" voerde, dat beter „Zeitschrift für Kritik des Okkultismus" had kunnen heeten ; de andere het „Zeitschrift für Parapsychologie". Niet minder fel werd er gevochten in de beide, als „Dreimännerbuch„ en „Siebenmännerbuch" bekende strijdschriften.

Ook in ons vaderland heeft zich de, boven vluchtig beschreven, differentieering in de drie groepen voltrokken. En het valt niet te ontkennen, dat in den loop der jaren de derde, in afbrekenden zin kritische, richting in de Nederlandsche Studievereeniging voor „Psychical Research" den boventoon begon te voeren, vooral na het aftreden van professor Heymans als voorzitter.

Ik zal de laatste zijn, om te ontkennen, dat deze richting, die „schoon de mijne niet, mij toch te denken geeft" haar relatief recht van bestaan heeft. Zij vormt een tegenwicht tegen het onwetenschappelijk aanvaarden van allerlei wonderbaarheden. Maar haar negativistische werkzaamheid kan slechts nut hebben door een neutraliseeren van een teveel aan geloofsijver aan den anderen kant. Op zich zelf kan van haar noch vruchtbare werkzaamheid, noch

stuwkracht verwacht worden. Zij stelt zich te veel op „standpunten", weet te zeker wat màg en nièt mag, wat kàn en nièt kan. Zij zou liefst de parapsychologische verschijnselen onderzoeken volgens zuiver natuurwetenschappelijke methoden; zij houdt er geen rekening mede dat psychisch materiaal nu eenmaal zijn eigenaardige eischen stelt (3).

Resultaat : dat de zoo veelbelovende Nederlandsche vereeniging in eenige jaren een belangrijk percentage harer leden verloor ; dat de vergaderingen steeds slechter bezocht werden; dat de „Mededeelingen" bij gebrek aan materiaal steeds schaarscher verschenen en hun inhoud hoe langer hoe negatiever werd. Karakteristiek was de door den secretaris op de laatste vergadering gedane mededeeling, dat het voornamelijk niet-leden der vereeniging waren die gebruik maakten van haar bibliotheek, waaruit men de conclusie zou moeten trekken, dat de echte belangstellenden in de metapsychica hier te lande geen lid der vereeniging waren. De belangstelling stierf klaarblijkelijk langzaam uit.

Is het onmogelijk, dat er ten tweeden male een kentering komt in de werkwijze dezer, voor ons land zoo onontbeerlijke vereeniging ? Er zijn in den laatsten tijd eenige belangrijke wijzigingen in het dagelijksch bestuur aangebracht. Voorzitter en secretaris zijn afgetreden en vervangen resp. door Mr. P. W. de Koning en onzen redacteur Drs. W. H. C. Tenhaeff. Het bestuur is met twee personen uitgebreid, waarvoor het vroegere bestuurslid Dr. H. J. F. W. Brugmans, hoogleeraar in de psychologie te Groningen, en schrijver dezes werden aangewezen. Deze persoonsverandering beteekent meteen een koersverandering. Er bestaat gezonde hoop, dat het aldus gedeeltelijk gewijzigde bestuur heusch niet „minder kritisch" zal zijn dan dat der steriele middenperiode, maar kritisch in den juister, dat is opbouwenden zin; in één woord, deskundig te werk zal gaan. Een parapsychologisch experiment kan nu eenmaal niet gelijk worden gesteld met een simpele chemische of physische proef, die men onder allerlei omstandigheden, zelfs voor een rumoerige H. B. S.-klasse steeds weer kan demonstreeren. Zij kan zelfs niet worden gelijk gesteld met een physiologische dierproef waar al zooveel meer aan vastzit. De psychologische inslag mag nimmer worden genegeerd. Ingenieursmethoden zijn prachtig voor bruggenbouw, maar ze passen niet voor

---

(3) Men gelieve in verband hiermede mijn critiek op de handelingen van het Bestuur inzake het inzenden van paragnostische droomen op blz. 32 van dezen jaargang te herlezen.

onderzoek van de meest subtiele krachten van den levenden mensch. Wie ze zou willen toepassen is niet „kritisch" d. w. z. juist onderscheidend ; ook al meent hij te goeder trouw dat extra-perfect te zijn.

Ten slotte : het zijn niet alleen experimenten, die de parapsychologische wetenschap opbouwen; spontane feiten zijn niet minder belangrijk — krijgen wij toch bij experimenten slechts een tamelijk armelijke nabootsing van het spontane phaenomeen. Het bestaan van electriciteit valt even goed af te leiden uit den bliksem als uit de electriseermachine. Wel kunnen wij hier inderdaad, waar wij moeten afgaan op subjectieve getuigenissen, nooit de volledige, 100-percentige zekerheid krijgen, maar wel, door de overeenstemming der verslagen, de aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid. Dezelfde zekerheid dus, waarmede wij weten, dat ruim 100 jaar geleden de slag bij Waterloo plaats vond ; dat er bolbliksems zijn en meteoorsteenen.

Ook de geneeskunde pleegt haar diagnosen op te bouwen uit een combinatie van objectief te constateeren verschijnselen en de subjectieve uitspraken van den patient.

Met belangstelling slaan wij den, naar wij hopen, nieuwen koers in de verdere ontwikkeling van de Nederlandsche Studievereeniging voor „Psychical Research" gade !

Dr. P. A. DIETZ.

"Hallucinations véridiques", waarnemingen van het supernormale en supernormale waarnemingen.

WAARNEMEN.

Zwanenburg merkt in zijn : „Inleiding tot de psychologie" (Oosthoek, Utrecht, 1926, pag. 45) zeer terecht op, dat in een waarneming feitelijk alle grondelementen van het zieleleven vervat zijn. Ziet men b.v. een arm, gebrekkig mensch, dan zitten in deze waarneming kenelementen, gevoelselementen (medelijden) en wilselementen (de drang om te helpen).

Inderdaad, deze opvatting is volkomen juist. Kennen, voelen en begeeren zijn in feite onafscheidelijk met elkaar verbonden en slechts door den arbeid

van het zwaard des geestes, welken wij „abstraheeren" noemen, van elkaar te scheiden.

Hetzelfde geldt nu met betrekking tot de analyse van het kennen, de eerste categorie van psychische verschijnselen, welke men zich opgebouwd denkt uit : 1° de gewaarwordingen ; 2° de z.g. vormen der gewaarwordingen, n.l. haar ordening in ruimte en tijd ; 3° de reproducties van vroegere gewaarwordingen ; 4° de verstandelijke elementen.

Het begrip „gewaarwording" kan gedefinieerd worden als : het product van het bewust opvatten van een zintuigelijken prikkel.

Om een gewaarwording tot stand te laten komen, is derhalve de bemiddeling der zintuigen een noodzakelijke voorwaarde. Derhalve onderscheiden wij, naar het zintuig door welks bemiddeling een indruk bewust wordt opgevat : gezichts-, gehoors-, reuk-, smaak-, enz. gewaarwordingen.

De ervaring leert nu, dat er zich storingen in het gewaarworden kunnen voordoen. Wij merken dit b.v. op bij een beginnende bedwelming (narcose).

De patienten klagen er dan over, dat het zachtjes sluiten van een deur hun als een schot in de ooren klinkt (intensiteitsverandering der gewaarwording). Het gebruik van meskaline doet ons o. m. alle kleuren verzadigder voorkomen (qualiteitsverandering der gewaarwording). Storing der ordening der dingen in de ruimte kan optreden bij acute psychosen. De patienten zien dan b.v. alle dingen dubbel. Bij psychasthenici kan men opmerken, dat minuten voor hen den duur van uren bezitten. Bij het gebruik van meskaline treedt eveneens een subjectieve overschatting van den verloopen tijd op.

Treden storingen in de reproducties op, dan ontstaan negatieve en positieve herinneringsstoornissen (Zie mijn opstellen over „cryptomnesie" en „la sensation du déjà vu" in n° III en n° IV van dezen jaargang).

Ten slotte kunnen stoornissen in de sfeer van het intellectueele moment in de waarneming optreden.

Als voorbeeld daarvan geef ik hier een geval van „vervreemding van de waarnemingswereld".

Wilhelm Stekel maakt op pag. 440-441 van zijn : „Die Sprache des Traumes" (Wiesbaden, Bergmann, 1911) melding van een geval dat in het kort op het navolgende neerkomt.

Een getrouwde man komt bij herhaling in een vreemde plaats. Op zekeren dag, als hij daar weer voor zijn zaken moet zijn, komt deze geheele stad hem vreemd voor. De straten schijnen hem nauwer dan gewoonlijk toe,

de menschen anders, kortom zijn geheele omgeving schijnt hem vreemd, en het kost hem moeite zich bewust te doen blijven dat hij inderdaad *niet* in een hem onbekende omgeving verplaatst is.

Bij een psychanalytische behandeling van dit geval blijkt, dat deze man, de voorlaatste maal dat hij een bezoek aan deze stad bracht, aldaar een ongeoorloofde betrekking met een vrouw had aangegaan, waarvoor hij zich later ten zeerste schaamde. De neiging kwam in hem op deze bladzijde uit zijn levensboek te scheuren en te vernietigen, de herinnering aan het voorgevallene te vergeten, te verdringen. Dit gelukte hem tot op zekere hoogte. Maar de prijs welken hij daarvoor moest betalen was, dat met het beeld dezer vrouw, welke hij vergeten wilde, hem vreemd wilde laten worden, ook haar omgeving (bij uitbreiding : de stad waarin zij woonde en waarin hij zich had laten gaan) hem vreemd werd, omdat de wet der associatie nu eenmaal een der belangrijkste wetten is, welke ons zieleleven regeert ; zoo belangrijk, dat zij Ziehen eenmaal deed neerschrijven : „Geen denken zonder associatie."

Tot hiertoe besprak ik slechts die gevallen waarin slechts bestaande dingen anders gezien werden. Thans zullen wij echter onze aandacht gaan richten op die gevallen waarin men dingen „waarneemt" welke in feite niet bestaan.

Van Berkeley (1685-1753) is het woord dat „zijn" en „waargenomen worden" synoniemen zijn (esse est percipi). Voor wie op dit absoluut idealistische standpunt staat nemen wij allen dingen waar die in feite niet bestaan, althans geen van ons onafhankelijk bestaan voeren, hallucineeren wij dus allen collectief met betrekking tot de natuur (= het geheel der in ruimte en tijd gegeven dingen).

Wij weten dat in onze dagen geen wijsgeer meer tot een dergelijke stelling zal komen, dat het bestaan eener buitenwereld onafhankelijk van het waarnemende (kennende) subject sinds Kant bewezen is. In zijn : „Kritik der reinen Vernunft" heeft deze denker aangetoond, dat de dingen om ons heen (de natuur, de buitenwereld) empirische realiteit bezitten, d.w.z. dat het gezonde menschenverstand („the common sense" der Schotsche school van Thomas Reid C.S.) volkomen gelijk heeft als het aanneemt, dat er „werkelijke" dingen zijn welke *on*afhankelijk van ons bestaan. Daarnaast wijst Kant er echter op, dat deze dingen tevens transcendentale idealiteit hebben, hetgeen zeggen wil dat wij de dingen slechts *zoo* kennen kunnen en er slechts zooveel *van* kennen kunnen als de „inrichting" van ons kenvermogen veroorlooft.

Wij weten dat Kant ons onderscheid heeft leeren maken tusschen „Dinge an sich" en „Dingerscheinungen". Aan ons menschen verschijnen de „Dinge an sich" op een bepaalde wijze ; waren wij naar lichaam en ziel anders gestructureerd, wij zouden een ander kenvermogen hebben en daarmede zouden de „Dinge an sich" zich anders aan ons voordoen, anders aan ons verschijnen.

Wanneer wij dit alles in aanmerking nemen, begrijpen wij, dat de Duitsche psychologen het kennen als een „Erlebnis des Gegenstandsbewusztseins" qualificeeren, bewustzijn van datgene wat ons *„gegen* über *steht"*, waarbij zij voorts onderscheid maken tusschen datgene wat ons „leibhaftig" en datgene wat ons „bildhaftig" „gegenübersteht". Bij de waarneming staan de dingen lichamelijk (leibhaftig) (met objectiviteitskarakter) tegenover ons, in tegenstelling met hetgeen bij de voorstelling (= gereproduceerde waarneming) het geval is, waarbij zij beeldelijk (bildhaftig) (als afwezig, met subjectiviteitskarakter) tegenover ons staan.

ILLUSIES.

Sedert Esquirol (1772-1840) maken wij onderscheid tusschen illusies en en hallucinaties.

Onder illusies hebben wij te verstaan : onjuist opgevatte waarnemingen. Zij ontstaan wanneer gewaarwordingen zich op een zoodanige wijze met gereproduceerde waarnemingselementen tot een eenheid verbinden, dat men geen onderscheid meer kan maken tusschen oorspronkelijke en gereproduceerde waarnemingselementen.

Karl Jaspers onderscheidt in zijn : « Allgemeine Psychopathologie » (3. Aufl., Berlin, Springer, 1923) :

a. *onoplettendheidsillusies.* — Met deze groep illusies (waarbij aan het woord « onoplettendheid » een zeer ruime beteekenis moet worden gehecht) hebben wij bij o .m. het drukproeven-verbeteren te doen, waarbij wij steeds gevaar loopen te illusioneeren met betrekking tot een weggevallen letter en zoo de fout over het hoofd zien ;

b. *affectillusies.* — Daarmede hebben wij b.v. te doen, wanneer wij, vreesachtig, door een donker bosch gaan en in het gemurmel van een beekje of in het suizen van den wind stemmen meenen te hooren ;

c. *pareidolien.* — Sommige menschen kunnen zonder geëmotioneerd te zijn, in wolken, op oude muurvlakten, enz. allerlei gezichten, figuren, enz. zien. Deze illusies behoeven geenszins te verdwijnen, wanneer deze personen

(die nochtans geenszins in de verleiding komen deze figuren, enz. een objectief bestaan toe te kennen) er hun aandacht op concentreeren (1).

HALLUCINATIES.

Hebben wij bij de illusies nog met een object uit de buitenwereld te doen, dat waargenomen wordt, zij het dan ook op *on*juiste wijze (een *boom* wordt in het donkere bosch voor een *struikroover* aangezien) bij de hallucinaties ontbreekt het object uit de buitenwereld en nochtans heeft de hallucineerende het bewustzijn dat dit tegenwoordig is. Hallucinaties zijn derhalve waarnemingen welke de eerste voorwaarde voor het waarnemen missen, nl. de lichamelijke tegenwoordigheid van datgene wat waargenomen wordt.

In een aantal gevallen is de hallucineerende zich van deze afwezigheid bewust. Wij hebben dan met

PSEUDO-HALLUCINATIES

te doen, waarvan

a) *de z.g. „subjektive Anschauungsbilder" der eidetici,* door o.m. E. Jaensch en O. Kroh beschreven ,een zeer bekend voorbeeld zijn. Het zijn beelden welke het midden houden tusschen positieve nabeelden en voorstellingsbeelden en, volgens Jaensch („Ueber den Aufbau der Wahrnehmungswelt und ihre Struktur im Jugendalter", Leipzig, 1923), vooral bij kinderen en jeugdige personen voorkomen, waaruit hij psychogenetische conclusies trekt.

Voorts noem ik hier als voorbeelden van pseudo-hallucinaties :

b) *de fantastische gezichtsverschijningen van Johannes Müller,* eigenaardige figuren, menschen en dieren welke sommige personen „zien", wanneer zij hun oogen sluiten. Zij komen onafhankelijk van den wil, „urplötzlich' zooals Müller zegt, en zijn als regel lichtend. Slechts uiterst zelden betreffen zij bekende figuren en gestalten. Deze verschijnselen doen zich niet alleen 's nachts voor maar ook overdag, wanneer men slechts de oogen sluit en *afwacht,* want, zooals ik hierboven reeds opmerkte, deze „Gesichtserscheinungen" treden onafhankelijk van den wil op. Hierdoor onderscheiden zij zich o .m. van

c) *de pseudo-hallucinaties van Kandinsky,* welke meer het karakter van

(1) Bij de onder a en c genoemde illusies komen wij op het gebied der z. g. „Gestaltspsychologie".

een merkwaardige soort van voorstellingen dragen, van uiterst levendige voorstellingen welke aan die van den droom doen denken. In tegenstelling met de hiervoor genoemde pseudo-hallucinaties, welke met het gewone oog gezien en in het „oogenzwart" (= het „zwart" dat men ziet wanneer men de oogen sluit) gelocaliseerd worden, ziet men deze met het „innerlijk" oog en niet in het oogenzwart doch duidelijk naar buiten geprojecteerd, ofschoon de oogen nochtans gesloten zijn. Hierin is een der punten van verschil gelegen met

d) *de pseudo-hallucinaties waarvan o. m. Staudenmaier gewag maakt.* Op pag. 22 van zijn : „Die Magie als exp. Naturw." (Leipzig, Akad. Verlagsges.) maakt hij melding van het feit dat hij eens bezoek had gehad van een knappe jonge dame, die eenigen indruk op hem gemaakt had, welke na haar vertrek echter weer uitgewischt was. Maar een paar dagen later toen hij 's nachts op zijn linkerzijde in bed lag, zag hij opeens deze jonge dame naast zich in bed liggen, althans haar hoofd ,dat boven de dekens uitstak. Staudenmaier verzekert ten stelligste dat hij klaar wakker was. Wij hebben hier met een pseudo-hallucinatie te doen, voortvloeiende uit het voorstellingsleven, gelocaliseerd in de ruimte („Sehraum"). Het feit dat Staudenmaier niet in de verleiding kwam zijn „meisje" lichamelijke tegenwoordigheid toe te kennen (zich bewust bleef met een visioen te doen te hebben) stempelt het beeld tot een *pseudo*-hallucinatie.

ECHTE HALLUCINATIES.

Deze komen bij herhaling bij o. m. lijders aan psychosen voor. De zieken zien vlammen, hooren stemmen, zeggen dat zij aangeraakt worden, dat zij stinkende gassen ruiken, allerlei smaken in den mond krijgen, enz., enz., zonder dat er in de buitenwereld ook maar iets is, dat als oorzaak dezer drogwaarnemingen kan worden aangemerkt, terwijl de patienten zelf zich nochtans volkomen bewust zeggen te zijn van de lichamelijke tegenwoordigheid van de objecten hunner „waarnemingen".

„Waarom jaagt ge dien man met dat mes toch niet weg" — zal b.v. een patient den arts of de verpleegster vragen — „die mij onophoudelijk vervolgt en bedreigt". De ongelukkige is niet in staat in te zien, dat slechts hij den man met het mes waarneemt", dat slechts hij diens lichamelijke tegenwoordigheid ervaart, en wel op grond van het feit dat hij een lijder is aan een psychose...

Verwant aan de hallucinaties der psychopathologie zijn een aantal groepen „visioenen", waarmede men bij de studie der godsdienstpsychologie ken-

nis maakt. Zeer bekend zijn de „verbeeldingsvisioenen" der heiligen, tot hallucinaties „opgevoerde" voorstellingen. Men zie in dit verband o. m. T. K. Oesterreich's „Einführung in die Religionspsychologie" (Berlin, E. S. Mittler & Sohn, 1917).

Het behoeft wel geen betoog, dat hetgeen ik hierboven neerschreef met betrekking tot de waarneming en z.g. waarnemingsanomalieën uiterst oppervlakkig is. Ik volgde slechts enkele groote hoofdlijnen, gaf slechts een ruwe schets, en dit tot beter begrip van hetgeen thans volgen gaat.

„HALLUCINATIONS VERIDIQUES"

Het parapsychologisch onderzoek heeft ons met een zeer merkwaardige groep hallucinaties vertrouwd gemaakt waaraan men den naam „hallucinations véridiques" (geloofwaardige hallucinaties) heeft gegeven.

„Voor eenige weken", aldus de bekende Amsterdamsche zenuwarts I. Zeehandelaar in N° 10 der: „Mededeelingen der studievereeniging voor „Psychical Research", had ik gedurende twee achtereenvolgende dagen voortdurend, althans zóó vaak, dat men het doorloopend zou kunnen noemen, het gelaat voor mij van een mij bekende te Amsterdam woonachtige dame, Haar beeld — en vooral haar oogen — waren zoo duidelijk en de laatste zoo vragend op mij gericht, dat ik den sterken indruk kreeg, dat ze iets van mij wilde, dat ze aan mij dacht of mij noodig had. Dit gevoel was zoo sterk, dat ik *drie* keer op het punt stond, en ook werkelijk reeds naar de telefoon ging, om haar op te bellen, teneinde te vragen of ze sterk aan mij dacht of mij voor iets noodig had, althans of ze zich bewust was geestelijk contact te zoeken. Op het laatste oogenblik liet ik het telefoneeren weer na om conventioneele reden. — Er is *geen objectief bewijs* voor mijn telepathische ervaring, die ik nu meedeelen wil.

Intusschen kreeg ik 's avonds van den tweeden dag waarop ik haar gelaat zoo sterk voor mij zag, van mijn vrouw de mededeeling, dat Mevrouw D-R had opgebeld en naar me had gevraagd.

Ik zei mijn vrouw toen, dat ik bijzonder verrast was door deze gebeurtenis omdat mijn vermoeden, dat er iets gaande was, hierdoor tot zekerheid uitgroeide. Ik deelde haar uitvoerig mede hoe mijn verbeelding haar reeds gezien had en dat ik de laatste twee dagen onophoudelijk de drang had bespeurd haar te vragen wat zij wilde.

Mijn vrouw antwoordde daarop, dat het heel merkwaardig was, dat ze

de laatste dagen eveneens de naam van Mevrouw D-R (maar haar meisjesnaam) in de gedachte kreeg, zonder te begrijpen waarom of waarvoor, omdat er geen enkele relatie tusschen ons en bedoelde dame bestaat. Dat mijn vrouw — die ik die twee dagen telkens zeggen wilde, dat ik op zoo'n eigenaardige manier door de „vraagoogen" van Mevrouw X vervolgd werd — meermalen in telepathische verbinding met mij blijkt te staan is een feit, dat ik hier even wil in lasschen ; welk feit door alle lang en innig samenlevende menschen begrepen zal worden door soortgelijke eigen ervaringen.

Voorop wil ik stellen, dat ik Mevrouw D-R in vier jaar nooit meer gezien of gesproken heb, noch op een andere wijze met haar in verbinding heb gestaan of aan haar heb gedacht.

De volgende morgen, nadat ik 's avonds laat de mededeeling van mijn vrouw had ontvangen, kreeg ik een brief van Mevrouw X, die alsvolgt begon :

Amsterdam 11 Maart 1925.

Zeer Geachte Dr. Z.

Gaat U een jaar of vier met uw gedachten terug en dan loopt schrijfster dezes in een verpleegsterschort rond door... We zijn in zorg over de gemoedstoestand van .... We voelen, dat een advies van een psychiater, die tegelijk bij zijn doorschouwen een medevoelend mensch is, hoog noodig wordt. Ik heb toen aan U gedacht....

Van avond belde ik U op.... enz.

Mevrouw D-R

Ik heb haar toen opgebeld en ze zei : dat de quaestie van een consult de laatste dagen sterk aan de orde was geweest omdat in de discussie wie men raadplegen zou, andere namen waren genoemd. Ik vertelde haar mijn „telepathische" indruk en deelde haar mee, (wat ze best begreep,) dat ik nooit meer aan haar had gedacht. Immers na haar verlaten van de inrichting, waar ik haar betrekkelijk zeer oppervlakkig gekend had was ze getrouwd en had ik nooit eenige vriendschap met haar gehad zoodat er ook geen gelegenheid was om aan haar te denken...."

„Vatten we nog eens het geval samen : ik krijg een zoo sterk beeld van een persoon, die ik in de laatste vier jaar, nooit zie of spreek waaraan ik nooit denk, dat ik drie maal op het punt sta haar te telefoneeren om te vragen wat er is. Dan blijkt dat mijn gevoel juist was, er is aan mij gedacht, over me gesproken, die dame heeft mijn hulp voor een moeilijk geval noodig. Is dit een geval van telepathie ?..."

Zeehandelaar is (m. i. terecht) geneigd deze vraag bevestigend te beantwoorden.

Wij hebben hier wel met een der vele vormen van de „hallucination véridique" (hier verder h. v. genoemd) te doen, welke „hallucinatie" de mensch sedert eeuwen kent, doch welke eerst sedert de laatste decennia het voorwerp van een ernstig wetenschappelijk onderzoek is geworden.

In het klassieke werk : „Phantasms of the Living", geschreven door E. Gurney, F. W. H. Myers en F. Podmore, in 1886 te Londen (Trübner & C°) verschenen, vinden wij op pag. 7 van deel II de bekende vraag welke omstreeks 1886 bij herhaling aan de lezers der voornaamste Engelsche dagbladen werd voorgelegd : „Is het U, sedert 1 Januari 1874, ooit overkomen, dat gij — goed gezond, niet bezorgd en helder wakker zijnde — den levendigen indruk ontvangen hebt, een menschelijke gestalte te zien, of er door aangeraakt te worden, of een stem of geluid te hooren, dat U aan de nabijheid van een mensch deed denken, terwijl er toch niemand was? Ja of neen ?"

Deze vraag beoogde dus een onderzoek naar het voorkomen van h. v. Uit dien hoofde kwam, bij de bevestigende beantwoording der vraag, een andere naar voren, n.l. die of er eenig verband te ontdekken viel tusschen de hallucinatie en de een of andere gebeurtenis uit het dagelijksch leven omstreeks den tijd waarop de „ja-zegger" hallucineerde en waarbij deze op de een of andere wijze, direct dan wel indirect, betrokken was.

Het mag thans als algemeen bekend verondersteld worden, dat de uitkomsten van dit eerste en Engelsche onderzoek zeer verrassend zijn geweest en het voorkomen der h. v. zoodanig bewezen hebben dat het onredelijk is daar nog aan te twijfelen, hierbij in aanmerking genomen o. m. het feit, dat de onderzoekers niet alleen een strenge selectie van het hun toegezonden materiaal hebben toegepast, waardoor alleen het (in hun oogen) *waarlijk* bewijskrachtige materiaal wordt aangevoerd, doch dat tevens het materiaal zoo uitgebreid is, dat men er zich niet met de toevalshypothese van af kan maken.

De h. v. betreffen wel overwegend het gezichtszintuig. De mensch is nu eenmaal een „oogendier" welk feit zich mede in zijn hallucinaties demonstreert. Daarnaast komen echter ook die van het gehoor, de reuk, de smaak en de z. g. huidzintuigen voor. In een aantal gevallen betreffen zij twee of

meer zintuigen tegelijkertijd. De „hallucineerende" ziet dan b. v. een gestalte en hoort tegelijkertijd een stem.

Als regel „hallucineert" slechts één persoon (ook daar waar deze zich in een gezelschap bevindt), doch het onderzoek heeft ons mede vertrouwd gemaakt met gevallen waarin meer dan één persoon, zoowel tegelijkertijd als na elkaar, met betrekking tot hetzelfde wezen hallucineerden.

Het enquête-onderzoek der S.P.R. heeft voorts uitgewezen, dat de toestand tusschen slapen en waken bevoorrecht is boven dien van het waken om een h. v. te verkrijgen, hetgeen, voor wie op parapsychologisch gebied georienteerd is, een vanzelfsprekend feit genoemd moet worden.

Ook de slaap is hier natuurlijk een bevoorrechte toestand. Hiermede zijn wij gekomen op het gebied der paragnostische droomen en wel op dat onderdeel dezer droomen, hetgeen men gewoonlijk aanduidt met het woord „telepathische droomen". Op pag. 304 van deel I der : „Phantasms" vinden wij de vraag vermeld, welke in den winter van 1883 door de hiervoor genoemde onderzoekers aan 5360 personen werd voorgelegd, van welke personen men geenszins vooraf wist of zij de vraag bevestigend dan wel ontkennend zouden beantwoorden.

Deze vraag luidt als volgt :

„Is het U, sedert 1 Januari 1874, ooit overkomen dat ge een droom hadt met betrekking tot den dood van een Uwer bekenden, welke droom U opviel door zijn buitengewone levendigheid en welks bedroevende indruk U 's morgens, na het ontwaken, langer dan een uur bijbleef ?"

Deze vraag beoogde dus een onderzoek naar het voorkomen van h. v. in den slaap en wel naar een bepaalde groep van h. v. n.l. die welke veroorzaakt worden door stervenden. Want bij een bevestigende beantwoording ervan kwam de vraag ter sprake of er eenig verband viel te ontdekken tusschen den droom en het sterven van dengene met betrekking tot wien gedroomd werd. Zoo dit het geval bleek, werd dan verder o. m. nagegaan, of de mededeeling voldoende gestaafd was om als bewijsmateriaal in een wetenschappelijk werk te worden opgenomen.

Hoogst merkwaardig is het feit, dat het aantal gevallen van h. v. toeneemt, naarmate degene, met betrekking tot wien men „hallucineert", zich meer in kritieke en abnormale omstandigheden bevindt. Een ophooping van gevallen dezer „hallucinaties" groepeert zich om het stervensmoment der personen die wij „hallucinatie-verwekkers" zouden kunnen noemen en die wij in de : „Phantasms"' aangeduid vinden als de „agents".

„..... And amid this variety ([2]) the reader will, no doubt, have been struck by the large proportion of death cases — a proportion which duly represents their general preponderance among alleged cases of spontaneous telepathy. They constitute about half of our whole collection" („Phantasms", I, pag. 229).

Hier worden de „phantasms of the living" „phantasms of the dying", „verschijningen" van stervenden, en zij blijken ongeveer de helft der verzameling uit te maken.

Naast de „phantasms of the dying" kent het enquête-onderzoek der S.P.R. nu ook nog de „phantasms of the dead", de „doodenverschijningen". Daarmede hebben wij aldaar te doen wanneer iemand een h. v. heeft welke optreedt *nadat* de agent gestorven is.

Ik kom hier zoo dadelijk nog nader op terug.

Met betrekking tot de verklaring der verschijnselen van h. v. beroept men zich algemeen op de telepathie-hypothese. Men neemt n.l. aan — en baseert zich hierbij op de uitkomsten van het proefondervindelijk onderzoek op het gebied der telepathie — dat de agent — als regel, voor zoover men na kan gaan, zonder zich daar bewust van te zijn — iemand (percipient) met betrekking tot zijn beeld, stem, enz. doet hallucineeren door middel van telepathisch geïnduceerde auto-suggestie.

„Het „bewuste zelf" — zooals wij het noemen — van ieder van ons, het empirische, supraliminale zelf, zooals ik liever zou zeggen, omvat niet het geheel van ons bewustzijn of van onze vermogens. Er bestaat een veelomvattender bewustzijn, een diepergaand vermogen, dat gedurende het leven op aarde grootendeels potentieel blijft, maar waarvan de aardsche vermogens en het aardsche bewustzijn slechts brokstukken zijn en dat zich eerst ten volle ontplooit na die verlossende verandering, door den dood teweeg gebracht."

Aldus Myers in het eerste hoofdstuk van zijn „Human Personality" (pag. 17) ([3]).

(2) Bedoeld wordt de verscheidenheid van toestanden, waarin de agent zich op het oogenblik, waarop iemand met betrekking tot hem (haar) hallucineerde, bevond.

(3) De verwijzingen naar bladzijden, achter citaten uit Myers' Standaardwerk, betreffen de Nederlandsche vertaling der Engelsche „Abridged edition" van 1919. Deze vertaling verscheen in 1921 te Amsterdam (W. B. uitgave) van de hand van Dr. Nico van Suchtelen. De lezing er van kan niet sterk genoeg worden aanbevolen.

Hij wijst er t.p vervolgens op, dat „een lange reeks van proefondervindelijke overwegingen, gegrond op gaandeweg aangroeiend bewijsmateriaal", hem tot de gevolgtrekking bracht, „die na ongeveer veertien jaar bovenstaanden vorm aannam", en die, zoo zou ik hier aan toe willen voegen, thans wel algemeen door de parapsychologen aanvaard wordt.

De studie der supernormale verschijnselen en vermogens leidt tot de overtuiging, dat datgene wat wij ons bewustzijn noemen slechts een deel is van een veelomvattender bewustzijn (het subliminale zelf of ons onbewuste) dat zoowel quantitatief als qualitatief van ons (waak-)bewustzijn (supraliminale zelf) verschilt.

Dit veel omvattender bewustzijn nu blijkt onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden „boodschappen" aan het waakbewustzijn te kunnen doen toekomen ; zij komen langs den weg der sensorische en langs dien der motorische automatismen (automatische handelingen), d.z. handelingen welke het karakter van willekeurige handelingen dragen, zonder nochtans onder invloed van het ons bewuste wilsleven te staan (daarentegen wel onder invloed van het ons onbewuste wilsleven).

Langs den weg der motorische automatismen komen o.m. de automatisch geschreven en gesproken berichten ; langs den weg der sensorische automatismen komen daarentegen de berichten welke men in visioenen voor zich ziet (gezichtshallucinaties), zich toegesproken waant (gehoorshallucinaties), enz. *In dit licht beschouwd is de h.v. een boodschap van het ons onbewuste aan het waakbewustzijn, gekomen langs den weg der sensorische automatismen.*

Myers heeft in het hoofdstuk over het hypnotisme in zijn genoemd werk de suggestie, m.i. zeer terecht, gedefinieerd als „een geslaagd beroep op het subliminale zelf". „Niet noodzakelijk op dat zelf in zijn meest centrale aspect en als eenheid beschouwd", maar op een der onderscheidene „strata van subliminaal vermogen". (pag. 135).

Bij de h. v. hebben wij te doen met een product van een zoodanig beroep. Immers ik wees er hierboven reeds op, dat men met betrekking tot de verklaring der verschijnselen van h. v. aanneemt, dat de agent den percipient met betrekking tot zijn beeld, zijn stem, enz. doet hallucineeren door middel van telepathisch geïnduceerde auto-suggestie. De agent doet dus telepathisch een beroep op het subliminale zelf van den percipient. Dit kan slechts mogelijk zijn wanneer het subliminale zelf vatbaar is voor *telepathisch* geïnduceerde auto-suggestie, dus supernormaal „vermogend" is.

Het is op grond van dit supernormaal „vermogend" zijn (van dit bezit

van supernormale vermogens) dat de boodschappen, welke het ons onbewuste aan het waakbewustzijn doet toekomen, in een aantal gevallen producten van het verschijnsel der „intellectueele exaltatie" zijn, waarbij ik onder intellectueele exaltatie dat automatisch proces versta, welks resultaten voor den bewusten psychischen arbeid van het betreffende individu niet bereikbaar zijn.

De h. v. is dus zoo'n product van intellectueele exaltatie en derhalve — met andere groepen producten van intellectueele exaltatie — een pleidooi voor de juistheid der stelling, dat datgene wat wij ons bewustzijn noemen, slechts een deel is van een veelomvattender zelf dat zoowel quantitatief als qualitatief van ons waakbewustzijn verschilt.

De ervaring leert, dat de boodschappen, welke het subliminale zelf aan het waakbewustzijn doet toekomen, gemakkelijker doorkomen naarmate het supraliminale zelf passiever is.

Hierin moet wel de oorzaak gezocht worden van het feit waarop ik hiervoor reeds de aandacht vestigde, n.l. dat de toestand tusschen slapen en waken, alsmede die van den slaap zelf, boven den waaktoestand bevoorrecht zijn om een h. v. te verkrijgen.

Ik wees er hiervoor op, dat een ophooping van gevallen van h. v. zich om het stervensuur groepeert, en merkte vervolgens ook nog op, dat men ook „phantasms of the dead" heeft leeren kennen. Hoe moeten wij deze groep verschijnselen verklaren?

Ongetwijfeld hebben wij hier voor een deel met pseudo-*dooden*-verschijningen te doen, met h. v. verwekt door levenden in het stervensmoment, echter met een bepaald type van h. v., en wel met dit type waarbij de „psychische tijd" (4) thans grooter is dan dit hier als regel het geval blijkt te zijn, daar over het algemeen de percipient wel op omstreeks hetzelfde moment blijkt te hallucineeren als dat waarop den agent iets „overkomt".

Wij zouden deze belangrijk grootere psychische tijd kunnen verklaren door aan te nemen dat het subliminale zelf van den agent wel precies op tijd telepathisch beïnvloed werd, echter niet vlak daarop reageerde met een product van intellectueele exaltatie, gaande langs den weg der sensorische automatismen, omdat b.v. het supraliminale zelf niet voldoende passief was

---

(4) In de psychologie noemt men den tijd, welke verloopt tusschen een uitwendigen prikkel en de willekeurige beweging waarmede men op dezen prikkel reageert, den (eenvoudigen) reactietijd of psychischen tijd.

Ik meen niet dat er bezwaar is mij ook hier van dit woord te bedienen.

om een boodschap te kunnen ontvangen, en nu wachten moest op een moment waarop dit wel het geval zou zijn.

Wij weten, dat een dergelijke verklaring den auteurs der : „Phantasms" voor oogen gezweefd heeft, dat zij opgesloten ligt in hun theorie der latente telepathie.

Maar — en opnieuw gaan wij een stap voorwaarts — kunnen en mogen nu alle „dooden" -verschijningen („phantasms of the dead") gezien worden als „uitgestelde" h. v. ?

In de : „Phantasms" worden h. v., zich voordoende in kennelijk verband met een sterfgeval, nog beschouwd als van een levende te zijn uit gegaan, indien zij zich uiterlijk twaalf uur na het stervensmoment openbaren (I. pag. 512). Dit tijdvak is willekeurig gekozen ; men moest een grenslijn trekken.

De ervaring leert, dat dit halve etmaal bij herhaling, en vaak zeer belangrijk, overschreden wordt. Faalt daar de hypothese der „uitgestelde" h.v. ?

WAARNEMINGEN VAN HET SUPERNORMALE EN SUPERNORMALE WAARNEMINGEN.

Ik wees er hierboven op, dat het onderzoek met betrekking tot ons onderwerp ook gevallen aan het licht heeft gebracht, waarbij meer dan een persoon — zoowel tegelijkertijd als na elkaar, zoowel afhankelijk als onafhankelijk van elkaar — met betrekking tot hetzelfde wezen „hallucineerden".

Wij vinden deze gevallen van z. g. „telepathie à trois" o. m. in die gedeelten der : „Phantasms" vermeld, welke gewijd zijn aan de z. g. „collective cases". Voor de verklaring dezer verschijnselen namen de oudere parapsychologen (en ook thans wordt dit nog gedaan) hun toevlucht tot de hypothese dat de agent (door middel van telepathisch geïnduceerde auto-suggestie) een der aanwezigen met betrekking tot zijn beeld, stem, enz. doet „hallucineeren", welke aanwezige dan, op zijn beurt, de overige aanwezigen op gelijke wijze met betrekking tot het beeld, de stem, enz. van den eersten agent doet „hallucineeren."

Ook wordt wel aangenomen, dat de agent alle aanwezigen tegelijkertijd, door middel van telepathisch geïnduceerde, auto-suggesties, met betrekking tot zijn beeld, stem, enz. doet „hallucineeren".

Het kan niet ontkend worden dat deze beide hypothesen volkomen logisch bij het hiervoor behandelde aansluiten en bestaansrecht hebben. Noch-

tans kent men een aantal gevallen van collectieve h. v. welke ons op meer dan één punt tot voorzichtigheid manen.

Ik heb hier in de eerste plaats dat type van gevallen op het oog waarvan n° 317 der : „Phantasms" één voorbeeld uit vele is. Drie personen, die in een rijtuigje zitten, „hallucineeren" hier tegelijkertijd met betrekking tot een vrouwelijke gedaante, *waarbij het paard hevige teekenen van onrust geeft.*

Moeten wij aannemen, dat bij dergelijke gevallen, waarbij ook dieren „iets" schijnen te zien, de agent ook bij deze wezens door middel van geïnduceerde auto-suggestie een h. v. verwekt ?

In de tweede plaats gaan mijn gedachten hier uit naar dat type van gevallen waarvan n° 302 een voorbeeld is.

De percipient staat hier plotseling voor het „phantom" van een vriend, dien hij enkele dagen tevoren gezond en wel verlaten had. Enkele uren later worden alle bewoners van het huis van den percipient opgeschrikt door een luid en aanhoudend geraas dat door het geheele, geïsoleerd staande huis, werd gehoord, en dat allen verschrikt naar de voordeur deed loopen, van waar het geluid scheen te komen, doch waarbij niets te ontdekken viel. De honden deden bij die gelegenheid „geen bek open", terwijl een terrier, tegen zijn gewoonte, bevend onder de sofa kroop.

Later bleek dat de vriend van den percipient plotseling en geheel onverwacht op den dag van zijn verschijning gestorven was.

Vermelding dient hier nog het feit, dat de percipient met geen woord van zijn „hallucinatie" gewag gemaakt had.

Ook — om hier nog een voorbeeld te vermelden — o.m. n° 321 behoort tot deze groep. Het betreft Dr. en mevr. Gwynne die in hun slaapkamer, kort nadat zij zich ter ruste hadden begeven, een verschijning zagen (welke echter niet door hen herkend werd) die met de hand over het nachtlicht streek, waarop dit ineens werd uitgebluscht.

Deze beide groepen feiten geven ons, in samenhang met een aantal gevallen van „phantasms of the dead", waarbij de tijd tusschen sterven en verschijnen zoo groot is, dat wij moeilijk langer van uitgestelde h. v. kunnen spreken, aanleiding tot het stellen van de vraag of wij niet bij een aantal gevallen van „doodenverschijningen" van een „waarnemen" moeten spreken, van een waarnemen van het supernormale, c.q. van een supernormaal waarnemen.

Bij de oudere parapsychologen merken wij (op enkele uitzonderingen na) een zekeren weerstand op om tot deze erkenning te geraken. Geen wonder, want zij loopt op het spiritisme uit, een stelsel dat in hun dagen minder

paste in het natuurwetenschappelijk wereldbeeld dan dit thans het geval is. In onze dagen zullen er nog maar betrekkelijk weinig geleerden gevonden worden die de *mogelijkheid* van het spiritisme op natuurwetenschappelijke gronden à priori verwerpen ([5]). Dit wil echter nog volstrekt niet zeggen dat we nu maar steeds grif onze toevlucht tot de spiritische hypothese moeten nemen. Het standpunt dat wij daartegenover moeten innemen zette ik in mijn opstel over : „Parapsychologie en spiritisme" in n° 2 uiteen.

Het niet a priori verwerpen van het spiritisme en het aanvaarden ervan zijn echter volstrekt geen synoniemen. Deze erkenning leidt hier nu tot de vraag of het redelijk is — op grond van het voorhanden feitenmateriaal — te „gelooven" dat de mensch na den dood van zijn lichaam als individu blijft voortbestaan en onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden met zijn nabestaanden in contact kan treden.

M.i. dient deze vraag bevestigend beantwoord te worden. Er is een aantal groepen convergente „pleidooien" voor het spiritisme, waarvan ik er hier slechts enkele noem, waarbij de Romeinsche cijfers verwijzen naar het deel en de getallen naar de bladzijden van mijn : „Beknopte Handleiding der Psychical Research" (H. P. Leopold's U. M., den Haag, 1926) waarin en waarop men een en ander dien aangaande kan vinden, t.w. :

a) de ervaringen van z.g. uitgetredenen en schijndooden (I, 30 e.v., 101 e.v.) ;

b) de waarnemingen van „helderzienden" aan sterfbedden (I, 104) ;

c) de waarnemingen van stervenden met betrekking tot superhumane wezens, z.g. doodsbedvisioenen (III, 49. Zie ook William Barrett's werk : „Death-Bed Visions", Londen, Methuen & C°, 1926).

d) de kruiscorrespondenties (III, 40 e.v.) en verdere pogingen om de identiteit te bewijzen (Zie o.m. ook van Rossem's : „De reis naar het hiernamaals", Den Haag, van Stockum & Zoon, 1928, waarin vooral aan het onderwerp identiteitsbewijzen van overledenen veel aandacht geschonken is).

Onder deze omstandigheden nu geloof ik, dat wij bij een aantal gevallen

---

(5) A. Schroeder komt in zijn opstel „Moderne Physik und Geisterglaube" in de Maart 1929 aflevering van het „Zeitschrift für Parapsychologie" o. m. tot de erkenning : „Die Existenz einer Geisterwelt ist mit den heutigen physikalischen Kenntnissen des Menschengeschlechtes weder in negativem noch in positivem Sinne zu entscheiden. Jedenfalls musz man es als einen Irrtum bezeichnen, wenn immer wieder gesagt wird, die Existenz von Geistern sei durch die modernen Naturwissenschaften widerlegt, oder diese Existenz sei gar nicht möglich".

Wij weten, dat Schroeder's stem slechts één uit vele is.

Men zie in dit verband ook Ortt's recente geschrift over „Het probleem der ziel" (Seyffardt, Amsterdam).

van doodenverschijningen van een zuiver „waarnemen" moeten spreken.

Echter niet alleen bij een aantal gevallen van doodenverschijningen is dit het geval, het komt mij voor dat wij ook reeds bij een aantal gevallen van verschijningen van levenden (en stervenden) rekening moeten houden met de mogelijkheid dat wij hier met een „waarnemen" te doen hebben.

„Als er werkelijk een „geestelijke excursie" naar een bepaald punt in de ruimte bestaat, is het denkbaar, dat deze excursie niet alleen omvat de waarneming *vanuit* dat punt door den „zwervenden geest", maar ook de waarneming *van* dat punt door personen die er stoffelijk dicht bij zijn" zegt Myers in het zesde hoofdstuk (pag. 185), waarbij hij onder „geest" verstaat „dat onbekende deel der persoonlijkheid — niet het supraliminale deel — dat wij ons vóór of na den dood werkzaam denken in de geestelijke sfeer" (pag. 197).

Wij weten dat Myers zijn theorie der „geestelijke excursie" invoerde „om vele telepathische en alle telaesthetische verschijnselen te verklaren" (pag. 185), waarbij hij onder telaesthesie verstaat : „waarneming op afstand" (van het lichaam). „Ik geloof.... dat er (bij de telaesthesie) een „psychische invasie" plaats grijpt ; dat er in de omgeving van den waarnemer werkelijk een „phantasmo-genetisch centrum" wordt geschapen ; dat er werkelijk een beweging ten opzichte van de ruimte, zooals wij die kennen, plaats grijpt ; en dat er een „aanwezigheid" wordt overgebracht welke al dan niet door den door de „invasie" bezochten persoon kan worden opgemerkt ; en ten slotte dat er één of andere waarneming van de verwijderde scène tot stand komt, die de „bezoeker" zich al dan niet later kan herinneren." (pag. 194).

Ik heb er op pag. 105 e.v. van deel I van mijn : „Beknopte Handleiding der Psychical Research" op gewezen, dat Myers hier in feite zijn geloof in de z.g. bilocatie belijdt, zich als een aanhanger van het geloof aan het z.g. „astraallichaam" ontpopt, al wordt hij ook weerhouden om zich van dit „ongelukkige" woord — maar dat nu eenmaal burgerrecht heeft verkregen — te bedienen. Want wat bedoelt hij anders met „het overbrengen van een aanwezigheid" dan het z.g. „uittreden", deze eigenaardige splitsing der persoonlijkheid welke wij een pseudo-sterven, een schijn-sterven, zouden kunnen noemen....

De waarneming van zoowel tijdelijk als voor goed „uit het lichaam getreden geesten" (zooals Myers op pag. 221 de „aanwezigheden" noemt) kan nu m.i. zoowel op normale wijze (in welk geval wij te doen hebben met een waarneming van het supernormale) als op supernormale wijze geschieden. In

het laatste geval spreken wij van helderziendheid, helderhoorendheid, enz.

Met een waarnemen van het supernormale hebben wij bij o.m. de z.g. verstoffelijkingsverschijnselen te doen. Het „iets" dat waargenomen wil worden past zich aan onze kensfeer aan. Bij het supernormale waarnemen daarentegen vindt een zintuigelijke aanpassing van ons aan een anderen bestaansvorm plaats. Wij kunnen ons voorstellen dat dit geschiedt door ontwikkeling van tot dusverre latente supernormale vermogens in ons, door het wekken van onzen „jenseitigen Mensch".

Moeten nu, voor wie aan de spiritistische hypothese een zekere waarde toekent als parapsychologische verklaringshypothese, *alle* „phantasms of the dead", waarvoor z.i. de hypothese der uitgestelde h. v. niet opgaat, gezien worden als „waarnemingen" van „geestverschijningen"?

Het komt mij voor dat deze vraag ontkennend dient beantwoord te worden. Waarom zouden wij niet aan kunnen nemen dat ook een „overledene" onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden een „levende" door middel van geïnduceerde auto-suggestie met betrekking tot zijn beeld, zijn stem, zijn aanraking zou kunnen doen hallucineeren? En wat de overledene kan moet ook de pseudo-overledene kunnen, de „uitgetredene".

Zoo zijn dus ook alle verschijningen van *uitgetreden* levenden aan hun bekenden e.d. volstrekt niet altijd als het product van de waarnemingen dezer bekenden e.d. te beschouwen, doch moet wel een deel daarvan gezien worden als producten van door de uitgetredenen telepathisch geïnduceerde autosuggesties, als h. v. verwekt door „aanwezigheden" bij de „door invasies bezochte personen."

Evenals overal elders op het gebied der parapsychologie, dient ook hier elk geval op zichzelf beoordeeld te worden.

Er is echter nog een derde mogelijkheid waarmede wij bij de verklaring van doodenverschijningen, alsmede bij die van de verschijningen van *uitgetreden* levenden, rekening moeten houden. Zij geeft een verklaring in handen welke het midden houdt tusschen die der h. v. en die der waarneming, of, juister nog, zij doet aan beide *tegelijkertijd* recht wedervaren.

De mogelijkheid welke ik hier op het oog heb is deze, dat de „aanwezigheid" op de bekende wijze een h. v. verwekt, terwijl de „hallucineerende" op hetzelfde moment het bewustzijn heeft van de lichamelijke tegenwoordigheid van de „aanwezigheid" en *daaruit* voortvloeiende. Wij hebben dan met een samenstel van een h. v. en een (onvolledige) waarneming te doen.

Zooals bekend mag worden verondersteld is o.m. in de christelijke mys-

tiek bij herhaling sprake van datgene wat men in de godsdienstpsychologie „verstandsvisioenen" (— hallucinaties) noemt, het zonder bemiddeling van (normale) zinsgewaarwordingen bezitten van de overtuiging van b.v. Gods onmiddellijke nabijheid.

Ongetwijfeld hebben wij in een aantal dezer gevallen te doen met zuivere hallucinaties van de verstandelijke elementen in de waarneming, met psychopathologische processen derhalve. Of dit echter bij alle deze gevallen zoo is waag ik te betwijfelen.

Ik stel mij voor, dat in een aantal dezer gevallen deze overtuiging voortgevloeid moet zijn uit op supernormale wijze (met behulp der vermogens van het subliminale zelf) gedane waarnemingen met betrekking tot superhumane wezens, welke waarnemingen echter op onvolkomen wijze door het subliminale zelf aan het supraliminale zelf zijn „bericht".

En wat geldt voor de Christelijke mystici geldt zeer zeker mede voor onze „gewone" — hetzij acuut dan wel chronisch — supernormaal begaafden, waarvan zij (de Christelijke mystici)slechts een zeer bepaalde groep uitmaken.

Zoo kunnen onvolkomen helderziendheid (helderhoorendheid, enz.) en „hallucination(s) véridique(s)" samensmelten tot een merkwaardig geheel, dat ons opnieuw maant toch steeds elk geval op zich zelf te beoordeelen.

In de : „Nieuwe Arnhemsche Courant" van 13 Juli 1928 konden wij onder het hoofd : „De redding van Zappi" het navolgende bericht lezen :

„Nadat reeds gisteren het bericht van de redding van majoor Mariano en majoor Zappi te Rome groot enthousiasme heeft verwekt, veroorzaakte het bericht van de redding van de Viglieri-groep door den Russischen ijsbreker « Krassin » te Rome nog grooter vreugde. Het bericht werd eerst in den vroegen ochtend van Vrijdag bekend.

Bijzonder verheugd is ook de verloofde van Zappi, de Zwitsersche schilderes Laura Levoultre, die in Italië studeert. Zij verklaarde, dat zij nimmer aan zijn redding gewanhoopt heeft. Verder deelde zij mede, dat zij wist, dat er een ramp had plaats gehad, voordat zulks werd gemeld. Ongeveer 11 uur 's morgens op 25 Mei, verklaarde zij, toen zij bezig was met haar werk, werd zij plotseling door een depressie overvallen en zij voelde, dat er iets vreeselijks had plaats gehad. Zij kon haar werk niet voortzetten. Zij werd zoozeer door dit angstgevoel overvallen, dat zij naar het telegraafkantoor ging en een radio-telegram zond aan Zappi : « Ik voel, dat je in gevaar bent. Sein dringend ». Dit was een dag vóór dat het nieuws van de ramp van de « Italia » in de pers bekend werd en verscheidene dagen voor dat men wist dat de « Italia » vergaan was. Het is evenwel gebleken, dat het luchtschip vergaan is op het tijdstip dat de verloofde van Zappi door een depressie werd overvallen ».

Hoogstwaarschijnlijk hebben wij hier met een van die gevallen te doen,

waarvan wij een aantal analoga in hoofdstuk 7 van deel I der : „Phantasms" vermeld vinden.

Het komt mij voor, dat wij ook hier in principe met gevallen van h. v. te doen hebben. Om de een of andere reden gelukt het hier echter aan het subliminale zelf niet zich behoorlijk langs den weg der sensorische automatismen te uiten. Zoo ontstaat „slechts" een gevoel van vrees, of een algemeene motorische onrust. Wat zich onvoldoende in de kensfeer kan uiten doet nochtans zijn invloed gelden in die van het gevoelen en het begeeren, omdat, gelijk ik in den aanvang van dit opstel reeds opmerkte, kennen, voelen en begeeren in feite onafscheidelijk met elkaar verbonden zijn.

Ik zie dergelijke gevallen derhalve als gevallen waarin wij met een onvolkomen h. v. te doen hebben, een onvolkomenheid welke natuurlijk verschillende graden kan vertoonen.

Het onderzoek betreffende de h. v. en de daaraan verwante verschijnselen is niet tot Engeland beperkt gebleven. Wij weten dat Camille Flammarion in 1899 een dergelijk onderzoek leidde waarvan men de resultaten in zijn : „L'inconnu et les problèmes psychiques" vindt neergelegd. Voorts vindt men in de onderscheidene jaargangen der parapsychologische en spiritistische tijdschriften van Europa en Amerika een groot aantal, door lezers e. d. ingezonden, vaak zelf beleefde, gevallen van h. v. en daaraan verwante verschijnselen, waarvan een deel ongetwijfeld onze aandacht verdient.

EEN NEDERLANDSCH ENQUETE-ONDERZOEK.

In zijn recent werk over : „Het probleem der ziel" vestigt Ortt de aandacht op een eigenaardig nationalisme, dat de geleerden met betrekking tot de parapsychologie nog steeds bezielt.

„.... Op psychisch gebied schijnt de wetenschap nog nationalistisch te zijn, hoewel de natuurwetenschap internationaal is. Niettegenstaande de telepathie door tallooze proeven van tal van eerste rangs onderzoekers was onderzocht en de echtheid onloochenbaar vastgesteld, nam de officieele geleerde wereld in ons land nog een sceptisch standpunt in, tot enkele jaren geleden de proeven in Groningen onder leiding van Professor Heymans met een student verricht, welke deze psychische eigenschap bezat, de lang vastgestelde waarheid ook voor ons land hebben vast gesteld. Eerst nu zal een Nederlandsch geleerde zich niet langer belachelijk of onmogelijk maken in zijn

intellectueele kringen, wanneer hij zich verstout te zeggen dat er toch wel wat waars in die telepathie schijnt te zijn.

Als men hiermede vergelijkt b.v. de proeven van Michelson over de voortplanting van het licht, welke proeven geleid hebben tot de beroemde relativiteitstheorie van Einstein, die een geweldige revolutie in al de klassieke natuurwetenschappelijke opvattingen heeft veroorzaakt en nochtans een triomftocht door de gansche wereld heeft gedaan ; als men nagaat hoe enorm veel er van de nauwkeurigheid en de afdoende beteekenis dier proeven afhing, en dan bedenkt dat volstrekt niet noodig werd geacht dat door en voor elke nationaliteit deze proeven afzonderlijk werden nagedaan en bevestigd — dan blijkt toch wel hoe verschillend de geleerde wereld staat tegenover het physische en het (para-)psychische. Men zou kunnen zeggen dat voor het eerste goede wil en redelijk vertrouwen, voor het (para-)psychische echter onwil en onredelijk wantrouwen den boventoon voeren." (pag. 52).

Het kan niet ontkend worden dat er zeer veel waars in dit beweren van Ortt ligt. Nochtans meen ik er de aandacht op te moeten vestigen dat elke geleerde, die op parapsychologisch gebied dat van een voorganger, c. q. van voorgangers, „nachprüft", dit nog volstrekt niet altijd behoeft te doen uit wantrouwen jegens deze(n) voorganger(s). Het onderzoek althans, waarvan zoo dadelijk sprake zal zijn, vloeit volstrekt niet voort uit wantrouwen mijnerzijds in de uitkomsten van dat van o. m. Gurney, Myers en Podmore. Daarentegen wel uit de behoefte het materiaal uit te breiden, *het publiek er steeds meer vertrouwd mee te maken.*

En hier naderen we het onderwerp der noodzakelijkheid het empirisch onderzoek voort te zetten, welke noodzakelijkheid ik reeds in 1922 in mijn werkje : „Supernormale Vermogens" (pag. 174 e.v.) betoogde op grond van o.m. Richet's uitspraak, „dat de zekerheid niet (slechts) door bewijzen, maar (ook) door de gewoonte komt."

„Wij moeten voortgaan „steeds door te hameren", zooals Lincoln zeide; wij moeten feit op feit stapelen, proef aan proef schakelen...." sprak Henry Sidgwick, de eerste voorzitter der S.P.R. in zijn eerste toespraak als zoodanig tot de leden van het genootschap. Ik spreek ze hem, 47 jaar later, na.

„De tijd van het benepen experimentalisme is ook op dit gebied ten deele voorbij ; wij zullen ons dus niet meer beperken tot het eenvoudig constateeren en registreeren der verschijnselen, maar willen ook trachten over hun beteekenis na te denken en bepaalde conclusies te trekken" schreef de Redactie in haar prospectus-programma van Nov. 1928. De lezer weet dat wij in de reeds verschenen nummers een aanvang hebben gemaakt met deze

belofte te vervullen. Nochtans behoort in een tijdschrift als dit aan het experimenteel gedeelte een voorname plaats, zoo mogelijk de voornaamste plaats te worden ingeruimd, daarnaast aan het deel dat aan spontaan zich voordoende verschijnselen is gewijd.

Onder deze omstandigheden breng ik het navolgende onder de aandacht onzer lezers met een verzoek om hun medewerking, voor zoover hun dit althans mogelijk is.

Op 29 Maart l.l. verkoos men o. m. mij tot bestuurslid der Studievereeniging voor „Psychical Research", belastte mij met het secretariaat en droeg mij het onderzoek betreffende „hallucinations véridiques" en daaraan verwante verschijnselen op, een opdracht welke ik met enthousiasme aanvaard en tot een goed einde hoop te kunnen volbrengen. Daarvoor is echter de medewerking van velen noodig.

Ik stel mij voor in een aantal Nederlandsche dagbladen en periodieken artikelen te schrijven over „hallucinations véridiques" en daaraan verwante verschijnselen, c.q. te laten schrijven door met dit onderzoek vertrouwde journalisten e.d., waarin het verzoek, aan hen die ervaringen op dit gebied hebben, is opgenomen, zich met mij (Drs. W.H.C. Tenhaeff, Reggestr. 24, Utrecht) in verbinding te stellen, waarna nader onderzoek zal volgen.

Het is m.i. aan geen twijfel onderhevig, of dit onderzoek heeft veel kans van slagen. De ervaring heeft mij en anderen geleerd, dat ook bij ons volk de „hallucination véridique" volstrekt geen onbekend verschijnsel is. Mocht daarom onverhoopt eens een onvoldoende aantal gevallen binnenkomen zoo zou dit m.i. slechts geweten kunnen worden aan de eigenaardige terughoudendheid waardoor ons volk zich nu eenmaal kenmerkt, doch welke het ditmaal hier geen parten moge spelen !

Laten wij hopen dat het resultaat van dit alles moge zijn dat de „Studievereeniging voor Psychical Research" binnen niet al te langen tijd een Nederlandsch pendant van het Engelsche werk : „Phantasms of the Living (Dying and Dead)" kan doen verschijnen

1° ter meerdere gewenning ;

2° ter uitbreiding van het reeds bestaande materiaal.

Zal het onder punt 1 genoemde er ongetwijfeld in belangrijke mate toe bijdragen de belangstelling in parapsychologische problemen te bevorderen, het onder punt 2 genoemde zal ons helpen bij de opsporing der wettelijkheid dezer verschijnselen en een bijdrage leveren tot het onderzoek naar de supernormale begaafdheid van ons volk.

TENHAEFF.

Utrecht, Mei 1929

Door de hoornen Droompoort

III.

Mevr. T. te S. vertelt mij heden (11 Dec. 1928) een droom dien zij ongeveer een maand geleden gehad heeft.

Zij droomde dat haar huisdokter haar in zijn auto kwam afhalen om een toertje te rijden. Zij was over die invitatie heel verbaasd, omdat zoo iets niet in den aard van haar dokter lag. Zij ging echter mede, legde haar hoofd tegen den dokter aan en toerde zoo een eindje rond. Zij vond dat zoo'n rare situatie, dat zij 't (in den droom) maar beter vond dit niet aan haar man te vertellen ; en ook wakker zijnde deed ze het niet.

Twee dagen later wordt ze 's nachts geroepen door haar zwager. Haar vader, schuin tegenover haar wonend, was erg ziek geworden en men meende dat het einde nabij was.

Haar man ging eerst naar den zieke. Zij zelf schrikte zoo van dien nachtelijken oproep, terwijl ze in bed lag, dat zij het bewustzijn verloor. Daar men toch meende dat zij bij het sterven van haar vader tegenwoordig moest zijn, droeg men haar in dekens naar de overzijde. De huisdokter was inmiddels geroepen, en zij kwam min of meer bij. Daar er geen onmiddellijk doodsgevaar was, besloot men haar weer in de dekens gepakt, terug te dragen, maar daar dit wat lastig was, vroeg men den dokter of hij haar in zijn auto naar haar huis wilde transporteeren. Zij werd in de dekens in de auto gelegd met het hoofd tegen den dokter aan leunend.

Den volgenden dag vertelde zij wel den droom aan haar man.

Deze typische houding en het rijden in de doktersauto zijn dus conform de werkelijkheid ; de omstandigheden van het ritje echter geheel anders dan in den droom.

Bovenstaande heb ik, na opschrijven, aan Mevr. T. voorgelezen, die dit verslag in alle opzichten als juist erkende.

F. ORTT.

Het Occultisme in de Sprookjes

door Dr. P. A. DIETZ.

Zijn zij niet de grootste vreugde onzer kinderjaren, en een liefelijke herinnering op lateren, ernstigen, helaas dikwijls al te ernstigen en nuchteren leeftijd, de sprookjes ? In hen viert de fantasie haar hoogtijdelijk feest, en schept — of, wie weet ?... ontdekt een wereld, die niet is onze werkelijkheid, en nochtans van een diepe innerlijke waarachtigheid.

In het sprookje leeft alles een wonderbaarlijk leven ; planten, dieren, zelfs steenen spreken ; in de golven, in den wind, in bosschen en bergen wonen geheimzinnige wezens, niet-menschelijk en toch innig verwant met de menschelijke ziel, zoo dat zij met ons mee kunnen voelen of tegen ons strijden.

In het sprookje is niets onverschillig en stom tegenover den mensch ; de geheele natuur ademt en trilt in harmonie met de diepste roerselen van ons gemoed. Dit is de eeuwige bekoring van het sprookje, waaraan ook de grootsten onder ons zich niet konden en niet wilden onttrekken, ja meer dan de anderen zich verwant wisten.

Met dat al voert het sprookje ons een wereld binnen, die al heel sterk afwijkt van, ja strijdig is met die onzer dagelijksche ervaring. Een nuchter rationalisme veroordeelde het sprookje om zijn onmogelijkheden. Er is een tijd geweest dat oppervlakkige opvoeders meenden het kind een weldaad te bewijzen met hem alleen in aanraking te brengen met de „waarheid", die zij zich identiek dachten met de uiterlijke werkelijkheid der dingen, bezien door de bril der extreme nuchterheid. Zij verwierpen het sprookje als onwaarheidslievend en gevaarlijk voor hun poëzielooze heilige : het gezond verstand. Ongetwijfeld waren zij te goeder trouw, en begrepen niet hoe hun visie der „waarheid' slechts de consequentie was hunner bekrompenheid. Zij konden niet voelen de groote innerlijke waarachtigheid juist van het sprookje, van het echte althans ; hoe de feitelijke onmogelijkheden niets te maken hebben met de leugen. Een gewoon onzin-verhaal, dat als zoodanig ook zijn verdienste kan hebben, draagt een geheel ander karakter. De absurditeiten van de Münchhausiade b.v. zijn totaal anders dan de bovennatuurlijkheden van het sprookje ; eigenlijk juist het tegengestelde. De pointe der verhalen van Münchhausen zit juist hierin, dat ze een soort schijn-beroep doen op het gezond verstand ; onmogelijkheden opdisschen die op het eerste gezicht *niet*

in strijd lijken met de wetten der natuur, terwijl pas bij even nadenken de absurditeit in het oog valt.

Het goede sprookje — onder de moderne zijn er niet heel veel goede ; ze te „maken" is zeer moeilijk — tracht den schijn der natuurkundige mogelijkheid nimmer te redden ; het negeert de wetten der physica met souvereine minachting en leeft volgens haar eigen regelen. De booze stiefmoeder speelt Sneeuwwitje een kam in handen, die haar bij de eerste streek door de haren als dood doet neervallen ; een kat treedt op als superieur mensch ; toovenaars en prinsen veranderen zich of worden veranderd in dieren; Hans en Grietje in een roos — dat is zoo, uit er mede ; er wordt geen poging gedaan dit alles door toenadering tot de werkelijkheid ook maar iets minder onaannemelijk te maken. In de sfeer van het sprookje is dit alles heel gewoon en behoeft geenerlei rechtvaardiging.

Dus toch eigenlijk onzin ? Of bergt het juist een heel diepen zin, als het sprookje de opdringerige werkelijkheid onzer materieele wereld weet te verkeeren in een zooveel subtielere, maar niet minder levenswaarachtige wonderwereld ?

Men heeft het geheim van de macht van het sprookje over het menschelijk gemoed gezocht hier en daar, heeft men het eigenlijk wel ergens weten te vinden ?

Het laat zich noch oplossen door de soms zeer groote, soms bijna ontbrekende, literaire schoonheid, noch door de symboliek, noch door de moraal. Ja, met de moraal in de sprookjes is het eigenlijk al heel eigenaardig gesteld. Het onderscheidt zich daardoor essentieel van de fabel, waar de moraal hoofdzaak is en die aan het sprookje slechts de uiterlijke vermomming ontleent. De fabel draagt een intellectualistisch en in haar veelal niet zeer diepgaande moraallessen een utilistisch karakter ; zij geeft meer een in haar verschuiving toch „raak" beeld van de werkelijkheid dan dat zij deze in haar diepte peilt. De met elkaar redetwistende wolf en het lam zijn niets anders dan tooneelisten, wier menschelijkheid door de diervermomming in geenendeele gewijzigd wordt ; de vos van Reynaarde op hooger plan dito — maar de gelaarsde kat is een echt wonderdier.

Het sprookje houdt van uitersten — alleen deze raken elkander. Men is kolenbrander of prins, ganzenhoedster of koningin. Ook de karakterteekening is forsch ; felle kleuren zijn naast en tegenover elkander geplaatst, nuances ontbreken. Het brave meisje of de edele prins wint het ten slotte en de booze toovenaar of stiefmoeder legt het af. Maar... in stede van moreel te zijn heerscht er soms een bedenkelijke amoraliteit. De sprookjesheld wint

het van zijn booze tegenstanders met middelen die, op de keper beschouwd, niet door den beugel kunnen. Klein Duimpje ziet er geen been in de zeven kinderen van den reus, wier moeder hem en zijn broertjes nog wel vriendelijk ontvangen en beschermd heeft, de kroontjes van het hoofd te nemen en hun mutsjes op te zetten met het weloverwogen doel ze op te offeren tot eigen redding. Het doel heiligt de middelen en als in elke primitieve maatschappij wordt er met den vijand niet veel omslag gemaakt. Neen, in de moraal ligt zeker niet de kracht van het sprookje ; hypermoderne menschen vinden hierin zelfs wel een bezwaar, dat meer te billijken valt dan de spitsvondige redenen der juistheid-verafgoders. Beiden houden echter geen rekening met de mentaliteit van het kind, dat zeer goed de sprookjessfeer van de realiteit weet te onderscheiden en bovendien in den regel volstrekt niet zoo humaan voelt als idealiseerende kindervereerders ons wel willen doen gelooven. „Cet âge est sans pitié" oordeelde een oudere generatie, nog niet als de tegenwoordige behept met een minderwaardigheidsgevoel tegenover het kind — en ze had wel eens gelijk ook.

En anderen hebben het gezocht in wat zij de „diepte" dachten, in de symboliek. Roodkapje is de menschelijke begeerteziel, die haar plicht verzaakt en de wereldsche lust zoekend — bloemen plukkend in het woud — in den muil van den wolf valt. En de moderne psychologie (Freud, Adler), die gelukkig het sprookje niet meer verwaarloost, ziet er evenzeer symboliek in, schoon van minder bovenzinnelijk gehalte.

Natuurlijk zit er symboliek in, maar... is dit het eigenlijk wezen ? Het is misschien van menig sprookje zelfs wel de kern, het skelet als ge wilt, maar de tooverachtige glans, de schemerende schijn der schoonheid, juist dat wat ons zoo gretig en gloeiend deed luisteren, het eeuwigheidsgehalte in één woord, is nog iets anders dan de symboliek. Als we het sprookje hebben opgelost in symboliek, al is deze nòg zoo mystiek verheven, is meteen die tooverglans verdwenen ; een dood schema ligt voor ons ; het geheimzinnige, zoo ontroerend geheimzinnige leven ontvlood : het sprookje symbolisch ontleden is het vermoorden meteen.

Wat zou het dan toch wezen ? Vragen wij het aan een zeer groot dichter.

Aus alten Märchen winkt es
Hervor mit weiszer Hand
Dort singt es und dort klingt es
Von einem Zauberland.

De eeuwige betoovering van het sprookje, zij is hierin gelegen dat het ons brengt naar het tooverland, naar de wereld van het Wonder. Overal in het sprookje gloort het wonder op ; het weeft gouden draden door het weefsel der alledaagschheid ; het doorbreekt het starre samenvoegsel der materieele wereld. Wie er het wonder aan wilde ontnemen, hij zou het sprookje het hart uitrukken, en geen symboliseerende diepzinnigheden konden er het ware leven aan teruggeven.

Dit wonder heeft de sproke gemeen met haar heroische zuster : de heldensage, en haar religieuze zuster : de heiligenlegende. Dichter staat zij bij de eerste, maar is naiever, kinderlijker van geest. Van de (latere, middeneeuwsche) heiligenlegende wordt zij gescheiden door een diepere klove : in deze is het wonder goddelijk, bovenaardsch, sterk theologisch getint ; de mensch ontvangt het passief als genade ; hoogstens maakt hij zich waardig door trouwen dienst of gebed.

Het sprookjeswonder daarentegen is actief, is een menschelijk of natuurlijk wonder ; het is „magie". Het sprookje is nimmer een visioen van hemelsche reinheid en gelukzaligheid. Het maakt zich nimmer geheel los van het aardsche ; het goede der aarde wordt allesbehalve versmaad : goud en liefde, schoonheid en macht vallen rijkelijk den held of de heldin ten deel. Het wonder is niet, zooals in de theologiseerende legenden, absoluut ; de macht der toovenaars en geesten is wel degelijk beperkt en aan wetten gebonden. Het sprookje is niet geheel wonder, niet geheel werkelijkheid ; soms treffen we er kras realistische trekken in aan. Altijd is het wars van zoetelijkheid en geforceerd idealisme ; in al zijn wonderbaarlijkheid heeft het nochtans deel aan een robuste en daardoor des te echter aandoende realiteit.

Een voorbeeld : de dwergen, die Sneeuwwitje onderdak verleenen, stellen haar wel degelijk zekere eischen en leggen haar huishoudelijke plichten op ; in een moderne bewerking meende men het Moeder de Gans te kunnen verbeteren en deden de kereltjes niets anders dan haar aanbidden, op een troontje zetten en vertroetelen.

En juist dit werkelijkheidskarakter in het overstelpende wonder is het karakter van het occulte.

Occulte verschijnselen en sprookjeswonderen vallen geenszins samen — het is allerminst mijn bedoeling de vrije fantasie uit te schakelen en elk wonder peuterig te willen terugbrengen op een of ander der thans bekende supranormale phaenomenen. Maar toch, de overeenkomst is zóó treffend, dat ongetwijfeld in eén deel van het sprookjeswondermateriaal wij, onder de fan-

tastische inkleeding, het nuchter geconstateerde „occulte verschijnsel" zullen herkennen.

Geesten brengen, met tijdlooze snelheid, bevelen of boodschappen van hun meester aan diens vrienden of geliefde — wat kan dit anders zijn dan telepathie ?

De tooverprinses heeft in haar paleis twaalf spiegels hangen ; als zij in den eersten kijkt, ziet zij alles wat in de kamer, ook nog zoo verborgen, aanwezig is, in den tweeden, in haar paleis, in den derden alles wat zich in de stad bevindt, en zoo verder, tot bij het zien in den twaalfden niets in het heelal haar verborgen blijft. Dit is de kryptaesthesie, en zelfs de „magische spiegel" tot het opwekken van den daarvoor benoodigden toestand is in de parapsychologie niet onbekend.

En in Grimms sprookje : „De zes dienaren" — we zouden kunnen beweren dat ze even zoovele magische krachten personifieerden — vonden we naast de paraskopie (helderziendheid in engeren zin) ook de parakousis (z.g. helderhoorendheid) duidelijk aangegeven. „Ik heb zulke scherpe oogen, dat ik over alle vlakten en alle bosschen, over bergen en dalen en door de heele wereld zien kan." „Ik luister naar alles wat er in de wereld gebeurt, want ik hoor alles. Toen vroeg de prins „zeg mij dan eens wat je hoort aan het hof van de koningin met de mooie dochter". „Ik hoor het zwaard suizen, dat een vrijer het hoofd afslaat."

De tooverstaf — we denken dadelijk aan de wichelroede, maar hier is het meer een uitwendige overeenkomst ; een diepere verwantschap bestaat er tusschen het vermogen van den roedelooper en de dwergjes, die den bevoorrechte alle onderaardsche schatten toonen.

In een Russisch sprookje redeneeren de lichaamsdeelen van een vos, oogen, pooten, staart, met elkander en redetwisten over hun nuttigheid — het is de „splitsing der persoonlijkheid", ook in de officieele psychologie wel bekend (1). En bij Andersen, „De dochter van den moeraskoning", vinden we het raadselachtige verschijnsel der „dubbele", afwisselende persoonlijkheid bij de Noorsche prinses, die overdag een schoone maar wreede en trotsche jonkvrouw is, des nachts een wanstaltig wezen met een liefdevol en teeder hart.

De hypnotische of spontane amnesie is, al eeuwen voor Mesmer of Braid, beschreven in het verhaal van den prins, die „zijn bruid vergat, die onder de groene linde zat."

---

(1) Zeer vergaande splitsing, tot vorming van secundaire persoonlijkheden toe, vindt men beschreven in Staudenmaier's „Magie als experimentelle Naturwissenschaft."

En de diepgaande leer van de relativiteit van het tijdsbegrip, pas door de moderne physica niet langer als een soort wijsgeerige spitsvondigheid maar in vollen ernst opgevat, vinden we terug in de „Duizend-en-één-Nacht". Een toovenaar laat een vorst een paar seconden zijn hoofd in een kom met water dompelen : in dien tijd doorleeft hij echter een geheel en moeilijk menschenleven.

Een levenloos voorwerp draagt met zich mede de schaduw van zijn lotgevallen, en is geladen met noodlottige of weldoende krachten. Is het niet of hier de psychometrie, dit wonderlijkste der wonderlijkheden van de paragnosie, vagelijk werd aangevoeld en poëtisch verwerkt ? Zelfs een „Ahnung" van de — ik geef toe — nog volstrekt niet bewezen, zelfs nog heel twijfelachtige, „extériorisation de la sensibilité" vond ik in een Russisch sprookje : een reusachtige geweldenaar is onkwetsbaar, omdat hij zijn „leven" niet in zijn hart draagt ; op slinksche manier — een echte Simson-en Delila-scène — weet een vrouw hem het geheim te ontlokken waar hij het geborgen heeft : het zit in een ei dat op een afgelegen eilandje in een zwanennest ligt. De held van het verhaal weet, na vele avonturen, eiland en nest te bereiken en doodt den reus door in zijn handen het ei stuk te drukken.

In Japansche sprookjes staat het leven eener vrouw in geheimzinnig contact met een wilg ; wordt de boom omgehakt, dan sterft zij.

De paraphysische verschijnselen ontbreken in de sprookjes al evenmin. Beschermd door talisman of tooverspreuk, kan geen vuur of zwaard den held deren : de vuurvastheid van Home.

Aladin's wonderlamp brengt hem, door bemiddeling van „den geest van de lamp" al het begeerde. Dat mag nu wel een symbool zijn van den wensch of de fantasie of het genie, maar laten we toch òòk opmerken hoe veel dit alles lijkt op het mediamiek „apport". Gemoedelijker, in meer boerschen trant, vinden we hetzelfde terug in het sprookje van „tafeltje dek je". Ja, zelfs de „knuppel uit den zak", die „vanzelf" zoo kranig losranselt op den rug van den schurkachtigen waard, lijkt veel op een vermakelijke toepassing der telekinesie.

Geesten verschijnen op de bezwering van den toovenaar ; een geheimzinnige hand, een mysterieus gelaat duikt op uit het duister en vraagt de bevelen van den meester — kenden ook de oude scheppers der sprookjes de teleplastische structuren en de materialisatieverschijnselen ?

En wie eenige der zeer zeldzame verschijnselen kent die zich bij Home voordeden, hem zal iets minder teugelloos-fantastisch voorkomen de verha-

len van de Duizend-en-één-Nacht, als de beide schoone geliefden, prins Kamr Essaman en de prinses Sett Bedoen uit China en Perzië in elkanders armen worden gebracht en dan weer wreed gescheiden door de macht der geesten.

En hoeveel sprookjes beginnen niet : „In den tijd dat de dieren nog spreken konden." De mensch staat in dit wonderland niet eenzaam te midden eener hem vervreemde natuur ; de dieren leven, spreken, handelen met hem. Heeft Krall met zijn merkwaardige paarden, die rekenen en mededeelingen doen, deze sprookjes-wonderdieren niet iets nader gebracht tot de grenzen onzer voorstellings-mogelijkheden ?

Maar zelden is het sprookje spiritistisch : er zijn een paar uitzonderingen. Bijvoorbeeld het verhaal van het gestorven kindje, waarover de moeder te veel schreide. Het verschijnt haar in een druipend hemdje of torst een zware kruik gevuld met tranen en klaagt dat het niet kan rusten in den dood, smeekt moeder haar verdriet te matigen. Nog nauwer aansluiting aan het occulte verschijnsel is een sprookje van Grimm : „Het gestolen stuivertje." Een vreemdeling wordt in een gastvrij gezin opgenomen ; hij is helderziende, en neemt de schim van een kind waar, dat de kamer binnenkomt en angstig gaat zoeken en wroeten tusschen de reten van de vloer. Het blijkt dat in dit gezin eenige maanden geleden een kind gestorven is, geheel gelijk aan de verschijning ; dat dit kind eenige geldstukken, die zijn moeder hem had gegeven voor een bedelaar ten eigen bate had willen gebruiken en ze verstopte tusschen de reten van een planken vloer. Het geld wordt gevonden, voor zijn oorspronkelijke bestemming gebruikt en het spooksel verdwijnt.

Men ziet, eigenlijke sprookjes zijn het niet ; het konden verslagen zijn van een echten droom of van een helderziende ervaring.

In het echte sprookje speelt de geest van een overledene nooit een rol van eenige beteekenis. Het is animistisch ingesteld, en onderscheidt zich daardoor van de veelal griezelige spookgeschiedenissen van later datum.

Maar de karakteristieke, overal en altijd in de sprookjes optredende, geesten zijn de natuurgeesten, niet-menschelijke bewoners der elementen, die als een onzichtbaar maar niet onwerkzaam ras aarde en lucht, woud en zee bevolken, en, hetzij uit genegenheid, hetzij door de kracht van den toovenaar bedwongen, den mensch dienstbaar zijn.

Deze natuurgeesten kunnen wij gereedelijk opvatten als geprojecteerde (van binnen naar buiten verplaatste) en gepersonifieerde parapsychische vermogens van den mensch. Wij zagen hoe hun werkzaamheden op menig punt

samenvallen met de occulte phaenomenen. Anderzijds wordt vaak deze omweg vermeden : de petemoei van Asschepoetster kan tenminste zèlf tooveren. Of wel : er wordt omgekeerd een dubbele omweg gekozen en de macht, indirect uitgeoefend door middel van den dienenden geest nog verder van haar eigenlijk centrum verwijderd, door de kracht tot het oproepen van den geest nogmaals te projecteeren en te leggen in een of ander voorwerp : een lamp (Aladin), een ring, een edelsteen of tooverstaf.

Het gradueele verschil mag ons niet blind maken voor de essentieele overeenkomst. Het sprookje vergroot, versiert, maar in haar wonderlijke kaleidoscopische beelden herkennen we toch telkens weer het simpele occulte verschijnsel, tooverachtig weerkaatst in de fonkelende spiegelvlakken der fantasie.

Mogen wij uit dit alles niet besluiten, dat de menschheid in de sprookjes haar magische ervaringen uit den oertijd verwerkt heeft ? En dat juist daarom het sprookje ons èn zoo vreemd aandoet, zoo eindeloos ver van de alledaagsche werkelijkheid, èn tegelijkertijd zoo innig-reëel, zoo verwant aan de diep-innerlijke Werkelijkheden der ziel. En wellicht daarom dat Sprookje en Kind zoo bij elkaar behooren omdat in het kind nog iets voortleeft van dezen oertoestand waarin geestelijke en materieele wereld minder gescheiden waren.

Telekinesie.

door H. N. DE FREMERY.

Terwijl de telepathie thans vrijwel algemeen als bestaande erkend wordt, is dit met de telekinesie nog niet het geval. Om verschillende redenen is dit verklaarbaar.

In de eerste plaats is het verschijnsel van beweging van voorwerpen zonder stoffelijke aanraking of andere mechanische hulpmiddelen (telekinesie) heel wat zeldzamer, dan het ontvangen van zins-indrukken langs anderen weg dan dien der bekende zintuigelijke kanalen (telepathie). Hiervan heeft iedereen in eigen omgeving wel vernomen en door persoonlijke ervaring is de weg tot erkenning van de mogelijkheid van telepathische verschijnselen geëffend. De meeste menschen hebben wel eens voorgevoelens gehad, die in vervulling zijn gekomen. Hoe dikwijls toch klinkt een bezoeker de uitroep tegen : „Ik had er zoo'n idee van dat je komen zou !" En nu kan

dit „idee" wel langs heel wat gewoner banen, dan die der telepathie, in het bewustzijn naar voren geschoven zijn, maar het behoort toch tot de categorie der voorgevoelens, en die zijn met de telepathie nauw verwant.

Geheel anders staat het met de telekinesie, die alleen in de verschijnselen, welke door middel van het magnetisme te weeg zijn te brengen, een eenigszins gelijksoortige uiting vindt. De werking van de zwaartekracht, ofschoon ook zonder stoffelijke aanraking tot stand komend, is uit den aard der zaak niet in de definitie van het woord begrepen : het gaat juist om de demonstratie van krachten, welke deze geheel of gedeeltelijk opheffen. Maar die krachten openbaren zich hoogst zelden en waar wij getuigen zijn van hun werking, staat deze zóó buiten elk verband met persoonlijke ervaring van soortgelijken aard, dat wij niet dadelijk tot erkenning bereid zijn en eerder denken aan verkeerde waarneming, verbeelding of bedrog. De verrassende voorstellingen van goochelaars komen ons voor den geest ; wij denken aan handige trucs van beoefenaren van het leger-de-main ; kortom, in onze persoonlijke ervaring is eerder de grond gelegd tot het verwerpen, dan tot het erkennen van de telekinesie.

En jammer genoeg is op dit gebied zooveel bedrog — bewust en onbewust — gepleegd geworden, dat de gereserveerde houding, die in wetenschappelijke kringen tegenover het erkennen van het bestaan der telekinesie wordt aangenomen, best te begrijpen is. De telekinetische verschijnselen hebben het eerst de aandacht getrokken op spiritistische séances en zijn daar nog steeds gewild en gezocht. Voor het plegen van bewust bedrog zijn geen gunstiger omstandigheden denkbaar, dan die de séance-kamer biedt en het is er dan ook veelvuldig gepleegd en ontdekt. Voeg daarbij de in elk medium voor physieke verschijnselen sluimerende neiging om onbewust bedrog te plegen, en het is verklaarbaar waarom de op dit gebied liggende feiten onwillekeurig gevoelens van achterdocht verwekken. Seanceeren is dan ook voor eenigszins kritisch aangelegde menschen een weinig aanlokkelijke bezigheid en bron van groote teleurstellingen. Bij elke waarneming, die men doet, op zijn hoede te moeten zijn tegen — opzettelijk of onopzettelijk gepleegde — misleiding is een weerzinwekkende taak, en ook eene waarop de geleerde, die gewend is aan zuiver werkende instrumenten en betrouwbare natuurwetten, gansch niet is berekend. Eerder is bij hem een zekere mate van argeloosheid te onderstellen, die hem een gemakkelijke prooi maakt van den sluwen bedrieger, en slechts zij, die behoorlijke voorstudies hebben gemaakt van het onderwerp, staan er beter voor.

Doch zelfs dan is nog geen afdoende zekerheid te verkrijgen. Lezen

wij niet van bekwame prestidigitateurs, die — de toegepaste trucs niet kennende — aan door hen waargenomen verschijnselen een metapsychischen oorsprong toekenden? Geen wonder dat de wetenschappelijk ontwikkelde huiverig is, zich in dezen doolhof te begeven, laat staan er studie van te maken.

Daarbij komt zich nog een ander bezwaar voegen. Terwijl het bewust gepleegd bedrog uit den aard der zaak dengene, van wien het is uitgegaan, onbruikbaar maakt als proefpersoon, dient men het onbewust bedrog als een moeilijk of niet te vermijden kwaad bij mediumiek aangelegde personen te aanvaarden. De onderzoekingen met Eusapia Paladino hebben dit wel duidelijk aan het licht gebracht, en het zou een onherstelbaar verlies voor de wetenschap zijn geweest indien men, op grond van deze neiging tot het nabootsen der gewilde verschijnselen, van elk onderzoek der zich bij haar voordoende telekinetische fenomenen had afgezien. Niettemin blijft bij het lezen der verslagen van met haar gehouden zittingen op den achtergrond van ons denken altijd de gedachte rondspoken aan de mogelijkheid, dat zij ondanks alle genomen voorzorgsmaatregelen haar geleerde onderzoekers zou kunnen hebben om den tuin geleid. Want het is in deze niet juist, te willen uitgaan van de praemisse, dat bedrog alleen mag worden aangenomen dààr waar het is aangetoond. Immers waar de neiging tot fraudeeren bestaat, is bezwaarlijk met absolute zekerheid te constateeren, dat zij geen weg gevonden heeft om zich te uiten, ook al schijnen de genomen maatregelen de meest betrouwbare waarborgen te geven.

Was het nu nog mogelijk, de telekinetische verschijnselen naar believen te herhalen, dan zou wetenschappelijke zekerheid te bereiken zijn. Maar hier stranden wij op de klip, dat een medium nu eenmaal geen automatisch werkende machine is, al zijn automatismen hem verre van vreemd. En wij hebben in mediums zelfs personen te erkennen van een buitengewone psychische gevoeligheid, welke men bij het seanceeren heeft te ontzien, op straffe van van elke mediumieke manifestatie verstoken te blijven. Dus blijft niet anders over, dan zich te vergenoegen met uitgebrachte verslagen, die winnen aan betrouwbaarheid naarmate de onderzoekers zich als scherpzinnige, eerlijke en terzake kundige lieden hebben doen kennen.

Tot deze categorie mag zeker gerekend worden: prof. J. Ochorowicz, die verscheidene jaren verbonden is geweest aan de Universiteit te Warschau en o. a. door zijn werk: „De la suggestion mentale" bekend is geworden. Van zijn onderzoekingen op het gebied der telekinesie zijn uitgebreide verslagen van zijn hand verschenen in de „Annales des Sciences Psychiques", en

daar deze niet zoo algemeen bekend zijn geweest in ons land, lijkt het niet ondienstig, er een uittreksel van te geven. Want wij mogen ons door de overweging, dat absolute zekerheid op dit gebied zoo moeilijk is te verkrijgen, niet zóó somber laten stemmen, dat wij het hoofd afwenden en van de telekinesie niets willen weten. Ondanks alle bezwaren om haar onomstootelijk te constateeren, staat haar bestaan toch vast, en daar de hierbij werkende krachten hun bron vinden in den levenden mensch, verdienen zij ten volle onze aandacht. Want hoe zullen wij onszelven ooit leeren kennen, als wij niet weten welke krachten en eigenschappen in ons sluimeren. Hierover meer en steeds zuiverder licht te doen opgaan is immers het doel van deze studiën. Daarin ligt hun belangrijkheid.

Het medium, waarmede prof. J. Ochorowicz geëxperimenteerd heeft, is een jonge Poolsche, genaamd : Stanislawa Tomczyk. Hij beschrijft haar als een knap, eenvoudig, verstandig persoontje, nochtans zonder veel schoolkennis, en buitengewoon begaafd in mediumiek opzicht. Zij was om gezondheidsredenen bij hem in medische behandeling en hij maakte — met haar mede-weten en instemming — van de gelegenheid gebruik, om haar gave te ontwikkelen. Daarbij noemt hij drie bizonderheden, die haar in wetenschappelijken zin tot een nuttig instrument maakten :

1° Mej. Tomczyk is waarheidlievend van nature, waardoor zij weerstand biedt aan de neiging, eigen aan de meeste mediums, om onbewust bedrog te plegen ;

2° zij is geen spiritiste en heeft geen enkele vooropgestelde meening ten aanzien van de verschijnselen, die zij teweeg brengt ;

3° ofschoon zeer gemakkelijk te hypnotiseeren, is zij niet onderhevig aan suggestie in den eigenlijken zin van het woord.

De séances worden nooit in 't donker gehouden. Gewoonlijk zegt Mej. T. te voren wat er gebeuren gaat, en dan wordt de noodige controle uitgeoefend. Verschijnselen, waarbij dit niet geschied is, tellen niet mede. De trance-toestand, die het medium te veel aangreep, wordt geheel vermeden en bij alle proeven verkeert zij in een toestand van hypnose, opgewekt door prof. O. Er zijn nooit meer dan twee personen bij de séances tegenwoordig.

De eerste kenteekenen van de aanwezigheid van het vermogen tot het veroorzaken van bewegingen van voorwerpen zonder stoffelijke aanraking of mechanische hulpmiddelen, hebben zich voorgedaan onder de volgende omstandigheden. In het bezit van den professor bevindt zich een z.g. magisch uurwerk ; een glazen wijzerplaat, waarover zich een wijzer beweegt, die naar believen verschillende uren aanwijst. Dit tooverachtig effect wordt verkregen

door het verplaatsen van een tegenwicht, dat in den wijzer verborgen is, waardoor men dezen elken gewilden stand kon doen innemen. Mej. T. was van deze mechaniek niet op de hoogte.

Op een dag, dat geséanceerd was, zat het medium uit te rusten in een leunstoel, in afwachting van het oogenblik, dat prof. O. haar zou doen ontwaken (1). Tegenover haar, boven een divan, hing het magisch uurwerk aan den wand. Zij vraagt prof. O. of zij er een beetje mee mag spelen, gaat op de knieën op den divan zitten en draait den wijzer rond. In waak-toestand had hij haar het uurwerk laten zien ; zij wist waarvoor het dient, maar niet waarin de truc bestaat. Dan vraagt zij schertsend : „Welk uur wilt u, dat hij zal aanwijzen ?" Daar de wijzer op 6 uur staat, vraagt hij : 12 uur. En de wijzer, rondgedraaid zijnde, blijft op het gewilde uur staan. 's Avonds wordt het spelletje herhaald, en nog hecht de professor er geen bizondere beteekenis aan. Maar als Mej. T. er mee voortgaat, besluit hij het te onderzoeken. Hij komt tot de volgende conclusies :

De feiten zijn noch door toeval, noch door een nieuwe truc te verklaren. De bewegingen van den wijzer waren altijd heel gewoon. Het toestel heeft geen enkele verandering ondergaan : nog altijd wordt het uur aangewezen, waarop de wijzer is ingesteld. 32 % van de proeven zijn volkomen juist uitgevoerd. Overigens werden telkens andere uren aangegeven, dan waarop de wijzer oorspronkelijk was geregeld. Er zijn 105 proeven genomen en 99 daarvan zijn geheel of ten deele gelukt. In normalen staat kan het medium den wijzer niet stellen. Toch geschiedt dit gemakkelijk, zoodra zij in somnambulen toestand verkeert, zonder dat zij zich daarvan behoorlijk rekenschap kan geven. In dien toestand beweert het medium te staan onder den invloed van een persoonlijkheid, die zij haar dubbelgangster noemt en aanduidt met den naam van : „de heele kleine Stasia". Zelf heet zij, als somnambule, „de kleine Stasia" en zichzelve, bij normaal bewustzijn, noemt zij : „de groote Stasia". Het verschil in mentaliteit en intellectueele begaafdheid van deze drie persoonlijkheden, is zeer groot, en mogelijk heeft „de heel kleine Stasia" den truc gesnapt, zonder dat „de groote Stasia" zich daarvan bewust is. Een open vraag blijft dan nog op welk tijdstip de regulateur van stand veranderd wordt. Dit heeft zich ook voorgedaan, als de professor den wijzer niet uit handen gegeven heeft, terwijl hij door het aanbrengen van bizondere merkteekenen in staat was, scherpe contrôle uit te oefenen.

---

(1) Het uitvoerig verslag van de hier vermelde proefnemingen is te vinden in de Annales des Sciences Psychiques, jaargang 1909, bl. 3 e. v.

Het ligt voor de hand, dat prof. Ochorowicz ging zoeken naar andere middelen, om de zich hier openbarende krachten nader te leeren kennen. Allereerst ging het er om, elke mogelijkheid van stoffelijke aanraking uit te sluiten. Dus stelde hij zijn medium voor, te beproeven, den slinger van een uurwerk, die opgesloten was in een glazen kast, tot stilstand te brengen (2). Dit uurwerk, dat alle veertien dagen werd opgewonden, had in de tien jaren, dat de professor het bezat, nooit stil gestaan.

Een soortgelijke proef had hij reeds in 1893 te Warschau willen nemen met Eusapia Paladino. Toen ging het er om, een gemakkelijk beweegbaren slinger, die met glas was afgesloten, in beweging te brengen. Ofschoon op verzoek van Eusapia het deurtje op een kier gezet werd en zij zich tot drie malen toe en geruimen tijd inspande om den slinger te doen gaan, werd geen overtuigend resultaat bereikt.

Nu betrof het een zwaren slinger, met een verguld-koperen schijf van 115 mM. doorsnede, zichtbaar door de glazen ruiten heen, maar niet aan te raken. Het medium, in somnambulen toestand, steunt met de linkerhand tegen den muur en houdt de rechterhand op de voor-ruit. Na verloop van een minuut is het, alsof de slinger zijn gang vertraagt, maar stilstaan doet hij niet.

„Er is te veel licht," zegt het medium. „Laat ik deze eerste maal de proef doen met minder licht ; wij kunnen die dan herhalen bij normale verlichting."

De lamp wordt naar de andere kamer gebracht, waarvan de deur wijd open blijft staan. Het licht is nog voldoende om alles in de kamer te kunnen zien en de bewegingen van den slinger te volgen. Twee minuten later, onder dezelfde omstandigheden, staakt de slinger zijn gang en staat stil.

Het medium is zeer vermoeid. Haar beenen beven, maar zij komt de uitputting spoedig te boven. Zij toont zich zeer in haar schik met het behaalde succes.

Op een volgende zitting wordt de proef omgekeerd: de stilstaande slinger moet in beweging gebracht worden. De verlichting is als voren. Het kost meer tijd en inspanning, maar het gelukt.

Dan wordt het glazen deurtje geopend. Het medium gaat voor het uurwerk staan, ± 25 cM. daarvan verwijderd. Zij laat de armen hangen, en prof. O., die achter haar staat, vat haar handen vast en beluistert haar ademhaling, terwijl hij naar den slinger kijkt. Eerst beginnen de handen van het medium te beven ; dan siddert zij over het geheele lichaam — en de slinger

---

(2) Annales, 1909, bl. 46.

stopt. Dat ziet prof. O. en hij hoort niet langer de tik-tak van de klok. Hij heeft niets verdachts waargenomen in de ademhaling van het medium. Ook heeft hij zich overtuigd of, door krachtig te blazen, de slinger tot stilstand gebracht kon worden. Dit is hem onmogelijk gebleken. Dan moet het uurwerk weer in gang gebracht worden. Dit is niet geleidelijk geschied : hij heeft den slinger een beweging zien maken, alsof hij een duw kreeg, en terstond liep de klok. „Ik ben niet te hypnotiseeren en ik heb nooit hallucinaties gehad", voegt prof. Ochorowicz toe aan zijn verslag, begrijpende dat men hem gelooven moet op zijn woord en geneigd zal zijn, deze verschijnselen als niet werkelijk gebeurd op te vatten.

De professor wilde nu trachten waar te nemen hoe de regulateur van den wijzer van zijn magisch uurwerk werd verzet. Hij legde dezen dus op zijn rechter hand, die hij op een afstand van ± 30 cM. voor het medium hield, dat met de handen op de knieën tegenover hem zat. De wijzer was ingesteld op 3 uur, en hij uitte den wensch, dat de „heel kleine Stasia" dien zou zetten op 5.

Dan geschiedt iets geheel onverwachts : de wijzer verplaatst zich op de hand des professors, en in plaats van dwars, ligt hij nu evenwijdig aan de vingers. Hij ziet èn voelt het voorwerp zich omzetten op zijn hand !

Dit verschijnsel was vol goede beloften : als een voorwerp omgedraaid kan worden, waarom zou het zich dan niet in de lucht kunnen verheffen ? En nu vangt een reeks van proeven aan, waarbij de fotografie haar diensten heeft bewezen, om de verschijnselen in beelden vast te leggen. Zoo zien wij, als eerste illustratie, Mej. T. met gesloten oogen, de handen met gebogen armen voor zich uitgestrekt, en daartusschen, zwevende in de lucht, de wijzer van het magisch uurwerk. Tegenover haar zit prof. O. met de vlak geopende rechterhand, waarop zooeven nog die wijzer gelegen heeft. Dan volgen afbeeldingen van allerlei zwevende voorwerpen : een hoefmagneet (met de beenen omhoog, zoodat hij niet aan een haar kan opgehangen zijn) een potlood, een bekerglas, een kompas, een brandende sigaret, een reageerbuisje, enz.

Om te onderzoeken of de uitgeoefende kracht zich ook kan voortplanten door het luchtledig, gebruikt prof. Ochorowicz een radiometer van Crookes. Hij beschrijft zijn waarnemingen dan als volgt ([3]) :

„De somnambule houdt haar beide handen ter weerszijden van het toestel, zonder het aan te raken, op een afstand van ongeveer 10 c.M. Het licht,

(3) Annales, 1909, bl. 68.

voldoende om bij te zien, is echter lang niet in staat, het molentje van den radiometer in beweging te brengen.

„Na verloop van enkele minuten voelt de somnambule prikkelingen in haar — koud geworden — vingers, en wat zij noemt : „de stroom."

„Het molentje beweegt en draait eventjes. Maar deze beweging wordt niet veroorzaakt door een directe dynamische werking. Het draait, omdat het geheele toestel bewogen heeft als door een mechanischen druk — juist alsof de somnambule tusschen haar vingers een draad gestrekt heeft gehouden, waarvan de drukking den radiometer heeft doen omhoog gaan.

„Echter zie ik geen draad : er is er geen tusschen de handen van het medium.

„Ik herhaal de proef, met hetzelfde resultaat, d.w.z. : zonder een zuivere mechanische werking in het luchtledig verkregen te hebben.

„Ik beproef dus, de oorzaken van de bewegingen in de lucht nader te onderzoeken.

„Meerdere voorwerpen, bewogen en opgetild onder dezelfde omstandigheden, bewijzen, dat de samenstelling geen invloed heeft. Verschillende metalen, hout, glas, leder, papier, worden verplaatst en omhoog geheven met hetzelfde gemak.

„Daartegenover constateer ik, dat de vorm der voorwerpen grooten invloed heeft.

„Na elke proef, zijn de handen van het medium koud, en de binnenvlakte is geheel nat van 't zweet.

„Nu doet zich het volgende voor met een kalendertje in boekvorm : het verplaatst zich eerst, als geduwd door middel van een draad, waarvan de beide einden door het medium worden vastgehouden. Vervolgens vindt deze draad een goede plaats tusschen de bladzijden van het boekje en tilt het bij den rug omhoog.

„Het kalendertje stijgt, tusschen de op een afstand gehouden handen van het medium, verheft zich tot een weinig boven mijn hoofd, en dan... onder het licht van een lamp, zie ik, ja, meen ik heel duidelijk te zien : een zwarte draad, niet zoo heel dun, gaande van de eene hand van het medium naar de andere, en waarvan het niet gestrekte uiteinde uithangt onder de rechter hand van het medium, in den vorm van een onregelmatige spiraal.

„ — Stil ! zeg ik tot het medium, beweeg je niet.

„Maar juist op dit oogenblik is zij begonnen met de handen te laten nederdalen, daar zij het voorwerp weer op de tafel wil leggen ; en het kalendertje valt zachtjes neer, zooals de wijzer laatst.

„Er was niets te vinden in de handen van het medium....

„Alle twistgesprekken over soortgelijke verschijnselen, teweeg gebracht door Eusapia Paladino, welden in mijn geheugen op. Ik ben de eerste geweest, die met dit medium proeven genomen heeft met een klokje, opgehangen aan een draad of bevestigd aan een metalen stang, recht of gebogen, onbedekt of verborgen achter verschillende hindernissen en schermen, en ik heb nooit iets verdachts gezien, ofschoon van mijn eerste proefnemingen af het verschijnsel in kwestie volmaakt den indruk gaf van te weeg gebracht te zijn met een draad of een haar. Bij één van deze proefnemingen heb ik zelfs een geritsel als van zulk een horizontaal gespannen draad, of het gekrabbel van nagels eener onzichtbare hand, tegen de, door het gewicht van het klokje verticaal gestrekte wezenlijke draad gehoord. Maar ik heb nooit iets gezien, noch gevonden in de handen van het medium. Ik heb dus altijd voor verbeelding gehouden wat verschillende personen verzekerd hebben omtrent een haar die zij meenen gezien te hebben, zooals de heer Debierne, de geleerde scheikundige ; graaf Boubna, de kunstschilder, Otto Lund, werktuigkundige bij de Sorbonne, tijdens de laatste reeks zittingen voor het Institut général psychologique.

„Nu ben ik wel verplicht, te erkennen, dat zij werkelijk een haar gezien kunnen hebben, nu ik zelf zoo'n draad gezien heb.

„Wat mij bij dezen verbijsterenden indruk nog heeft getroffen, is : dat die draad mij van verschillende kanten niet evengoed zichtbaar leek. Ondanks de snelheid, waarmee het verschijnsel zich voordeed, trachtte ik, door vlugge wendingen met het hoofd, het beste waarnemingspunt te vinden, en ik meen opgemerkt te hebben, dat, niet tegen het licht in, maar een weinig van ter zijde gezien, de draad niet alleen minder zichtbaar was, maar zelfs geheel onzichtbaar werd. En toch leek dit geen dunne haar, maar veeleer een draad naaigaren, zwart en tamelijk dik.

„De proef herhalende met zes verschillende voorwerpen, heb ik nog gelegenheid gehad, een ander detail van beteekenis waar te nemen.

„Van deze zes voorwerpen, zijn er vier met gemak opgetild : zij bezaten de een of andere kromming, waardoor de toepassing van een draad mogelijk was. Het vijfde voorwerp : een heel klein nikkelen belletje, kon niet omhoog geheven worden : er zat een zeer beweeglijk beugeltje aan, dat, in plaats van een stevig houvast te bieden aan de draad, zich alleen oprichtte, om dan weer neer te vallen.

„Het zesde voorwerp — het rechthoekig deksel van een kartonnen doos, ongeveer 20 cM. lang — verhief zich gemakkelijk, maar slechts aan een van

de uiteinden. Het was duidelijk, dat de draad (onzichtbaar ditmaal) vergeefs het zwaartepunt zocht, en geen evenwicht kunnende maken wegens de lengte van het deksel, zich vergenoegde met een opheffing aan een zijde.

„De vergeefsche pogingen ziende van de somnambule, aan wie ik, volgens mijn gewoonte van volstrekte openhartigheid, dadelijk verklaard had, een draad gezien te hebben, geef ik haar dezen raad :

„— Het zal je niet gelukken, het deksel met een enkele draad op te heffen ; maak er een tweede bij !"

„ — Maar ik heb geen draad ! U ziet toch...

„ — Probeer toch om er twee te krijgen !

„En na verloop van eenige minuten, tijdens welke het deksel zich om beurten, maar nu in sneller tempo, dan aan de eene, dan aan de andere zijde opheft, en na nog eenige zwakke zijdelingsche bewegingen, ging het eindelijk geheel en in horizontalen stand tot 15 à 20 cM. de hoogte in, juist alsof het gedragen werd op twee draden, onzichtbaar gespannen tusschen de vier vingers en de duimen van beide handen van het medium. Want ik moet hieraan toevoegen, dat, terwijl het medium bij de vorige proefnemingen de vingertoppen bijeengevoegd hield, zij nu de duimen gespreid had, als wilde zij instinctief de aanhechting van deze tweede etherische draad vergemakkelijken.

„Het volgende dient hierbij nog opgemerkt te worden :

„De stand en de bewegingen der handen stemden nooit geheel overeen met die van de voorwerpen. Toch bestond tusschen beide een zekere mate van afhankelijkheid, voldoende om enkele vermoedens te doen rijzen.

„Van het oogenblik af, waarop ik gezegd had, een draad gezien te hebben, gedroeg het medium zich alsof zij dit op verschillende manieren wilde tegenspreken : nu de draad niet meer zichtbaar was, hield zij de handen meestentijds stil, en desniettemin verhieven zich de voorwerpen en bewogen, nu naar rechts, dan naar links, soms zelfs draaiden zij onderste boven, en als zij de handen evenwijdig aan het voorwerp ophief, bewoog zij de vingers, of maakte zij kleine rijzende of dalende bewegingen, onafhankelijk van het voorwerp. Haar handen, altijd heel koud en zeer vochtig, bevatten overigens niets en bleven steeds boven de tafel.

„Een laatste opmerking nog : Men zou een zekere list kunnen vermoeden achter de (onbewuste) wijze van doen van het medium, dat zich kennelijk inspande om alle mogelijke tegenwerpingen te niet te doen. Niet alleen vermeed zij (schijnbaar om andere redenen) een flinke verlichting, maar als ik de draad wilde betasten, werd mij dat altijd onmogelijk ge-

maakt. Meestal, wanneer ik de hand naderbij bracht, verwijderden de handen van het medium zich onwillekeurig en zelfs tegen haar uitgedrukt verlangen van elkaar, en dan verzwakte de draad blijkbaar en het voorwerp viel omlaag.

„Ik zeide echter aan het medium, dat het absoluut noodzakelijk was, mij door het gevoel te kunnen vergewissen van wat het was.

„Den volgenden dag, 18 Januari 1909, stel ik haar voor, als op te heffen voorwerp te nemen : mijn eigen hand of een van mijn vingers.

„Wij gaan tegenover elkaar zitten, gescheiden door een canapé-tafeltje. Hierop legde ik mijn linkerhand en ik gebied het medium, haar beide handen ter weerszijden van de mijne te plaatsen en te doen als gisteren met de levenlooze voorwerpen.

„Haar handen zijn reeds koud en vochtig ; de mijne is warm, des ondanks, toen zij, „den stroom" voelende, haar handen, op mijn bevel, langzaam, naar links en naar rechts, van elkaar verwijderde, voelde ik :

1° heel duidelijk een kou — en vervolgens

2° iets als een draad, heel fijn, of een haar, glijdende over den rug van mijn hand.

„Naarmate de handen van het medium wijder uiteen gingen, scheen deze draad fijner en fijner te worden, om geheel te verdwijnen op een verwijdering van 15 à 20 cM.

„Wij hebben deze proef herhaald, met hetzelfde resultaat.

„Bij de derde maal sluit ik de oogen, om mijn aandacht beter te kunnen concentreeren, en nu voel ik de draad niet meer schuren in een richting loodrecht op mijn vingers, maar volgens hun lengterichting. Ik open de oogen en bevind dat, zonder het mij te zeggen, het medium de handen in andere richting van elkaar verwijderd had, overeenkomstig mijn gevoelswaarnemingen.

„Deze proeven hebben het medium zeer vermoeid.

„Het schijnt dus mogelijk te zijn, dat zich tusschen de handen van het medium een soort van draad vormt, die gedurende eenige minuten een zekeren weerstand biedt, welke afneemt en verdwijnt als de handen van elkaar verwijderd worden. De formatie van deze mediumieke draad gaat vergezeld van aandoeningen van koude. De draad, geschapen door de onbewuste verbeelding van het medium, schijnt een soort van *objectieve, materieele ideoplastie* te vormen. De levendige begeerte om een of ander voorwerp op te heffen, zonder het aan te raken, leidt door associatie tot de voorstelling van een draad, welke daartoe in staat zou stellen."

In dit verband is leerzaam wat de Italiaansche onderzoeker Ernest Bozzano geschreven heeft over soortgelijke verschijnselen bij Eusapia Paladino. In den zomer van 1902 had zij te Palermo een reeks zittingen gegeven, waarvan het verslag verschenen is in het tijdschrift „L'Ora". Met prijzenswaardige onpartijdigheid wordt daarin niet alleen gewag gemaakt van waarnemingen, die de echtheid der mediumieke verschijnselen bevestigen, maar evenzeer van zoodanige als twijfel daaraan doen ontstaan, of zelfs op bedrog met voorbedachten rade wijzen. Wat dit laatste betreft, wordt in dat verslag het volgende geconstateerd : „Tot twee malen toe, terwijl wij geen zitting hielden en Eusapia zich, bij vol lamplicht, bevond nabij een tafel, waarop verschillende snuisterijen waren uitgestald, heeft zij zich bediend van een draad, welke zij tusschen de handen gespannen hield, om deze voorwerpen te verplaatsen, en liet zij ons gelooven, dat zij daar bewust bedrog pleegde."

Het leek een stout stukje van iemand als Eusapia Paladino, die een wereldreputatie had op te houden, om op zoo roekelooze wijze te werk te gaan. Had zij zich nog maar bediend van een haar, die zij zich gemakkelijk uit het hoofd had kunnen trekken, dan was de kans op ontdekking heel wat kleiner geweest. Maar een draad garen te gebruiken, en dat nog wel onder volle verlichting — het leek gekkenwerk.

Doch in het voorjaar van 1903 kwam Eusapia Paladino voor de vierde maal naar Genua, en zie hier wat op een zitting ten huize van den heer Peretti voorviel :

„De séance was nauwelijks geëindigd," schrijft Bozzano (4), „de kamer was verlicht door een roode electrische lamp ; Eusapia, nog wat vermoeid, zat bij de tafel. Eensklaps scheen het medium te ontwaken uit de soort van verdooving, waarin zij zich bevond ; zij wreef zich in de handen, waarna zij, ze van elkaar verwijderend en naar voren uitstekend, een glaasje naderde, dat op tafel stond. Toen maakte zij voor- en achterwaartsche bewegingen met de handen, en slaagde er in, het glaasje overeenkomstige bewegingen van aantrekking en afstooting te doen maken. Om de waarheid te zeggen, was dat niets nieuws ; verschijnselen van dien aard doen zich veelvuldig voor bij Mevr. Paladino. Ook zou ik er geen gewag van maken, als niet dezen avond het verschijnsel een even merkwaardige, als leerzame bizonderheid had vertoond.

„Terwijl zich namelijk dit verschijnsel van een beweging zonder stoffelijke aanraking voordeed, zagen alle aanwezigen onverwacht, maar zeer dui-

(4) Annales, 1909, blz. 81.

delijk iets als een dikke draad, van een wit-achtige kleur, die op niet te omschrijven wijze stulpend uit de vingertoppen van de eene hand van Eusapia, zich op een evenmin aan te duiden manier ging hechten aan de vingertoppen van de andere hand.

„Er scheen geen twijfel mogelijk : het medium pleegde bedrog. Ieder der aanwezigen moest op dit oogenblik wel denken aan die episode te Palermo.

„Maar daar begint het medium opeens op een toon van vroolijke verbazing te roepen : „He ! Kijk, de draad ! Kijk, de draad !"

„Op dezen spontanen, ernstig gemeenden uitroep van het medium, was de heer Peretti er op bedacht, een even eenvoudige, als beslissende proef te nemen. Hij begon de draad langzaam naar zich toe te trekken ; zij boog door, bood een poos tegenstand, brak — en was eensklaps verdwenen ! Een heftige zenuwschok deed het geheele lichaam van het medium sidderen. Onnoodig de algemeene verbazing te beschrijven. Zulk een feit is voldoende om elke onzekerheid te bannen : hier was geen sprake van een gewone draad, maar van een fluïdiek weefsel !

„Dit verschijnsel, al zal het zich niet vaak voordoen onder zoo gunstige omstandigheden als hier zijn beschreven, is heel gewoon bij Eusapia Paladino en doet zich in gewijzigden vorm voor, zoodat het voordeel verkregen wordt, dat het proefondervindelijk kan worden aangetoond. In den loop van de te Genua gehouden zittingen, hebben wij dat wel twintig maal gedaan.

„Men kan de proef herhalen na elke welgeslaagde zitting, omdat daarin een zekere aanduiding gelegen is, dat het medium in staat is, zijn fluïde te doen uitstralen. Men behoeft dan slechts, bij vol licht, een zwarte doek te leggen op den schoot van het medium, en de tafel, of een ander meubel, zoodanig te plaatsen, dat zijn schaduw op dien doek valt. Het medium houdt nu de handen in de schaduw, met de vingertoppen naar elkander gericht, op een afstand van ongeveer 10 cM., de ruggen van de handen omhoog gericht en de vingers een weinig gespreid. Na een poos zal men duidelijk vier fijne fluïdieke draden kunnen waarnemen, wit-achtig van kleur, die uit elke van de vingertoppen der eene hand vloeiend, zich gaan hechten aan de overeenkomstige vingertoppen der andere hand ([5]).

„Dit verschijnsel is slechts in graad verschillend van het hiervoor beschrevene."

Men zal nu, dit wetende, niet meer kunnen spreken van een op de zit-

---

(5) Het is duidelijk, dat men hierbij op zijn hoede dient te zijn tegen optisch bedrog.

tingen te Palermo gepleegd bedrog. Als niet werkelijk een haar of een draad bemachtigd is, die als „corpus delicti" kan worden overgelegd, zal men die verschijnselen moeten beschouwen in het licht, dat daarover te Genua is opgegaan.

Deze waarnemingen gedaan bij Eusapia Paladino, worden dus op merkwaardige wijze bevestigd en aangevuld door wat zich bij Mej. Stanislawa Tomczyk heeft voorgedaan. Naarmate haar mediumniteit zich ontwikkelde, deden zich meerdere verschijnselen van bewegingen van voorwerpen zonder stoffelijke aanraking voor. Zoo deelt prof. O. mede, dat op den 19en Januari 1909 aan tafel zittende, de „heel kleine Stasia" duidelijk bewijzen heeft gegeven, mede tot het gezelschap te behooren. Het gezelschap bestond uit drie personen ; de vierde plaats aan tafel was onbezet. Maar „de heel kleine Stasia" bediende zich van den stoel, om deze op alle mogelijke wijzen te bewegen en omhoog te heffen, tot ter hoogte van het tafelblad toe, hem te doen schommelen en er vragen mee te beantwoorden door met de stoelpooten op den vloer te stampen, enz. Al dien tijd lang hield het medium haar voeten onder haar stoel, gestoken tusschen twee sporten, terwijl een groote lamp als gewoonlijk de tafel verlichtte (6).

Verschijnselen van dezen aard zijn met de fluïdieke draad niet te verklaren. Volgens verklaringen van het medium in somnambulen toestand, heeft de „heel kleine Stasia" hier, in den letterlijken zin van het woord : de hand in. Duidelijk en overtuigend gebleken is dit niet.

Twee bizonderheden uit het verslag van prof. Ochorowicz verdienen nog afzonderlijk vermelding. Aan de meeste zittingen namen twee getuigen deel, die echter geen stem hebben uit te brengen : de twee honden van den professor, namelijk een groote Newfoundlander en een kleine spaniel van onzuiver ras. Als welopgevoede honden, waren zij in 't geheel niet hinderlijk en lagen zij gewoonlijk rustig op den vloer te slapen, nabij een fauteuil, die ongeveer 5 M. verwijderd staat van den divan, waarop de meeste proeven genomen worden. Op de zitting van 17 Januari 1909, waarop de proef met den slinger genomen werd, die volgens verklaring van de somnambule tot stilstand en in beweging werd gebracht door de „gecondenseerde", doch onzichtbare hand van de „heel kleine Stasia", zeide Mej. T. op zeker oogenblik, dat Stasia was gaan zitten op de fauteuil. Ter zelfder tijd begon de spaniel, die daarvoor lag, te grommen, den blik gericht op den leunstoel. De Newfoundlander sliep en schonk er geen aandacht aan. Maar de spaniel herhaalde zijn

(6) Annales, 1909, bl. 70.

gegrom tot drie malen toe, alleen den kop opheffend zonder zich verder te bewegen. Hij kwam eerst tot rust, toen de somnambule verklaarde, dat „de kleine" daar niet meer was (7).

Een ander maal was het een kat, die bizonder getroffen scheen door wat er voorviel. Aan tafel zittende, voelde professor Ochorowicz zich herhaaldelijk aanraken, als met een vinger op zijn rechter knie. Hij zat buiten het bereik van de voeten van Mej. T. maar merkt op, dat precies op het oogenblik van de aanraking haar rechter dij een kleine beweging maakt. Dit was voor 't eerst dat hij deze synchronische beweging waarnam, want het medium — in normalen toestand ditmaal — kon deze reflexbewegingen gewoonlijk zeer goed onderdrukken. In de eetkamer zat een witte kat. Deze staart met alle kenteekenen van schrik naar de plaats onder tafel, waar de „heel kleine Stasia" zich moest bevinden ; herhaaldelijk richt zij haar blik dien kant uit, en vlucht dan verschrikt weg, zich verstoppend in een hoek van de kamer, wat zij anders nooit doet.

Ofschoon de mogelijkheid van toevallig samentreffen in deze beide gevallen niet is uitgesloten, geven de zonderlinge gedragingen van deze stomme getuigen toch te denken. De sensitiviteit van dieren is nog weinig onderzocht, maar dat zij er een andere mentaliteit op na houden, en over andere waarnemingsmiddelen beschikken, dan wij, menschen, staat wel vast.

* * *

Aldus komt prof. Ochorowicz zijn getuigenis voor het bestaan der telekinesie voegen bij dat van vele anderen, die op dit gebied hebben geëxperimenteerd. Wel is waar worden zijn verslagen niet bevestigd door mede-onderzoekers, die mèt hem getuigen zijn geweest van wat er voorviel, maar voor de geloofwaardigheid van wat hij schrijft is dat bij een man van zulk een wetenschappelijke reputatie niet noodig. Dat hij niet gehallucineerd is geweest, getuigen de fotografiën, welke zijn artikelen illustreeren. De ontdekking van de „fluïdieke draad" is wel bizonder interessant. Hoe licht had hierdoor de schijn van opzettelijk bedrog gewekt kunnen worden! Maar bij een deskundige man als prof. Ochorowicz werd nu deze klip, die het medium voor wetenschappelijk onderzoek vrij wel onbruikbaar zou hebben gemaakt, gelukkig omzeild. Dat hij op deze ontdekking nader is ingegaan, spreekt vanzelf en in een volgend artikel stel ik mij voor nog een en ander daarvan mede te deelen.

---

(7) Annales, 1909, bl. 67.

Over het z. g. willekeurig beinvloeden van den hartslag.

Bij herhaling vindt men in de parapsychologische litteratuur gewag gemaakt van media, die in staat bleken te zijn hun hartslag te verlangzamen, c. q. te versnellen, willekeurig te beïnvloeden zooals dat heet, een verschijnsel, dat tot het gebied van het z. g. fakirisme gerekend wordt.

Hoe is dit mogelijk?

Er zijn menschen die altijd dadelijk een verklaring bij de hand hebben. Zij beginnen met hier te wijzen op een man als b.v. Börner, den „spierman" (1) die het door oefening zoover had weten te brengen dat hij spieren, die een normaal mensch alleen maar in verband met andere spieren kan bewegen, geïsoleerd kan doen samentrekken. Daardoor is het hem o. m. mogelijk zoowel convergeerend als divergeerend scheel te zien, eenige halsspieren aan één zijde te doen verslappen zoodat zijn hoofd scheef staat, den linkerkant van zijn gezicht te laten lachen en tegelijkertijd de andere helft boos te laten zien, de oppervlakkige halsspieren te bewegen, enz.

Daarnaast wijst men dan op het feit dat verschillende diersoorten organen, als b.v. de ooren, kunnen bewegen, over welke organen de cultuurmensch de contrôle heeft verloren, omdat deze hem niet langer van biologisch nut is, doch dat oefening ons, tot op zekere hoogte, de contrôle over deze organen kan hergeven, dank zij daarvoor nog rudimentair bestaande mogelijkheden.

Op dit stramien voortbordurend doet men ten slotte den sprong en spreekt van een onder zijn bewusten wil krijgen van z.g. onwillekeurige spieren, waartoe de hartspier, ondanks het feit dat zij „dwarsgestreept" is, behoort.

Het komt mij voor, dat wie dezen sprong doet, zekerlijk daarin niet gevolgd zal worden door den biologisch geschoolde, die een principieel verschil heeft leeren maken tusschen z.g. onwillekeurige spieren (als o. m. die van slokdarm, maag-darmkanaal, blaas, ureteren, baarmoeder, bloedvaten en huid) en willekeurige spieren (als de skeletspieren).

Volgt hier nu uit, dat deze a priori het voorkomen van een verschijnsel

(1) Deze merkwaardige man reist sinds ongeveer 25 jaar kliniecken en laboratoria af om zijn kunststukken te vertoonen. In « De Telegraaf » van 20 Nov. 1926 schreef de Leidsche hoogleeraar W. Storm van Leeuwen een feuilleton over hem.

als dat van het willekeurig verlangzamen van den hartslag door media moet ontkennen?

Naar mijn meening is dit volstrekt niet noodig, doch er is een andere weg dan die der willekeurige beïnvloeding van z.g. onwillekeurige spieren, welke ons naar de verklaring van dit verschijnsel leidt.

Een der merkwaardigste eigenschappen van het hart is wel zijn automatie, het feit dat het orgaan z.g. „myogeen" kan kloppen, waarschijnlijk doordat de hartspiercellen zelf de eigenschap bezitten van den hartslag te kunnen onderhouden.

Aan deze automatie van het hart, aan deze myogene harttheorie twijfelt niemand meer, sinds men embryonale harten heeft zien kloppen zonder dat er op eenigerlei wijze zenuwweefsel in deze organen was aan te toonen en sinds men uitgesneden kikker- en andere harten urenlang heeft weten te laten kloppen, nadat elk zenuwverband verbroken was.

Een andere vraag is echter, of een volledig ontwikkeld hart *uitsluitend* myogeen klopt. Het hart is innig verbonden met het (vegetatieve) zenuwstelsel.

De anatoom kan ons vertellen, dat het hart twee paar zenuwen ontvangt. Deze zenuwen kunnen niet den aard der hartbewegingen veranderen, echter wel haar snelheid.

De beide takken welke het hart van den nervus vagus ontvangt, verlangzamen de bewegingen van het hart; de beide takken welke het hart van den nervus sympathicus ontvangt, kunnen daarentegen het hart tot grooter snelheid aanzetten.

De ervaring leert nu, dat onze waarnemingen en voorstellingen, vooral voor zoover zij met gevoelens van lust en onlust gepaard gaan, via de hierboven genoemde zenuwen, de snelheid van den hartslag beïnvloeden kunnen.

Dit wetende stellen wij ons de vraag, of zij, die naar willekeur hun hartslag zeggen te kunnen veranderen, dit niet bereiken door zich levendig allerlei emoties gevende gebeurtenissen voor te stellen ([2]). Natuurlijk moet men daarvoor een individu zijn met een bijzonder voorstellingsleven. Het komt mij voor, dat menschen met aanschouwelijke voorstellingen hier in een bevoorrechte positie verkeeren.

---

(2) Bij Börner, die deze fakirkunsten mede schijnt te vertoonen, moet dit reeds een uitgemaakte zaak zijn. Volgens hetgeen ik over hem las, bewerkt hij hart- (en pols-) versnelling door zich voor te stellen dat hij in het water valt; « kippevel » zou hij willekeurig kunnen verkrijgen door zich voor te stellen (te suggereeren) dat hij b. v. in een ijskelder loopt, enz.

Sommige media demonstreeren slechts het verschijnsel van het verlangzamen van den pols, hetgeen dan ook door „wilskracht" heet te geschieden.

Waar de armslagader tusschen ribbe en sleutelbeen doorloopt, is de eerste vraag welke zich hier aan ons opdringt, of dit verschijnsel mogelijk bewerkstelligd wordt door dezen slagader tusschen beide beenderen in te klemmen, hetgeen m. i. volstrekt niet onmogelijk geacht moet worden.

T.

UIT DE TIJDSCHRIFTEN.

The British Journal of Psychical Research, Vol. II N° 18 Maart—April 1929.

Het hoofdartikel is gewijd aan von Schrenck-Notzing. Price wijst er op, dat zoowel hij als Dingwall in 1922 door v. S. N. in de gelegenheid gesteld werden zittingen met Willie Schneider bij te wonen, welke hen beiden van de echtheid der verschijnselen overtuigden.

Dr. Neville Whymant schrijft over psychische verschijnselen in China. Wij leeren uit dit artikel o. a. dat de Chineezen zich reeds drie eeuwen geleden ernstig bezig hielden met psychologische en parapsychologische problemen.

H. O. Evennett schrijft over een oude spookhistorie te Cambridge. Prof. Driesch heeft in de plaats van Dr. von Schrenck-Notzing het eere-vice-presidentschap van het laboratorium op zich genomen.

Revue Métapsychique, Jaargang 1929, N° 1 en N° 2, Januari-April.

Dr. Lidio Cipriani schrijft over enkele metapsychische verschijnselen bij dieren. Tot deze verschijnselen rekent hij o. m. de overeenkomst welke de koekoekseieren vertoonen met de eieren van het nest waarop de koekoek parasiteert. De schrijver meent hier met verschijnselen te doen te hebben analoog aan die van het z.g. verzien der zwangeren. Dr. J. Maxwell schrijft over metapsychica en geneeskunde. Hij bepleit o. m. de wenschelijkheid om de waarde van de z.g. fluïdetheorie ernstig te toetsen. De z.g. magnetische behandeling behoort slechts onder toezicht van een arts te worden toegepast.

N. Fugan Baranovski schrijft over uitstekend geslaagde proeven met Ossowiecki. M. Andry-Bourgeois vervolgt zijn opstellenreeks over moderne fysica.

Prof. Richet herdenkt zijn vriend Dr. von Schrenck-Notzing en stelt zijn

groote verdiensten in het licht. Ch. Quartier wijdt eenige bladzijden aan Prof. Driesch, die thans — in de plaats van Dr. v. S. N. — in het bestuur van he Institut Métapsychique gekozen is.

Dr. Osty geeft een belangwekkend opstel over de vraag wat de geneeskunde van de parapsychologie verwachten mag. Hij bespreekt o. m. de waarde van de emotie in het genezingsproces en geeft enkele staaltjes van zelfgenezingen door somnambulen.

Een variatie van den invloed van het psychisch leven op het fysiek is de dermografie. Hij bespreekt nu zijn hoogst opmerkelijke proeven met Mevr. Olga Kahl.

In de toekomst zal, volgens Dr. Osty, de medicus vermoedelijk nog meer gebruik gaan maken van de innerlijke psychische energie van den patient.

Zeitschrift für Parapsychologie Maart en April 1929.

Dr. Sünner en Prof. Freytag herdenken Dr. von Schrenck-Notzing.

Hans Wratnik schrijft over de eerste zittings-verschijnselen van het spookmedium Hilda Zwieselbauer. Interessant is hier o. m. de ontwikkeling van een „Spukagentin" tot een bruikbaar medium.

Alfr. Schroeder schrijft over moderne fysica en geestengeloof. De geestenhypothese is voor den modernen fysicus geen ongerijmdheid.

Dr. W. Achelis schrijft over telepathie en neurose. Hij wijst er in dit artikel o. m. op, dat men in de toekomst moeilijk ontkomen zal aan de samensmelting van de begrippen mediumschap en neurose. Zeer merkwaardig is in dit opstel het geval van den patient die tijdens de psych-analytische behandeling een aanval van doodsangst krijgt en alle teekenen van den doodsstrijd vertoont. De patient meent dat een zijner familieleden hierin betrokken is. Denzelfden nacht sterft de vader van den patient. Bij de behandeling bleek echter ook een affectontlading in het spel te zijn.

Dr. R. Tischner vervolgt zijn geschiedenis van het ideomotorische principe.

Voorts wordt in dit nummer Karl Krall herdacht als dier- en parapsycholoog en zijn uitstekend ingericht laboratorium beschreven.

In het April-nummer herdenkt men een groot aantal geleerden, w. o. o. m. Prof. Bleuler, Dr. von Schrenck-Notzing, wiens heengaan een groote leegte achterlaat in de rijen der parapsychologen.

Dr. G. Zeller wijdt een artikel aan Dr. Rudolf Tischner, die op 3 April l. l. zijn 50en verjaardag herdacht. Het geheel geeft een goed beeld van leven en werken van dezen verdienstelijken arts, die zich ook als parapsycholoog

een naam verworven heeft. De lezers van ons tijdschrift zullen gezien hebben, dat hij tot onze groep van medewerkers is toegetreden. Wij hopen binnenkort een artikel van hem te kunnen opnemen.

Dr. P. Bergmann schrijft over psychometrie, terwijl Prof. Jahn zijn ervaringen met Mevr. Lotte Plaat mededeelt, die een positief karakter dragen.

R. Lambert schrijft over het Insterbürger proces tegen de helderziende Mevr. Günther-Geffers.

BOEKBESPREKING.

IR. FELIX ORTT : „*Het Probleem der ziel*". Amsterdam ‚Seyffardt, 1929.

Uitgaande van zijn monistische, neo-spinozistische metaphysica : de leer van het pneumat-energetisch monisme, volgens welke leer de beide grondprincipes (energie en entelechie), waartoe het modern natuurwetenschappelijk denken voert, openbaringsvormen zijn van een onbekenden Derden : den Geest, heeft Ortt in dit werk een zieleleer (rationeele psychologie, psychosofie) ontwikkeld welke om meer dan één reden algemeene belangstelling verdient.

In een tijdschrift als dit komt natuurlijk in de eerste plaats de vraag aan de beurt in hoeverre de parapsychologie met deze zieleleer gediend is. Ik heb in mijn : „Beknopte Handleiding der Psychical Research" aangetoond, dat Ortt's leer van het pneumat-energetisch-monisme den parapsycholoog een voortreffelijke werkhypothese in handen geeft en ook dit boek geeft ons daar bij herhaling blijk van.

In het eerste hoofdstuk (opstel) behandelt de auteur : „de ziel, haar wezen en haar oorsprong".

Na den lezer getoond te hebben hoe o.m. Christelijke en Boeddhistische denkers zich oorsprong en wezen der ziel gedacht hebben, geeft de schrijver ons zijn oplossing van deze problemen. Onder „ziel" verstaat hij een „vermogen", een „qualiteit", juister nog : een individueele eenheid begaafd met ordenend vermogen „een vorm van samenwerking van energie-complexen."

Op grond van dit feit is hij dus genoodzaakt, wil hij althans consequent zijn, niet alleen aan den mensch een ziel toe te kennen, maar ook aan een bacterie, een boom, een muis, een olifant, enz. Want in al deze verschillende wezens, hoezeer zij ook onderling van elkaar mogen verschillen, openbaart zich datgene wat Ortt met den naam ziel betitelt.

Deze consequentie wordt nu inderdaad door hem aanvaard. De auteur

wijst er daarbij echter op, dat hetgeen hij onder „ziel" verstaat nochtans volstrekt niet altijd een ondeelbare eenheid is (al is dit ook de meest letterlijke beteekenis van het woord „individu"), maar dat de eenheid samengesteld kan zijn, ja, dat zij dit in den regel zelfs is. Daarom is Ortt er toe moeten komen zielen van verschillende orde te gaan onderscheiden. Celzielen worden door hem „zielen van de eerste orde" genoemd, planten, dieren- en menschenzielen „zielen van de derde orde". „Orgaanzielen", dat zijn de entelechische (= ziellijke, energie-ordenende) zijden van groepeeringen van cellen welke de plantaardige en dierlijke organen (wortels, stampers, harten, nieren, enz.) vormen, beschouwt hij als „zielen van de tweede orde."

De mensch is voor Ortt een federatie van onderscheidene zielen, elk met haar bijzonderen aard en herkomst, een onderwerp dat hij in eenige der verdere hoofdstukken nader uitwerkt. Zoo onderscheidt Ortt bij den mensch o. m. orgaanzielen, soort-, volks- en hersenziel. De groote levenskunst voor den mensch is, het harmonische evenwicht te bewaren, ieder der samenstellende „zielen" haar rechtmatigen invloed te geven, hetgeen, volgens hem, de taak der hersenziel is, althans in dit leven. Want bij den dood, zoo leert Ortt verder, gaat deze ziel tot op zekere hoogte (1) te niet.

De dood is het uiteenvallen van het stof- en energie complex. Een deel gaat te niet (zie noot 1) ; het aardsch lichamelijke deel met de entelechische vermogens die aan dit deel gebonden zijn, n.l. de cellen, de organen, waaronder de hersenen, dus ook het stofwisselingsvermogen, de lichamelijke gevoeligheid en het cerebrale denkvermogen of het hersenbewustzijn, — wat door Thomson Jay Hudson genoemd wordt „het objectieve-ik". Een ander deel blijft zijn bestaan handhaven : Hudson's „subjectieve ik", d. w. z. : de energie die drager is van het entelechische element dat ik-bewuszijn bezit — waarvan de spiritistische onderzoekingen het voortbestaan hebben aangetoond. Laat ons dit deel noemen : de zelfbewuste ziel, omdat juist het zelfbewustzijn, het bestaansverlangen, oorzaak moet zijn van het voortbestaan van deze entelechische eenheid.

Hier vinden wij merkwaardige punten van aanraking aan de Brahmaansche leer van het leed dat veroorzaakt wordt door Treshna (= de dorst, de zucht naar individueel bestaan) en gestild door de eenheidsstreving, welke leer naklinkt bij Schopenhauer en von Hartmann.

---

(1) Waar, volgens Ortt, entelechie en energie twee ongescheiden onderscheidenheden zijn, en er volgens de wet van het behoud van energie geen energie te niet kan gaan, daar kan ook geen entelechie vernietigd worden. Wat echter wel vernietigd kan worden dat zijn hoogere entelechische eenheden.

Zoo veroorzaakt dus de lichaamsdood een zielesplitsing. Een deel van de „persoonlijke ziel" gaat te niet ; een deel blijft als zelfbewuste ziel bestaan." (pag. 39-40).

Het behoort tot de groote verdiensten van Ortt, dat hij het wezen van den „diesseitigen" en den „jenseitigen" mensch in het licht der moderne natuurwetenschap tracht te doorgronden, daarbij gebruik makende van de uitkomsten van het parapsychologisch onderzoek.

En ook verder in dit boek openbaart zich dit streven op krachtige wijze, zoo o.m. in zijn hoofdstuk „over het wezen der geestverschijningen," in dat over „de organisatie der ziel" — waarin wij met een natuurfilosofische beschouwing van het geval Staudenmaier kennis maken — en in dat over de „psychometrie". In dit hoofdstuk ontwikkelt Ortt zijn tijdsbanentheorie ter verklaring der psychometrische verschijnselen, waarbij hij o.m. op Einstein steunt.

Ortt's werk is een z.g. psychosofisch of rationeel-psychologisch geschrift. Uit dien hoofde zal de ken-critisch geschoolde er reeds dadelijk bezwaren tegen maken, steunende op Kant's transcendentale dialektika.

Deze bezwaren zouden ook de mijne zijn, indien ik niet wist dat Ortt slechts werkhypothesen pretendeert te geven.

Zoo zou het kunnen wezen.

Dit in aanmerking nemende, begroeten wij met vreugde een werk, waarin o.m. parapsychologische begrippen in het licht der natuurfilosofie gezien en in haar taal uitgedrukt worden (dit laatste op ongemeen heldere en duidelijke wijze), als een belangrijke bijdrage tot de bevordering der belangstelling in ons nieuwe veld van wetenschap.

Want door geschriften als dit wordt de ban gebroken, waaronder nog velen verkeeren, dat de parapsychologische („occulte") verschijnselen tot een andere orde van verschijnselen zouden behooren (*boven*-natuurlijk zouden zijn) dan die waarmede de psychologie en daaraan verwante wetenschappen zich bezighouden.

Het „natuurlijk" karakter der verschijnselen wordt er door bewezen en daarmede het verlangen hen te bestudeeren gewekt, omdat dit thans *mogelijk* blijkt. Want een vàn de redenen waarom de studie der supernormale verschijnselen en vermogens jarenlang niet *die* belangstelling van de zijde der officieele wetenschap heeft genoten waarop zij alleszins recht heeft, moet gezocht worden in het feit dat vele geleerden gemeend hebben hier met „occulte" verschijnselen en vermogens te doen te hebben, en dus met ver-

schijnselen en vermogens welke niet toegankelijk zouden zijn voor ons modern natuurwetenschappelijk onderzoek en denken.

Ortt's genoemd werk levert een waardevolle bijdrage tot bestrijding van deze waan en behoort daarom alreeds bestudeerd te worden door een ieder wien de bevordering der studie der parapsychologie ter harte gaat.

T.

H. DENNIS BRADLEY : *„De sterren tegemoet", C. A. SPIN,* Amsterdam.

Dit boek is een door den heer P. Goedhart op zeer goede wijze bezorgde vertaling uit het Engelsch. De oorspronkelijke titel van het boek is : „Towards the Stars."

Het behandelt de ervaringen van den auteur, een Engelschen journalist, met onderscheidene media in Amerika en Engeland. Daar van laboratoriumproeven nergens sprake is, moet de bewijskracht geheel uit den inhoud der mededeelingen te voorschijn treden. Het zou onbillijk zijn te ontkennen dat dit niet bij herhaling het geval is. Nochtans brengen dergelijke werken de parapsychologie niet *veel* verder; zij behooren tot de betere spiritistische propaganda-litteratuur.

Onaangenaam doet in dit boek de zelfingenomenheid van den auteur aan. Hij is de man die meent dat hij het weet en ons nu eens vertellen zal hoe het is. Mogen wij den auteur gelooven, dan is er nooit een beter boek over deze onderwerpen verschenen dan het zijne !

De heer Goedhart noemt in zijn voorwoord dit geschrift een boek met een „buitengewone philosophie".

Wil hij hier een loopje met de lezers nemen of weet hij niet wat philosophie is... ?

De philosophische beschouwingen van Bradley's „geestenvrienden" maken over het algemeen een jammerlijken indruk....

Dit laatste weerhoude echter niemand het boek toch door te nemen, omdat het zekerlijk vele interessante bladzijden bevat, waarbij die welke aan het medium Valiantine gewijd zijn wel in de eerste plaats genoemd mogen worden.

T.

INHOUD.

ERRATUM.

Het drukfouten-duiveltje aan welks listen en lagen men, ook bij de meest nauwkeurige correctie, nooit geheel kan ontkomen, speelde ons in het vorig nummer een leelijk part. De lezer zal hebben opgemerkt, dat de regels 13-16 van bldz. 179 onderaan bldz. 178, c.q. bovenaan bldz. 179 hadden behooren te staan.

TIJDSCHRIFT VOOR PARAPSYCHOLOGIE

gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang

onder Redactie van : Dr. P. A. DIETZ en Drs. W. H. C. TENHAEFF.

met medewerking van : Mej. Dr. R. A. BIEGEL, H. N. DE FREMERY, Dr. K. H. E. DE JONG, Prof. Drs. D. VAN HINLOOPEN LABBERTON, Prof. Dr. A. H. DE HARTOG, Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN, Ir. FELIX ORTT, Drs. D. H. PRINS Jr., HARRY PRICE (Londen), CHARLES QUARTIER (Parijs), Mr C. P. VAN ROSSEM, Dr. RUDOLF TISCHNER (München), Prof. Dr. J. VALCKENIER SURINGAR, Dr. A. VLOEMANS, e. v. a.

Uitgave van EMIL WEGELIN, Singel 163, Amsterdam. Postgiro 15793.

Dit tijdschrift verschijnt voorloopig tweemaandelijks in een dikte van minstens 3 vel druks en kost bij abonnement voor het binnenland en koloniën *f 5,50* (buitenland *f 6.—*) per jaargang frc. p. p. bij vooruitbetaling. Losse nummers *f 1.* — Advertentiën *40 cts.* per regel; bij contract per jaar aanmerkelijke korting.

Voor abonnementen, advertentiën, en alles wat d administratie betreft wende men zich tot den uitgever, Singel 163, Amsterdam. Alle stukken, voor de Redactie bestemd, gelieve men te richten tot Dr. P. A. Dietz, van Boetzelaerlaan 73, Den Haag.

1e JAARGANG. SEPTEMBER 1929. nr. 6

De invloed van de Maan op de Sexualiteit.

J. Bramson, 2e geneesheer van het geneesk. gesticht te Franeker : Statistisch onderzoek naar de correlatie tusschen maanphase en menstruatie bij 10.000 vrouwen.
Psych. en Neur. Bladen. Jaargang. 1929, N° 1 en 2.

In n° 3, Maart 1929, van dit Tijdschrift heb ik het vraagstuk van den invloed der maan op de sexualiteit in de dierenwereld ter sprake gebracht naar aanleiding van het raadselachtige verschijnsel van den Palolo-worm, en aangetoond, dat dit tot de parapsychologische problemen behoort gerekend te worden.

Nu arts J. Bramson zijn bovengenoemde studie heeft gepubliceerd, waarin hij het probleem ten opzichte van den mensch onderzoekt, is er aanleiding hierop dieper in te gaan, te meer daar Bramson het onderzoek degelijk heeft

aangevat en veelzijdig belicht, zoodat het wel weer een mijlpaal is op den langen, zoo niet eindeloozen weg naar dit geweldige raadsel.

Wanneer een dergelijk vraagstuk wordt aangevat — en zulks geldt trouwens voor elke mogelijke behandeling van welk vraagstuk ook — gaat de onderzoeker steeds, al dan niet bewust, uit van een of andere werkhypothese. Zeer vaak geschiedt dit instinctmatig, dus onbewust, omdat de wetenschappelijk-aangelegde onderzoeker nu eenmaal gewend is om de door de natuurwetenschap gevonden wetten en gehuldigde hypothesen te aanvaarden en als uitgangspunt voor zijn verder denken en zoeken te kiezen ; terwijl een andere onderzoeker zich weer door religieuze of occulte meeningen en overtuigingen kan laten leiden. Maar juist bij het zoeken naar een oplossing van zeer zonderlinge verschijnselen, zooals het gebied der parapsychologie er in overvloed — men zou wel kunnen zeggen „steeds" — oplevert, is het van veel belang, dat de onderzoeker de mogelijk te volgen werkhypothesen scherp onderscheidt en bepaalt.

Zoo meen ik, dat bij het vraagstuk van den invloed der maan op de sexualiteit een drietal werkhypothesen te onderscheiden zijn, en dat deze onderscheiding van het hoogste belang is.

De *eerste* wil ik noemen de *zuiver-natuurwetenschappelijke.* Daarbij denken we alleen aan de physische invloeden van de maan, in verband met haar stand ten opzichte van aarde en zon ; in de eerste plaats dus wel aan de wijziging, welke door de aantrekkingskracht der maan op het evenwicht en de beweging van aardsche massa's wordt uitgeoefend. Daarnaast kan men denken aan mogelijke effecten van licht- en electronenuitstralingen, beïnvloeding van aardmagnetisme en dergelijke, weliswaar meer occulte (= verborgen) maar toch nog steeds physische inwerkingen.

Deze zuiver- natuurwetenschappelijke werkhypothese wordt toegepast door hen, die de getijverschijnselen (eb en vloed) tot onderwerp hunner onderzoekingen maken, en voorts door meteorologen, die den invloed der maan op het weer nagaan. En wel daarom dient deze werkhypothese bij zulke problemen toegepast te worden, omdat zee en atmosfeer tot het gebied van het levenlooze behooren, waar, voor zoover wij ons kunnen indenken, alleen de wetten der physisch-chemische natuurwetenschap het gebeuren regelen.

De *tweede* werkhypothese is de natuurwetenschappelijk-*parapsychologische.* Deze komt in aanmerking overal waar levende wezens den invloed der maanswerking ondergaan. Want, al is het denkbaar dat bij een levend wezen de maansinvloed zuiver physisch zou werken, b.v. : dat de maan in het menschelijk lichaam evengoed en precies om dezelfde redenen eb- en vloedver-

schijnselen zou doen ontstaan als in de zee ; toch is daarnaast ook de zeer groote kans aanwezig, dat een werking van de maan op het lichaam geschiedt door tusschenkomst van de psyche. Met andere woorden : dat er een entelechische factor optreedt. En dan zijn we midden in de sfeer der parapsychologie.

Dat er in sommige gevallen alle grond is om de parapsychologische werkhypothese te verkiezen, blijkt o.a. uit de verschijnselen die men van ouds reeds „maanziekte" noemt, en waarbij zeer duidelijk de psyche door de maan beïnvloed schijnt. Trouwens in anderen zin blijkt ook een onmiskenbare invloed van de maan op de psyche te bestaan, die uiting vindt in de woorden „rozegeur en maneschijn", en die ongetwijfeld, bij een eventueel statistisch onderzoek, het resultaat zou opleveren, dat er op maanlichte nachten meer gedweept, gevrijd, gekust, enz. wordt dan op andere. Nu valt de maanlichte voornacht omstreeks eerste kwartier en volle maan. Het is dus aanstonds duidelijk dat we hier met principieel andere verschijnselen te doen hebben dan met die welke door de zuiver natuurwetenschappelijke werkhypothese zijn op te lossen.

Wil men ten overvloede nog een bewijs, dan kan ik dit geven in dezen vorm :

Bij getijverschijnselen, die door de natuurwetenschappelijke werkhypothese onderzocht worden, is gebleken (en persoonlijk heb ik dit ontwijfelbaar duidelijk geconstateerd) dat de invloed van de maan bij nieuwe maan volkomen dezelfde is als die bij volle maan ; en dat er evenmin verschil is te constateeren tusschen den maansinvloed bij eerste en die bij laatste kwartier. Dus wanneer ten opzichte der psyche juist opvallende verschillen geconstateerd worden tusschen den maansinvloed bij nieuwe en bij volle maan, is dit een bewijs dat men met de zuiver-natuurwetenschappelijke werkhypothese, voor zoover zich die bij den invloed der aantrekkingskracht bepaalt, niet tot een oplossing komen kan.

De *derde* werkhypothese is de *astrologische*. Deze dateert reeds uit de verre oudheid. Zij is absoluut te onderscheiden van de natuurwetenschappelijke, omdat zij van principieel gansch andere beginselen uitgaat. Nu is het natuurlijk zeer wel mogelijk om natuurwetenschappelijke kennis — b.v. de astronomische kennis, en de wiskunde als hulpwetenschap — aan te wenden om volgens de astrologische werkhypothese een oplossing van verschijnselen te zoeken ; en het is zeer zeker waar dat tal van hoogst geleerde personen zich daaraan wijden. Maar daar de astrologische werkhypothese tot dusver nog geenszins door de natuurwetenschap gerechtvaardigd of bevestigd

is en de astrologische hypothesen nog louter historisch-intuitief zijn, valt het gebruik van deze werkhypothese, hoe „wetenschappelijk" men daarbij ook te werk mag gaan, buiten het gebied van hetgeen wij „wetenschap" noemen. Wat natuurlijk niet zeggen wil, dat het toepassen der astrologische werkhypothese als onjuist veroordeeld moet worden. Dat zal eerst gezegd kunnen worden, zoodra een positief bewijs van haar onwaarde geleverd wordt. En deze vraag ligt buiten het kader van dit artikel. In elk geval moet erkend worden, dat de astrologische werkhypothese ook op parapsychologisch gebied wordt aangewend en kan aangewend worden, omdat zij het verband tusschen sterren- en planetenconstellaties met zon, aarde en psyche vooropstelt.

Maar het principieele verschil bij de toepassing van de natuurwetenschappelijk-parapsychologische en de astrologische werkhypothese ligt in het al dan niet aanvaarden van geleidelijke, continue overgangen. En dit punt dient vooral in het oog gehouden te worden, als zijnde van het hoogste belang voor een zuiver inzicht. Met een voorbeeld zal ik het duidelijk maken.

De natuurwetenschap kent in haar krachtswerkingen ten opzichte van de maan slechts *geleidelijke* overgangen. Het moment van volle maan b.v. is volstrekt niet principieel onderscheiden van de momenten die eenige minuten, uren of langer van dit tijdstip verwijderd zijn. Evenmin als ten opzichte van het weer, de temperatuur, enz. de langste dag (21 Juni) zich plotseling anders gedragen zou dan 20 Juni, evenmin doen dit volle- of nieuwe maan of de kwartierstanden. Men zegt wel : bij volle en nieuwe maan is springvloed, maar in werkelijkheid is de toestand zóó, dat de gemiddelde vloedshoogte van 2 dagen na kwartierstand af geleidelijk stijgt, en gewoonlijk 2 dagen na volle of nieuwe maan een maximum bereikt, dat even geleidelijk weer daalt tot den volgenden kwartierstand.

Daarentegen aanvaardt de astrologische werkhypothese *plotselinge* overgangen. Een verschil van 10 minuten of minder in de geboorte van een persoon kan in zijn horoscoop een reusachtig verschil maken, doordat juist in dien korten tijd de invloed van een ander dierenriemteeken of van een andere planeet zich kan doen gelden.

En dit principieele verschil dient bij het aanvatten van het vraagstuk van maansinvloed op sexualiteit ter dege in het oog gehouden te worden. De onderzoeker dient zich rekenschap te geven, of hij in zijn werkhypothese met geleidelijk-verloopende dan wel met plotseling-verspringende invloeden rekening houdt. Hij kan dit laatste doen, maar moet zich dan realiseeren dat hij op de astrologische werkhypothese voortbouwt, en dat zijn arbeid dan niet tot natuurwetenschap of de natuurwetenschappelijke parapsychologie behoort.

Dit vooropgesteld, meen ik nader op de studie van arts Bramson in te kunnen gaan. Bramson begint met te herinneren aan de studie van arts von Römer, die aan de hand van een statistiek meende te kunnen aantoonen, dat de menschelijke sexualiteit regelmatige intensiteitsschommelingen vertoont, afhankelijk van de schijngestalten der maan.

Deze studie is te vinden in het verslag van het „1er Congres international de psychiatrie, neurologie et de l'assistance des aliénés," 2 Sept. 1907. Echter had von Römer haar ook gepubliceerd in de destijds verschijnende „Driemaandelijksche verslagen van het Psychophysisch Laboratorium te Amsterdam". In het Decembernummer van datzelfde tijdschrift heb ik daarover een kritiek geleverd, die daarop neerkwam, dat von Römer de maanstatistieken verkeerd bewerkt had, en dat er van den door hem vermeenden invloed bij juistere bewerking niets overbleef. Het is jammer, dat Bramson deze publicatie van von Römer met daarop gevolgde kritiek (waarop geen antwoord van von Römer gevolgd is) blijkbaar niet gekend heeft, want, zooals aanstonds blijken zal, heeft hij in zijn statistische bewerking der 10.000 gevallen ongeveer dezelfde methode gevolgd als von Römer, die derhalve aan overeenkomstige bedenkingen bloot staat.

Bramson gaat nu eerst aannemelijk maken dat er een invloed van maanphase op menstruatie denkbaar is. Immers worden alle biologische verschijnselen op aarde direct of indirect geregeld door de aswenteling der aarde en haar jaarlijksche beweging om de zon. Deze en vele andere cosmische en tellurische invloeden stonden voor eenige eeuwen in het centrum der medische belangstelling, en nadat deze factoren onder invloed van de cellulair-pathologie op den achtergrond zijn geraakt, hernemen zij hun beteekenis in het licht van de nieuwere inzichten aangaande de endocrine klieren en de wisselwerking tusschen psyche en soma (= lichamelijk substraat).

Bramson wijst voorts op gevonden verband tusschen menstruatie en interne secretie en tusschen menstruatie en psyche, waarbij over menstruatiepsychosen gesproken wordt. Omgekeerd wordt de menstruatie sterk door den psychischen toestand beïnvloed.

Het volksgeloof legt verband tusschen somnambulisme en volle maan en spreekt van maanziekte. Géza Roheim wijst op een correlatie bij talrijke lagere dieren tusschen hun sexueel leven en de maanphase. „Hij deelt mede — zegt Bramson — dat G. Bohn interessante onderzoekingen deed bij Aktiniën van de Normandische kust. Bohn nam waar dat deze dieren zich bij ebbe intrekken en bij vloed uitzetten en deze eigenschap ook in een aquarium bewaren."

Bij deze opmerking meen ik even te moeten stilstaan om te wijzen op

een waarschijnlijke bron van misvatting. Inderdaad zijn ebbe en vloed afhankelijk van de maansphasen. Zeer zeker is het denkbaar en begrijpelijk, dat zeedieren verschillend reageeren op den toestand van het water bij ebbe of bij vloed. Dit zou kunnen afhangen van den aanvoer van versch water of het slibgehalte, of welke physische oorzaak ook. Maar men mag zonder meer hier niet den indruk vestigen alsof er iets mee gezegd is over een rechtstreekschen invloed van de maan op soma of psyche dier dieren.

Er zijn zeebadplaatsen waar de menschen bij voorkeur bij hoogwater baden. Maar 't zou toch niet aangaan om hiermede het verband tusschen maansphase en psyche der baders bewezen te achten.. Zulke voorbeelden als van die Aktiniën moeten dus liever niet zonder kritiek neergeschreven worden. Anders is het met den palolo-worm, welke Bramson ook aanhaalt, omdat, zooals ik in dit Tijdschrift voor Parapsychologie van Maart j.l. heb aangetoond, daarbij elke verklaring van physischen aard, welke op een indirecte werking door middel van de waterbeweging zou wijzen, ontbreekt.

Terecht meent ook Bramson dat men met de fantastische verklaringspoging van Roheim niet verder komt. Mij dunkt dat aan zulke „verklaringen" reeds te veel eer gedaan wordt door ze te vermelden.

Dan wijst Bramson op het onderzoek van Ammann, die statistisch vaststelde, dat er een relatie bestaat tusschen de frequentie der epileptische insulten en de maansphase.

Nu ken ik Ammann's statistische bewerking niet, maar de voorbeelden van von Römer en Bramson zelf leeren mij, dat men uiterst sceptisch moet staan ten opzichte van resultaten, die onderzoekers uit maanstatistieken afleiden, wanneer die onderzoekers met de eigenaardigheden van de maanbeweging en de eischen die een statistische bewerking der gegevens dientengevolge stelt, niet in hooge mate vertrouwd zijn. Ik geloof geen enkele uitkomst van een maanstatistiek, die ik niet zelf heb nagegaan, en de reden van dit scepticisme is, dat ik destijds in mijn qualiteit van waterstaatsingenieur jarenlang belast ben geweest met berekeningen tot samenstelling onzer getijtafels, dat ik vele tienduizenden gegevens van waterstanden daartoe heb moeten verwerken in verband met de maansphase, enz., en dat ik daardoor de voetangels en klemmen bij dergelijke verwerking ten volle heb leeren kennen en ook vermijden — dit laatste blijkbaar uit de gebleken deugdelijkheid dier getijtafels, welke op de verkregen uitkomsten berusten en gedurende een kwart eeuw steeds hebben voldaan.

Bramson oppert dan de onderstelling, dat menstruatie en psyche wellicht daarom een parallelisme vertoonen, omdat ze beide afhankelijk zijn

van een gemeenschappelijken derden factor, n.l. de interne secretie, welke interne secretie dan eventueel op haar beurt door den stand der maan beïnvloed zou kunnen worden.

Het komt mij voor, dat deze hypothese niet juist gesteld is. Beïnvloeding der interne secretie door de maan op zuiver natuurwetenschappelijk-verklaarbare wijze, b.v. door een eb- en vloedverschijnsel in het lichaam, is niet denkbaar, omdat men dan daar een dagelijksche — beter gezegd half-dagelijksche — alsmede een halfmaandelijksche periode in zou moeten verwachten sterker dan de maandelijksche, en omdat ook elk inzicht ontbreekt van de mogelijkheid van zulk een incretorischen eb en vloed. Men zou dus wil men zulk een invloed onderstellen, de in de inleiding van dit artikel genoemde tweede hypothese, n.l. de natuurwetenschappelijk-parapsychologische, als verklaringsmogelijkheid moeten aanvaarden, dus een tot dusver onbekende werking van de maan op de lichaamspsyche, wier entelechie toch ten slotte de diepe grond is voor de harmonisch-secretorische werking der klieren. De gemeenschappelijke derde factor moet in dit geval de entelechie der lichaamspsyche zijn, die zoowel menstruatie als interne secretie bewerkstelligt. En verband tusschen deze entelechie en de maansphase is wel bij uitstek een parapsychisch probleem.

Nu gaat Bramson het verband tusschen maansphase en sexualiteit behandelen en wijst daarbij op den palolo-worm en ook op de Atlantische soort, die in Juni en Juli haar geslachtsorganen afstoot in plaats van in October en November, wat de Polynesische worm doet.

„Bedenken wij dat Juni en Juli van het Noordelijk halfrond vergelijkbaar is met October en November van het Zuidelijk, dan wordt de overeenkomst nog duidelijker," zegt Bramson. Deze zin is m. i. een staaltje van wat men zou kunnen noemen verkeerde suggestie — n.l. een suggestie alsof een vraagstuk door het genoemde feit wordt opgehelderd, terwijl dit geenszins het geval is, integendeel. Daargelaten dat Hellpach niet zegt of die worm in den Noord- dan wel in den Zuid-Atlantischen Oceaan wordt aangetroffen, komen de maanden October en November van het Z. halfrond niet overeen met Juni en Juli van het Noordelijke, maar eer met April en Mei.

Het gedrag van den Atlantischen worm maakt het raadsel nog ingewikkelder ; en wanneer Bramson iets verder zegt : „Bij den Paloloworm vinden we nu bovendien biologische processen afhankelijk van den stand van de maan ten opzichte van de aarde. Dit wekt *op het eerste gezicht eenige* bevreemding" — dan geven de door mij hier gecursiveerde woorden ook weer een verkeerde suggestie, want juister ware geweest als gezegd was : „dit is

een verschijnsel vrijwel eenig in zijn soort op biologisch gebied, waarvan niemand nog een schijn zelfs van verklaring heeft kunnen geven, ondanks jarenlang onderzoek en nadenken." Dus ook op het *laatste* gezicht *volslagen* bevreemding. Door de problemen gemakkelijker voor te stellen dan ze zijn, bevordert men de juiste oplossing niet.

Eenzelfde suggestie van al iets ingezien te hebben, geeft Bramson in zijn bespreking van verband tusschen maansphase en electriciteit. Na een paar ver-gezochte en zeer vage hypothesen van enkele schrijvers te hebben aangestipt, betrekking hebbende op veranderingen in de ionisatie van de lichaamsvloeistoffen en de electrische lading der huid, eindigt Bramson dit hoofdstukje aldus : „In elk geval zien we thans in, dat een volkomen rationeele verklaring voor de correlatie tusschen menstruatie en maansphase mogelijk is, hoe onwaarschijnlijk dit aanvankelijk ook leek."

Hiertegenover moet ik stellen, dat de woorden „in elk geval" onjuist zijn, en dat het tevoren aangehaalde geen spoor van eenige rationeele verklaring of inzicht geeft. Ongetwijfeld zal wateraanwending bij den mensch ook veranderingen in electrischen toestand van huid en lichaamsvochten veroorzaken, maar als ik in even vage en wilde hypothesen, als de door Bramson aangehaalde schrijvers, verband ga leggen tusschen menstruatie en barometerstand (op grond dat het bij lage barometerstanden vaker regent dan bij hooge, en de regen immers de huid bevochtigen kan, althans de vochtigheidstoestand der atmosfeer doet toenemen), dan geeft mijn hypothese eener correlatie tusschen menstruatie en barometerstand ook geen inzicht dat een volkomen rationeele verklaring mogelijk is.

Men verwijt aan beoefenaars der parapsychologie vaak het lichtvaardig opwerpen van onbekookte, door niets gestaafde hypothesen, maar de beoefenaars der biologie geven daarin toch wel een voorbeeld !

Nu komt in Bramson's geschrift het eigen statistisch onderzoek, dat een enorm stuk werk vertegenwoordigt. Duizenden menstruatiedata, aangeteekend van verschillende vrouwen, die van 1912—1927 zijn opgenomen geweest in de UniversiteitsVrouwenkliniek te Amsterdam, zijn daarin verwerkt. Bramson beschikte daarbij over duizenden verloskundige staten, waarop de datum der laatste menstruatie stond aangeteekend. Met groote nauwkeurigheid en scherpzinnigheid heeft Bramson van deze uiteraard correcte gegevens nog die geëlimineerd, welke hem minder betrouwbaar leken en correcties aangebracht die schenen te wijzen op herinneringsfouten der vrouwen, die deze opgaven deden. Hierbij ziet men weer hoe goed het is, dat in dergelijke vraagstukken verschillende specialiteiten elkaar ontmoeten ; want zonder speciale psychologische kennis zou waarschijnlijk aan deze beteekenende bron-

nen van fouten niet gedacht en zouden dan deze correcties niet aangebracht zijn.

Bramson heeft nu de menstruaties gerangschikt naar den dag van de maansmaand waarop zij intraden, te beginnen met den dag van Nieuwe maan en zoo verder. De 8e dag valt „ongeveer" samen met Eerste kwartier, de 15e met Volle maan, de 22e met Laatste kwartier. Nu werd dus van elken dag der maansmaand het totale aantal begindagen der menstruatieperiode opgesteld en die in een curve verwerkt.

Bramson heeft zichzelf daarbij nog gecontroleerd door een curve voor 8000 gevallen afzonderlijk uit te rekenen en die met de 10.000 curve te vergelijken ; voorts door de eerste helft van het jaar te scheiden van de tweede helft, waarbij hij weer de scherpzinnige opmerking maakt, dat de curve van de tweede jaarhelft bijna overal bij die van de eerste helft ten achterblijft (minder aantal gevallen vertoont) tengevolge van het feit dat in de eerste jaarhelft belangrijk meer concepties plaats vinden.

De wijze waarop Bramson bij zijn statistische bewerking is te werk gegaan, dient nu nader bezien te worden. Vooreerst kunnen we vaststellen, dat deze stilzwijgend berust op de natuurwetenschappelijke werkhypothese en niet op de astrologische. Want ware dit laatste het geval, dan zou een veel nauwkeuriger rangschikking der cijfers plaats gevonden moeten hebben, en niet alleen met de dagen, maar met de uren en wellicht nog fijnere onderdeelen der maansphase rekening gehouden moeten zijn. Want gelijk gezegd is, uit astrologisch oogpunt kan een kwartier tijdsverschil een enormen invloed vertegenwoordigen. En bovendien ware de opzet van Bramson's statistische verwerking absoluut onbruikbaar, indien de astrologische werkhypothese stilzwijgend zou hebben voorgezeten, en wel om de volgende reden.

Zooals Bramson zelf ook heeft opgemerkt, is de maansmaand niet altijd even lang. Gemiddeld wel 29,5 dag, maar dat kan een dag of meer in den eenen en anderen zin verschillen, doordat de maansbeweging zoo onregelmatig is en o.a. ook afhangt van den afstand der maan tot de aarde, die ook weer in ongeveer een maand haar maximum en minimum vertoont (de z.g. anomalistische maansmaand). Zoo zijn ook de tijdsverschillen tusschen nieuwe en volle maan en de kwartierstanden wel gemiddeld 29,5 : 4 = 7,4 dag ongeveer, maar dat loopt in werkelijkheid ook aanmerkelijk, soms een dag of meer, uiteen.

Het gevolg is, dat, wanneer men (zooals Bramson en ook von Römer deden) de maansmaand 30 dagen achtereen doortelt, te beginnen van den dag van Nieuwe maan, dat men dan niet moet denken op den 8en dag een

gemiddelde van den toestand op Eerste kwartier, op den 15^{en} dag een gemiddelde van den toestand op Volle maan en den 22^{ne} van Laatste kwartier te krijgen. Inderdaad krijgt men op den 8^{en} dag een gemiddelde van toestanden die betrekking hebben op Eerste-kwartierstand, zoowel als op den dag vóór en na Eerste kwartier. Dus wanneer een nauwkeurigheid verlangd wordt, als die welke de astrologische werkhypothese vereischt, wordt die door deze statistische methode geheel verdoezeld, en te meer hoe verder men van het beginpunt der telling verwijderd raakt. Bij een natuurwetenschappelijke werkhypothese geeft de statistiek wel dezelfde onnauwkeurigheid in uitkomsten, maar aangezien het resultaat dier onnauwkeurigheid is een a. h. w. uitvlakken der scherpe punten, doordat het resultaat een mengsel van verschillende toestanden geeft, hindert dit hier minder, daar, gelijk ik in den aanvang van dit artikel heb aangetoond, de natuurwetenschappelijke invloeden geen sprongen vertoonen, doch geleidelijk in elkaar overgaan.

Wanneer dus, ondanks deze verdoezelende statistische methode, de uitkomsten der statistiek, den eenen dag met den volgenden vergeleken, groote verschillen aanwijzen, is dit voor mij een afdoend bewijs dat dit *toevallige* fouten zijn, en dat de verschillen niet veroorzaakt worden door inderdaad verschillende invloeden welke die twee opvolgende dagen der maansphase te weeg kunnen brengen.

Een maansstatistiek, die zoo zuiver mogelijk den invloed der maansphase wil weergeven, moet, naar mij bij mijn getijberekeningen gebleken is, anders worden aangevat. Deze moet van vier vaste punten in de maansmaand uitgaan, n.l. van de dagen van N. M. ; E. K. ; V. M. en L. K.

Men moet de gegevens daaromheen groepeeren aldus :

3 dagen voor N. M.
2 dagen voor N. M.
1 dag voor N. M.
N. M.
1 dag na N. M.
2 dagen na N. M.
3 dagen na N. M.

en zoo ook voor de andere vaste punten. Dan krijgt men de invloeden daarvan zoo zuiver mogelijk in de statistiek terug.

Als Bramson b.v. zijn rangschikking begonnen was, niet van den dag van N. M. af maar van den dag van V. M. af en zoo doortellende, dan had hij ongetwijfeld andere cijfers gekregen voor de andere punten, en een andere curve, wat de fout dier statistische methode zou demonstreeren. Want

dezelfde gegevens, op verschillende even goede manieren verwerkt, behooren gelijke uitkomsten te geven.

Bramson beziet nu zijn kromme en trekt daar conclusies uit. Hij vindt o.a. sterke maxima op den 11den en den 26sten dag, sterke minima den 13den en den 28sten dag, en concludeert daaruit dat de correlatie inderdaad bestaat. Ik stel daartegenover dat die 11de en 26ste, die 13de en 28ste dag geen scherp omschreven punten der maansphase vertegenwoordigen; dat die groote verschillen met interval van 2 dagen geen natuurwetenschappelijke beteekenis kunnen hebben (daar hier, zooals aangetoond, alleen geleidelijke overgangen te verwachten zijn.) Dat dus de door Bramson opgemerkte verschillen toevallig zijn en geen bewijs voor eenige correlatie. Trouwens, nu Bramson in zijn bewerking stilzwijgend van de natuurwetenschappelijke werkhypothese is uitgegaan, is het ongeoorloofd in zijn conclusie tot een besluit te komen, dat alleen bij de astrologische werkhypothese zin zou hebben.

Dat inderdaad die verschillen toevallig zijn, wordt verder bewezen door Bramson's figuur III, waar hij de eerste en de laatste jaarhelft vergelijkt en waar men meermalen (o.a. juist bij L. K. zeer opvallend) maxima en minima tegenover elkaar aantreft (1).

Bramson's hoofdstukje „Vergelijking met andere onderzoekingen" heeft m.i. daarom geen waarde, omdat voor de nauwkeurigheid dier andere onderzoekingen niet de minste waarborg gegeven is.

Daar in de krommen niets te merken is van een duidelijke halfmaandelijksche periode, die volgens de natuurwetenschappelijke werkhypothesen zou te verwachten zijn, acht ik, lijnrecht in tegenstelling met Bramson, door zijn onderzoek vrijwel het bewijs geleverd, dat er van een correlatie tusschen maansphase en menstruatie niets te merken is. Dit bewijs had nog sterker kunnen zijn, indien de rangschikking juister had plaats gehad, volgens de aangegeven methode dezer vier vaste punten.

Al kom ik dus, op bovengegeven gronden, tot een tegengestelde conclusie als Bramson, zoo lijkt mij toch zijn onderzoek van veel gewicht, vooral met het oog op eventueel verdere onderzoekingen. Wanneer deze zelfde 10.000 gegevens beter gerangschikt werden, dan zou uit de mate van verschil,

---

(1) Aan dengene die bij zulke groote getallen niet aan zulke aanmerkelijke „toevallige" verschillen meent te kunnen denken, en zou meenen dat die toevalligheden door het groote aantal wel opgeheven zouden worden, kan ik op grond van mijn verwerking van nog veel grooter aantallen waterstanden wel verzekeren, dat zeer zeker nog plaats is voor aanmerkelijke verschillen buiten de causaliteit der maanphase gelegen. Het kostte daar heel wat moeite om al die „toevallige" verschillen te elimineeren.

welke de nieuwe curve met de door Bramson verkregen curve vertoonen zou, de beteekenis van de zuiverder rangschikking en van de toevallige fouten aan het licht komen.

Wanneer dan verder voor een andere kliniek, b.v. Weenen, ditzelfde onderzoek werd verricht (ook volgens de zuivere rangschikking naar de vier vaste punten) en er bleek geen overeenstemming tusschen beide, dan was wel positief bewezen dat er geen correlatie bestond, zelfs niet bij een astrologische werkhypothese. En bleek er wèl overeenstemming, dan kreeg de maansinvloed een goede kans, maar zou daardoor blijken, dat tellurische invloeden van beteekenis niet aanwezig waren.

Zoo kan Bramson's onderzoek de eerste stap zijn tot meer positieve resultaten, hetzij in bevestigenden of in ontkennenden zin, dan tot dusverre nog ooit bereikt zijn.

IR. FELIX ORTT.

De Heksenwaag van Oudewater.

Op 21 Juni l.l. was het 200 jaar geleden dat de stadswaag te Oudewater voor de laatste maal dienst deed voor het wegen van „heksen".

Op initiatief van den burgemeester had zich een comité gevormd, dat op dien datum in het oude waaggebouw een kleine tentoonstelling organiseerde, welke betrekking had op de geschiedenis van Oudewater in het algemeen en op die van de heksenwaag in 't bijzonder.

De geschiedenisboeken leeren, dat in 1575 nagenoeg het geheele stadje Oudewater, het stadhuis incluis, door de Spanjaarden verwoest werd. Bij deze gelegenheid zijn ongetwijfeld ook alle documenten, betrekking hebbende op het ontstaan van de waag, en haar geschiedenis voor het rampjaar, voor het nageslacht verloren gegaan.

Van Kinschot, een oud-burgemeester van het stadje, die zijn historie uitvoerig heeft beschreven, in een werk dat in 1747 bij den Delftschen stadsdrukker verscheen, weet omtrent den oorsprong der waag niets meer te vertellen dan hetgeen men dienaangaande ook reeds vermeld vindt in de voorrede van het in 1657 verschenen geschrift : „Waerborg om geen Quaed Hals Gerecht te doen", in welke voorrede men een en ander kan vinden met betrekking tot het wegen van toovenaars te Oudewater. Volgens deze voorrede zouden er tweeërlei opvattingen met betrekking tot het ontstaan van de waag bestaan,

beide echter daarin overeenkomende, dat keizer Karel V aan de stad Oudewater het voorrecht zou geschonken hebben om op de stadswaag van hekserij verdachte personen te mogen wegen en dat de uitkomsten van dit weegonderzoek, krachtens dit voorrecht, niet alleen binnen deze gewesten kracht hadden, doch mede in daaraan grenzende gebieden, zooals o.m. die van Munster, Paderborn en Keulen.

Met betrekking tot de eerste der beide opvattingen lezen wij in de genoemde voorrede, dat keizer Karel, op een zijner reizen door Holland, binnen het dorp Polsbroek kwam, waar een van tooverij beschuldigd persoon zou worden verbrand. Om den keizer te behagen besloot men dit proces nog eens opnieuw te doen aanvangen, waarbij de vorst zou hebben bemerkt, dat er eenig bedrog school bij het wegen en daarom gelast zou hebben dat voortaan slechts te Oudewater gewogen zou mogen worden, daar hij blijkbaar van meening was, dat men daar eerlijker te werk zou gaan.

De tweede opvatting daarentegen leert, dat toen Karel V eens binnen of in de nabijheid van Oudewater kwam, en vernam, dat aldaar nog nooit iemand op grond van tooverij was verbrand, en dat men ook elders nimmer een inwoner van Oudewater daarom ter dood gebracht had, hij daarin aanleiding vond de stad het privilegie van de waag toe te kennen.

In hoeverre dit alles juist is, valt niet met zekerheid te zeggen. Vast staat echter dat in den loop der jaren tal van personen, van hekserij beschuldigd, zich in de stadswaag te Oudewater hebben laten wegen ; de laatste van hen dus nu 200 jaar geleden. De namen van deze personen staan aangeteekend in de oude kronieken der stad.

Hoe het wegen toeging blijkt heel duidelijk uit de telkens opgemaakte akten. Burgemeester en schepenen schatten het gewicht der verdachten in verband met de „naturelijke proportie's des Lichaems" waarop de weging door den beëedigden „bedienaar der stede Wage" volgde. Bleek het werkelijke gewicht niet beneden het geschatte te blijven (1) dan was de verdachte vrij en kreeg een certificaat, voorzien van het stadszegel en de handteekeningen van een aantal stedelijke autoriteiten.

Wat zoo'n certificaat beteekende in de eeuwen waarin het heksengeloof nog algemeen was, weet een ieder, die weleens iets over de geschiedenis der heksenprocessen gelezen heeft....

---

(1) Voor zoover men dit na heeft kunnen gaan werd na 1575 niemand „gewogen en te licht bevonden"......

Door alle eeuwen heen vindt men bij de onderscheidene volkeren het geloof aan toovenaars en toovenaressen (heksen).

Onder keizer Theodosius den Groote (379—395) werd de Christelijke godsdienst tot staatsgodsdienst verheven. De Kerk vond hierin een aanleiding om voortaan op haar Synoden o.m. krachtig tegen het geloof aan toovenarij en de praktijken van z.g. toovenaars te velde te trekken, daar men een en ander als overblijfsels van het Heidendom beschouwde. Zoo werd de grondslag gelegd voor de latere Inquisitie (in 1215 ingevoerd).

Over het algemeen schijnen de synoden uit de eerste tien eeuwen van het Christendom zich meer tegen het geloof aan toovenaars e.d. gericht te hebben, en tegen de uit dit geloof voortvloeiende misbruiken, dan tegen de praktijken dezer lieden. Bekrachtigde niet Karel de Groote het besluit van de Synode te Paderborn (785) luidende : „Wie door den duivel verblind evenals de Heidenen gelooft, dat iemand een heks is en menschen laat wegkwijnen, en dan zoo iemand doodt of haar vleesch door anderen laat eten, die zal met den dood worden gestraft." En in den „Canon Episcopi" (905) wordt gezegd, dat het geloof aan hekserij en heksensabbat slechts fantasie en illusie is, waarmede de duivel slechts zulke lieden kan verschalken, die van het ware geloof zijn afgevallen en het bijgeloof dienen.

Nochtans moet men echter niet meenen dat in deze eeuwen geen strafbepalingen bestonden tegen de praktijken van toovenaars e.d. Men vond ze echter in hoofdzaak in de burgerlijke wetgeving der Germaansche volkeren. Dat zij echter ook wel in het kerkelijk recht voorkwamen bewijst o.m. de Synode van Freisingen (799) die bepaalde, dat toovenaars en toovenaressen in de gevangenis moesten worden geworpen.

In de dertiende eeuw begon in een en ander verandering op te treden. Pauselijke bullen en geschriften van scholastieke geleerden, w.o. die van Thomas van Aquino, verkondigden op velerlei wijzen de meening, dat men zich vergiste, wanneer men meende, dat het geloof aan toovenaars e.d. een Heidensch geloof was, en van allen grond ontbloot. De duivel was, volgens deze theologen, met toestemming van God heerscher over een rijk van demonen, en kon, met behulp van toovenaars, die door hem bezeten werden, de menschen op alle mogelijke en „onmogelijke" manieren, zoowel lichamelijk als ziellijk benadeelen.

H. P. G. Quack schetst ons in het vijfde hoofdstuk („Middeleeuwsch socialisme") van het eerste deel van zijn meesterwerk : „De Socialisten" het verzet dat zich in de twaalfde, dertiende en veertiende eeuw in verschillende

landen bij onderscheidene groepen begon te openbaren tegen de rijke en op haar rijkdommen trotsche Kerk.

Een der eerste groepen welke daarmede begon was de secte der Katharen (= reinen). Uit dit woord is, door verbastering, het woord ketter ontstaan, dat weldra gold voor alle groepen ontevredenen. Bij de kerkelijke autoriteiten openbaarde zich nu bij herhaling de neiging om in het ontstaan van dergelijke, zich verzettende, secten (ketter-secten) de hand van den duivel te zien. Zoo kwamen zij er alras toe in ketters door den duivel bezetenen te zien.

Dat men er licht toe kwam dergelijke lieden als toovenaars en toovenaressen te beschouwen, spreekt wel van zelf.

In December 1484 vaardigde paus Innocentius VIII de bul „Summis desiderantes" uit, welke in de geschiedenis algemeen bekend staat onder den naam van de „Heksenbul". Oorzaak van de uitvaardiging dezer bul was een verzoek van de Dominicaner geestelijken Jacob Sprenger en Heinrich Institoris, die sinds 1480 in het Rijngebied als inquisiteurs optraden, doch aldaar met veel tegenwerking te kampen schenen te hebben. In genoemde bul beklaagt Innocentius VIII er zich over, dat er in het Duitsche rijk zoovele ketters zijn, waarvan een belangrijk deel zich dan bovendien nog met toovenarij afgeeft. Voorts meldt hij dat de theologen Sprenger, Institoris en Gremper met het opsporen en bestraffen dezer ketters en toovenaars belast zijn.

Van nu af aan begon het ernst te worden met de vervolgingen.

Al heel spoedig deed zich de behoefte aan een voor het geheele Duitsche Rijk geldend voorschriften boek, dat zoowel den theoloog als den wereldlijken rechter als richtsnoer kon dienen bij de processen tegen toovenaars en toovenaressen (heksen). De drie genoemde theologen schreven nu den beruchten : „Malleus maleficarum" of „Heksenhamer" welke in 1489 gepubliceerd werd.

In dit geschrift houdt men zich eerst bezig met de vraag of er wel zoo iets als hekserij bestaat, een vraag welke deze drie auteurs bevestigend beantwoorden, waarna zij een geschiedkundig overzicht der hekserij leveren. Vervolgens vermelden zij de praktijken van toovenaars en heksen en geven middelen aan, om aan de nadeelige invloeden dezer praktijken te ontkomen. Ten slotte behandelen zij de wijze waarop men een heksenproces moet voeren.

Gedurende een kleine drie eeuwen woedden nu de heksenvervolgingen, door kerkelijke theorieën aanbevolen en beschermd, door wereldlijke rechtbanken uitgevoerd. Duizenden uit alle kringen der maatschappij vielen het

heksengeloof ten offer. Alleen reeds in het aartsbisdom Trier werden, tegen het einde der zestiende eeuw, op last van den wijbisschop Peter Binsfeld ± 6500 personen als toovenaars en heksen levend verbrand !.....

Zooals elke actie wekte ook deze haar reactie op. In 1519 moest Agrippa van Nettesheim Metz verlaten, omdat hij aldaar personen had verdedigd die van hekserij waren beschuldigd.

Men hoede zich op grond van dit feit de conclusie te trekken dat deze arts het geheele heksengeloof als bijgeloof verwierp. Hij teekende slechts protest aan tegen den onzin die in den „Heksenhamer" over den duivel en de duivelskunsten verkondigd werd, alsmede tegen de rechtsverdraaiing waardoor zoo ontelbaar vele heksenprocessen zich kenmerkten.

Hetzelfde geldt met betrekking tot zijn leerling Johannes Wier, eerst arts te Arnhem, later lijfarts van den hertog van Kleef en Berg.

Bekende bestrijders der heksenprocessen zijn voorts o.m. de Engelschman Scot (1584), de Duitscher Ewich (1584) en de Jezuiet Tanner (1626).

In 1637 verscheen in ons land de : „Inleiding tot het ontwerp van een Batavische Arcadia", die in 1647 herdrukt werd als : „Batavische Arcadia". De schrijver van dit boek is de bekende Johan van Heemskerk (1597—1656), een familielid van Hugo de Groot ; hij vervulde o.m. het ambt van schepen van Amsterdam, alsmede dat van lid van den Hoogen Raad te Amsterdam. Reizen in Europa en Oost Indië, benevens grondige studiën, droegen veel bij tot zijn vorming, welke hem bij zijn letterkundigen arbeid zeer ten goede kwamen.

In de : „Batavische Arcadia" nu vinden wij o.m. een opstel dat aan het heksenwezen is gewijd („Toovenaressen"). De schrijver geeft ons aldaar geen authentiek verhaal, doch een geschiedenis welke hoogstwaarschijnlijk is samengesteld uit elementen welke hij hier en daar „oppikte" en waaraan dan mogelijk wel een zekere historiciteit ten grondslag lag. Uit de wijze waarop van Heemskerk zijn onderwerp behandelt, blijkt, dat hij van meening was dat het geheele heksenwezen als het product eener ziekelijke fantasie dient te worden beschouwd, reden waarom hij zich als een tegenstander der heksenprocessen deed kennen.

Door een dergelijke geesteshouding kenmerkte zich ook o.m. de bekende Balthasar Bekker (1634—1698), van wiens hand in 1691 het werk : „De betooverde wereld" verscheen, dat hem beroemd maakte doch hem tegelijkertijd zijn ambt kostte, daar de Hervormde Kerk in die dagen nog geen predikant meende te mogen handhaven, die niet alleen niet aan heksen, doch mede niet aan den duivel geloofde.

In de 18e eeuw nam het aantal heksenvervolgingen allengs af, vooral in de tweede helft van dit tijdvak, toen de „Aufklärung" meer en meer veld won en Sensualisme en Materialisme haar aanhangers begonnen te krijgen voor wie het geloof in toovenaars en heksen niets anders dan bijgeloof zijn kon. Toch bleef het heksengeloof in volkskringen nog zeer lang voortleven, en zelfs in onze dagen kent men onder het landvolk nog lieden, die door hun mede-dorpelingen van hekserij verdacht worden en op grond hiervan aan allerlei onheusche bejegeningen bloot staan.....

In onze folkloristische tijdschriften vinden wij dergelijke gevallen van mishandelingen e.d. van vermeende heksen als regel vermeld, als „survivals" uit dien „goeden" ouden tijd waarin het bijgeloof zoo welig tierde, als resten der praelogische mentaliteit onzer verre voorouders. Ongetwijfeld moet een zeer belangrijk deel van het heksengeloof als zoodanig gezien worden, maar wie het in zijn geheel zóó ziet, werpt m.i. het kind met het badwater weg, een daad, welke steeds afkeuring verdient.

„Religiosität und Hysterie" is de titel van een geschrift dat in 1928 van de hand van Oskar Pfister bij het „Int. Psychoanalytischer Verlag" te Weenen verscheen.

Op pag. 62 e.v. van dit boek treffen wij een opstel aan over : „Eine Hexe des zwanzigsten Jahrhunderts." Het betreft de analyse van een 64 jarige hysterica, die een groot aantal kenmerken bezat welke ons haar, volgens den „Heksenhamer", als een heks doen beschouwen. Het kan in onze dagen niet langer aan twijfel onderhevig zijn, of het heksenprobleem is een deel van het vraagstuk der hysterische vrouw.

Heymans schrijft op pag. 9 van N° 10 der : „Mededeelingen der S. P. R." „Wat nu vooreerst de *personen* betreft, bij wie telepathische en in het algemeen „mediumieke" vermogens het meest voorkomen, mag wel als vaststaande worden beschouwd, dat zij zich dikwijls kenmerken door hetgeen men een *hysterischen aanleg* pleegt te noemen."

Deze uitspraak (één uit vele, dergelijke) wettigt het vermoeden dat wij onze media (met supernormale vermogens begaafde personen) in de eerste plaats moeten trachten te recruteeren uit hen die lijders zijn aan neurosen. Het mag bekend verondersteld worden dat ik de juistheid van dit vermoeden heb trachten aan te toonen in deel II en III van mijn : „Beknopte Handleiding der Psychical Research."

Dit alles erkennende gaan wij verder en spreken het vermoeden uit dat

het toovenaars en heksenprobleem niet alleen een deel is van het probleem van den hysterischen man en de hysterische vrouw, doch tevens een deel van het medium-vraagstuk.

Wij weten, dat het parapsychologisch onderzoek der laatste decennia de juistheid van dit vermoeden bewezen heeft.

In een baanbrekend opstel, in het laatst der vorige eeuw door du Prel gepubliceerd ([2]), heeft deze voortreffelijke Duitsche parapsycholoog een parallel getrokken tusschen „de heksen en de mediums" en daarin aangetoond, dat ongetwijfeld een aantal van toovenarij beschuldigde personen met supernormale vermogens begaafd waren.

Zijn zeer zeker niet minder verdienstelijke landgenoot Kiesewetter leverde in zijn : „Die Geheimwissenschaften" (Leipzig, 1895) een voortreffelijke studie over : „Das Hexenwesen in seiner Geschichte und seinen Erscheinungen", waarin hij tot een dergelijke erkenning komt als du Prel.

In ons land zijn het o. m. de Jong, ([3]) H. C. A. Muller ([4]) en schrijver dezes ([5]) die het heksenwezen in het licht der parapsychologie hebben bezien.

De vraag rijst thans welke winst dit alles oplevert waar het geldt verdieping van ons inzicht met betrekking tot de heksenwaag van Oudewater.

Kerner zegt bij Friederike Hauffe (de zieneres van Prevorst) te hebben waargenomen, dat wanneer men haar (in mesmerische hypnose) in een bad wilde brengen, zich het vreemde verschijnsel voordeed, dat al haar leden, ook haar borst en onderlijf, onwillekeurig begonnen te schokken, en er zich een geheimzinnige kracht openbaarde, welke haar altijd maar weer uit het water omhoog drukte.

„Helpsters, die bij haar waren, deden al haar best om haar met geweld in het water terug te drukken, doch deze geheimzinnige kracht werkte steeds naar boven (tegengesteld aan de zwaartekracht). Zij kon niet ondergehouden worden, en als men haar in een rivier geworpen zou hebben, dan zou zij zekerlijk daarin zijn blijven drijven als een stuk hout" ([6]).

---

(2) Opgenomen in zijn: „Studiën uit het gebied der Geheim-Wetenschappen", Wink, Amersfoort, 1909.

(3) „De Magie bij de Grieken en Romeinen". Haarlem, Bohn, 1921.

(4) „Het Onverklaarbare in het leven en na den dood", Meulenhoff, Amsterdam, 1925.

(5) „Beknopte Handleiding der Psychical Research", 3 deelen, H. P. Leopold's U. M., den Haag, 1926.

(6) Kerner: „Die Seherin von Prevorst", pag. 116, Reclam-ed. Leipzig.

Zeer terecht teekent Kerner hierbij aan, dat dit verschijnsel doet denken aan de waterproef der heksen ,aan haar zusterproef de weegproef (heksenwaag) alsmede aan hetgeen men wel van sommige R. K. heiligen verhaalt, zooals b.v. van de H. Theresia, van wie beweerd wordt, dat zij wel, voor een ieder zichtbaar door de lucht zweefde.

Indien Kerner in onze dagen geleefd zou hebben, dan had hij ongetwijfeld een parallel getrokken tusschen hetgeen hij hier bij de zieneres waarnam en hetgeen andere onderzoekers zeggen waargenomen te hebben bij media als o. m. D. D. Home en Eusapia Palladino.

Van Home zegt o. a. William Crookes in zijn : „Researches in the Phenomena of Spiritualism" (London, Burns, 1874), dat hij hem meermalen in de lucht heeft zien zweven (pag. 89-90), terwijl hij voorts in genoemd werk breedvoerig mededeelt, dat hij proefondervindelijk de gewichtsveranderingen van voorwerpen heeft onderzocht, welke gewichtsveranderingen in tegenwoordigheid van het medium Home herhaaldelijk te constateeren zouden zijn geweest.

Crookes maakte bij dit onderzoek gebruik van door hem zelf bedachte, zelfregistreerende toestellen, die gewichtsveranderingen van enkele Kilogrammen zouden hebben aangegeven onder contrôle-maatregelen welke bedrog onmogelijk maakten.

Crookes noemt deze kracht (n.l. die de gewichtsveranderingen veroorzaakt), welke, volgens hem, in ieder mensch aanwezig is, en die op onbekende wijze met het menschelijk organisme samenhangt, de „psychische kracht". Bij sommige media, zooals D. D. Home, treedt deze kracht bijzonder sterk op den voorgrond, hoewel zij ook bij hen aan een onberekenbare ebbe en vloed onderworpen is en soms zelfs geheel ontbreekt.

Van Eusapia Palladino lezen wij o. a. in het rapport der Milaneesche commissie ([7]), dat zij bij gelegenheid van het onderzoek door deze commissie (1892) o. a. op een weegmachine geplaatst werd, en dat zij bij die gelegenheid, op supernormale wijze, ± 8 K. G. aan gewicht verloren zou hebben.

In het rapport over de in 1893-'94 te Warschau met dit medium gehouden zittingen lezen wij, dat men o. a. een levitatie van het medium zou hebben waargenomen ([8]). Ook van andere media bericht men soortgelijke dingen ([9]).

---

(7) Hereward Carrington: „Eusapia Palladino", London, Laurie, pag. 30.

(8) Ibidem, pag. 36. Zie voor Eusapia Palladino voorts o. m. D. C. Wijnands (en J. S. Göbel): „Het Spiritisme en haar verschijnselen", Haarlem, Boissevain & C°.

(9) Een recent en tevens standaardwerk over de levitaties is dat van Olivier Leroy: „La Lévi-

De, helaas te jong gestorven, F. Grunewald maakt in zijn : „Physikalisch-mediumistische Untersuchungen" (J. Baum, Pfullingen in Württ., 1920) eveneens gewag van in zijn laboratorium geconstateerde gewichtsveranderingen van een medium.

Onder deze omstandigheden is het begrijpelijk dat de herdenking van de heksenwaag te Oudewater de belangstelling van den parapsycholoog trok.

In den namiddag van den 21en Juni l.l. snorde de auto van Mr. C. P. van Rossem over de bochtige en smalle wegen die van Utrecht naar Oudewater leiden en bracht hem en schrijver dezes naar het oude historische stadje...

Daar hebben wij beiden de hierboven genoemde tentoonstelling bezichtigd en... ons — ieder afzonderlijk — laten wegen door den „bedienaar der Stede Wage" op de waag die het stadje zoo'n groote vermaardheid heeft gegeven, waarbij zich het niet onvermakelijke voorval voordeed, dat Mr. van Rossem enkele ponden lichter bleek te wegen dan hij geschat was !

Als herinnering aan dit merkwaardige bezoek aan dit typische brokje parapsychologische folklore kregen wij ieder een „certificaat van weging" mede.

Ik heb dit curieuse document laten inlijsten en het een plaatsje in mijn werkkamer gegeven als een herinnering aan een oude, reeds lang opgeheven instelling, welke eerst in het licht der parapsychologie volkomen begrijpelijk wordt en demonstreert, dat *ook* voor den cultuurhistoricus de parapsychologie een onmisbare hulpwetenschap is.

T.

Wetenschappelijke waarheid en het Eenvoudigheids-Beginsel.

In het vierde nummer van dit tijdschrift geeft Ir. Felix Ortt een aanvullende beschouwing getiteld „Wetenschappelijkheid en Waarheid" ten beste met betrekking tot het artikel „Parapsychologie en Spiritisme" van Drs. Tenhaeff in de Januari-aflevering. Het zij mij vergund bij deze metho-

---

tation. Contribution historique et critique à l'étude du merveilleux". Paris, 1928. In het centrum der belangstelling van dezen *Roomsch Katholieken* auteur staan de levitaties der heiligen, welke hij met een ander oog beziet dan de *neutrale* parapsycholoog dit geneigd is te doen.

dologische beschouwing nog weer een kantteekening te maken. Het trachten naar methodologische bezinning kan de wetenschap der parapsychologie slechts ten goede komen.

Over het beginsel, waarvan *feitelijk* uitgegaan moet worden, zijn alle partijen het eens. „Het is inderdaad onze *wetenschappelijke* plicht," schrijft Ir. Ortt in aansluiting bij Drs. Tenhaeff, „om steeds zoolang en zoover mogelijk te trachten met de animistische hypothese uit te komen" (1).

Over de *waardeering* van dit beginsel gaat de aanvullende beschouwing in het Meinummer. Om de wetenschappelijke basis niet te verliezen — aldus de schrijver —, moet aan dien stelregel vastgehouden worden, doch daar het in waarheid wel geheel ànders gelegen kan zijn, als hypothesen aangeven, zou het kunnen zijn, dat de wetenschap, in verschillende veronderstelde gevallen, bij evenzeer wetenschappelijk onderzoek en behandeling tot resultaten kwam, die zeer sterk van de werkelijkheid afweken, zoodat de onderzoeker juist door zijn zucht naar wetenschappelijkheid bij het benaderen der waarheid wordt gehandicapt (2).

Deze conclusie komt wat paradox voor, en inderdaad schijnt het ons toe, dat Ir. Ortt niet voortdurend geheel juist onderscheidt en daardoor tot een dergelijke gevolgtrekking komt. Twee dingen zullen toch uiteengehouden moeten worden : ten eerste de tegenstelling tusschen wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke waarheid en ten tweede de vraag of er inderdaad, zooals de conclusie luidt, een tegenstelling tusschen (wetenschappelijke) waarheid en wetenschappelijkheid aan te wijzen valt. Wat het eerste betreft, om niet-wetenschappelijke waarheid gaat het eigenlijk niet. Wij zullen het er allen wel over eens zijn, dat individueele personen meermalen in den vorm van een „geloof", een „intuitie" of anderszins een overtuiging bezitten, waarvan de juistheid later op treffende wijze blijkt. Deze overtuiging was dan echter gekenmerkt door een subjectief element, een gevoelskarakter, dat haar inhoud aan anderen niet bewijsbaar deed zijn. Het voorkomen van dergelijke overtuigingen, met al het belang ervan constateerende, kunnen wij ze voor het oogenblik verder ter zijde laten liggen om te komen tot het eigenlijk onderwerp: de wetenschappelijk nagestreefde waarheid. Dit is de zekerste, op een gegeven oogenblik verkrijgbare kennis ; zij is voor allen toegankelijk ; zij wordt verkregen door onderzoeken, bewijzen en verklaren : door het vaststellen van feiten en oorzakelijke samenhangen tusschen feiten en de verklaring van

(1) Pag. 155 vgl. pag. 60.

(2) Pag. 157.

deze samenhangen door middel van hypothesen, somtijds samengevat tot geheele theoriën, die het verband der verschijnselen als doorzichtelijk of rationeel doen verschijnen en daarom als een geheel voor waar worden gehouden.

Kan men nu inderdaad een tegenstelling zien tusschen deze waarheid, zoo als de wetenschap die nastreeft, en het resultaat, waartoe wetenschappelijke methoden leiden? Om deze tegenstelling waar te maken, voert Ir. Ortt een voorbeeld aan, volgens welke veronderstelling 80 % der parapsychologische verschijnselen een animistischen en 20 % een spiritistischen oorsprong zou hebben : al naar gelang de wetenschap nu animistisch of spiritistisch georienteerd was, zou zij tot een tegenovergestelde, van de werkelijkheid sterk afwijkende conclusie komen (3).

Wij gelooven nu in de eerste plaats, dat men een dergelijke veronderstelling niet wel in kan voeren en van daaruit terugredeneeren. Immers, het geval is, zooals Ir. Ortt ook toegeeft, geheel en al hypothetisch. Het zou dan echter ook kunnen zijn, dat 100 % der gevallen in werkelijkheid een spiritistischen oorsprong had, doch, daar geenerlei doorslaggevende *feiten* op dien oorsprong wezen, door de wetenschap in géén enkel geval spiritistisch verklaard zou worden. Toch ware dat in die omstandigheden volkomen wetenschappelijk : waarheid is stééds slechts waarheid *voor ons ;* van hieruit, van uit den veronderstelden idealen stand van zaken tegenover onze kennis*gegevens* zal men nooit een tegenstelling tusschen waarheid en wetenschappelijkheid kunnen afleiden.

In de tweede plaats is er dit. Mag men inderdaad veronderstellen dat de wetenschap spiritistisch georienteerd ware? Is dit voor de wetenschap een zaak van vrije keuze : het naar het animisme of naar het spiritisme toe georienteerd zijn? Wij gelooven van niet. „Georienteerd zijn" kan weliswaar beteekenen : „een voorkeur hebben voor". Dit is echter een psychologische kwestie en geen methodologische meer. De vraag : wetenschappelijkheid of niet is dan vanzelf reeds ontkennend beantwoord.

Er is echter nog een andere soort van keuze. Zou het niet zoo zijn, dat de wetenschap zich bij deze keuze, die ten gunste van het animisme uitvalt, en tengevolge waarvan zij nu eenmaal, naar aller meening, trachten moet om *zoover mogelijk* met deze hypothese uit te komen, laat leiden en gebonden is door een zeer bepaald beginsel? En wel door den ouden stelregel :

(3) Ibidem.

„principia non esse praeter necessitatem multiplicanda" : de (verklarings-) beginselen mag men niet, tenzij daartoe strikt genoodzaakt, vermeerderen. Anders gezegd : indien men de keuze heeft tusschen twee hypothesen, die gelijkelijk een verklaring bieden voor een groep van verschijnselen, dan verdient de *eenvoudigste* van beide de voorkeur. Wanneer van verschillende, bij-voorbeeld min of meer gevoels-„occultistisch" ingestelde zijde meermalen geklaagd wordt over de houding der wetenschappelijke wereld, dan wordt al te vaak en al te snel als motief voor die houding, voor het afwijzen van allerlei wel fraaie, maar tamelijk vergaande veronderstellingen, aangenomen vooringenomenheid, conservatisme, en een „materialistische" gezindheid. In een aantal gevallen moge dit juist zijn. Er is dan ook, om iets te noemen, binnen de wetenschap in verschillend opzicht een levendige strijd gaande geweest en nog gaande, om de „Eigenart", het karakter sui generis van een aantal verschijnselen toe gegeven te krijgen, die men hardnekkig op enkele het meest voor de hand liggende wilde terugvoeren. Een strijd dus, hoever de „necessitas" om iets nieuws aan te nemen, zich in een bepaald geval uitstrekt. Doch afgezien hiervan heeft men van die zijde te vaak over het hoofd gezien, dat een dergelijke afwijzing van nieuwere theorieën niet noodzakelijk uit partijdigheid voortvloeide, doch uit een toepassing van juist dit eenvoudigheidsbeginsel. Dat men dit beginsel toepassen *mag*, dat men terecht aanneemt, dat de eenvoudigste verklaring het meest waarschijnlijk met de werkelijkheid overeenstemt, dit is nu weer een kennistheoretisch probleem op zichzelf, waarop wij hier niet nader zullen ingaan (4). Ook zonder deze verklaring en rechtvaardiging van de toepassing heeft men in de wetenschap voortdurend feitelijk van dit beginsel gebruik gemaakt. In het onderhavige geval vloeit uit dit algemeene ten grondslag leggen echter voort, dat de veronderstelling niet geopperd kan worden, dat de wetenschap spiritistisch georienteerd zou zijn, daar de reden dat men zoo zonder bedenken en eenstemmig aan de animistische hypothese als uitgangspunt de voorkeur geeft, *juist in den meerderen eenvoud van deze in vergelijking met de spiritistische is gelegen.* Wij kunnen het dan echter ook niet aan Ir. Ortt toegeven, dat de wetenschappelijke onderzoeker „bij *evenzeer* (5) wetenschappelijk onderzoek en behandeling" tot zoo geheel tegengestelde conclusies zou kunnen komen. Van wege den *geringeren* eenvoud is *wetenschappelijk* een in de eerste plaats aanleggen der spiritistische hypothese en steeds zoolang en zoo ver mogelijk trachten om daar mee uit te

(4) Vgl. mijn „Tweeërlei Subjectiviteit", pag. 79. N° 3; pag. 498.
(5) Wij cursiveeren.

komen, niet mogelijk. De wetenschap *moet,* om zooveel mogelijk tot zekere waarheid te komen, van de eenvoudigste hypothese uitgaan, en andere hypothesen, tenzij de feiten daartoe dwingen, ter zijde laten liggen. De veronderstelling, dat zij evenzeer een andere hypothese als grondslag zou kunnen nemen, lijkt ons niet houdbaar. Hiermede schijnt ons echter ook de stelling van Ir. Ortt, dat de wetenschappelijke onderzoeker „juist door zijn wetenschappelijkheid" bij het benaderen der waarheid gehandicapt zou worden, weerlegd en de opgeworpen tegenstelling tusschen waarheid en wetenschappelijkheid te niet gedaan te zijn.

J. J. POORTMAN.

Proefnemingen met Mevrouw Lotte Plaat-Mahlstedt.

Over de belangrijke proeven, welke Mr. C. P. van Rossem en ondergeteekende in de week van 1—8 Juli l.l. te Hilversum met deze Duitsche psychometriste genomen hebben, hoopt hij in het e. v. nummer een uitvoerig verslag te doen verschijnen.

Er zijn zeer frappante gevallen bij en de resultaten van het onderzoek dragen over het algemeen een positief karakter.

TENHAEFF.

Een geval van „Illusion Veridique"

door Dr. P. A. DIETZ.

Heden middag (2 Juli 1929) komt mijn oudste dochtertje, veertien jaar en leerlinge in de eerste klas van het gymnasium, thuis en vertelt mij, „dat ze van morgen toch zooiets eigenaardigs had ondervonden, dat zij vroeger nooit had gehad".

In het klasselokaal hangt een tweemaandelijksche kalender, met heel mooie platen. Nu is het de gewoonte, dat die platen, als zij afgeloopen zijn, onder de leerlingen worden verloot.

„Van morgen zei de juffrouw (de leerares in het Latijn) : ik zal een getal in gedachte nemen onder de 100, wie het raadt mag de plaat hebben.

Ida (het vriendinnetje van mijn dochtertje, dat naast haar zit) noemde een getal, ik weet niet meer welk. Ik keek onwillekeurig naar de kalender, daar stonden letters op die ik niet kon lezen, omdat het te ver was. Maar het zal wel de naam van de maand geweest zijn. En toen was het ineens net of ik daarin een getal zag. Een oogenblik later was 't weg, ik wist eerst niet heelemaal zeker of ik 37 of 39 gezien had, maar ik wist heel zeker dat dat het goede getal moest zijn. Toen zei ik 37. Het was goed en ik mocht de plaat hebben."

Den volgenden dag bracht zij de plaat mede : een mooie afbeelding van een cactus. Het woord, waarin ze het getal had gezien, was de aan de rechterkant van het blad geplaatste maandnaam „Juni". Daar het een tweemaandelijks blad was, stond links op dezelfde hoogte „Mei".

Den volgenden dag heeft zij nog op mijn verzoek aan de leerares gevraagd of ze eerst misschien een ander getal in gedachte had genomen ; het antwoord was bevestigend, maar zij kon zich niet herinneren of dat soms 39 geweest was. Ook de leerares zei, dat zij getroffen was door de zekerheid waarmede mijn dochtertje ineens het juiste getal noemde.

Het is een tamelijk onbeduidend gevalletje, dat echter zeker zijn interessante zijde heeft. Vooraf moet worden vastgesteld, dat het kind, ofschoon zij natuurlijk thuis herhaaldelijk over telepathie en andere paragnostische verschijnselen hoort spreken, daar nochtans volstrekt niet „vol" van is. Zij is nog nooit met een dergelijk verhaal thuisgekomen.

Hoe kan het verschijnsel worden opgevat?

Er zijn drie mogelijkheden.

1. *Toeval.* Wanneer wij aannemen, dat mijn dochtertje het door haar vriendinnetje genoemde getal uitgeschakeld heeft, is er een kans van 1 op 98 om goed te raden. Daar in de praktijk, wanneer men spreekt van een getal beneden de honderd, men allicht een getal van twee cijfers zal bedoelen, vallen ook de getallen 1—9 weg ; de kans wordt daardoor 1 op 89. Daar bovendien allicht eenige getallen — b.v. 99 en de tientallen — zullen worden vermeden, wordt de kans nog iets grooter, laten we zeggen 1 op 70. Toch nog klein genoeg om het toeval niet zoo erg waarschijnlijk te maken.

2. *Onwillekeurig fluisteren.* Mijn dochtertje zit in de voorste rij, de leerares stond „tamelijk dicht maar niet vlak bij haar". De overeenkomst in

klank tusschen „negen en dertig en zeven en dertig" pleit voor een gehoorsindruk. Immers om de overeenkomst heeft men in het telefonisch gesprek de uitspraak „zeuven" ingevoerd. Daartegenover staat, dat het kind verklaart, niets gehoord maar wel wat gezien te hebben. Bovendien vergete men niet, dat de door Lehmann en Hansen indertijd opgestelde hypothese van het onwillekeurig fluisteren niet veel anders is dan een verlegenheids-onderstelling, ingevoerd met het vooropgezet doel de telepathie te bestrijden — die zij toch eenige jaren later moesten toegeven. De proeven van Lehmann en Hansen zelve, waarbij uitzender en ontvanger in de brandpunten van twee geluidsspiegels werden geplaatst, sluiten ten eerste echte telepatie geenszins uit, en zijn ten tweede allesbehalve bewijskrachtig, zooals de kritiek van de zijde der Engelsche psychical-researchers voldoende aantoonde.

Bovendien moest Lehmann aannemen, als hulphypothese, dat de ontvanger zich in een toestand van lichte hypnose bevond, waarin hyperaesthesie van het gehoor optrad. De omstandigheden in de klas maken het een tamelijk willekeurige onderstelling, dat dit het geval was met mijn dochtertje, tenzij wij dit begrip zoo willen uitbreiden ,dat een toestand van „even nadenken" al dadelijk als een hypnose met gehoorhyperaesthesie wordt gedefinieerd.

Niettemin moet worden erkend, dat in dit geval het niet onmogelijk is het feit als een waarneming van onwillekeurig fluisteren op te vatten. Waarschijnlijk acht ik het echter niet. Wij zijn nu 31 jaar verder dan Lehmann, toen hij (Aberglauben und Zauberei, 1e druk 1898) zijn hypothese opstelde; de telepathie is een feit, dat nog slechts ontkend wordt door wie niet meer op de hoogte van hun tijd zijn. Daarom acht ik het de meest waarschijnlijke opvatting, dat wij hier hebben te doen met een geval van

3. *Telepathie.* Hiervoor pleit ook het gevoel van zekerheid, waarop het meisje sterk den nadruk legde. Men weet dat ook bij de klassieke proeven van Heymans, Brugmans en Weinberg met van Dam deze sensatie herhaaldelijk juist bleek te zijn. Haar weifeling tusschen 37 en 39 betreft de moeilijkheid om die vage visueele gewaarwording nauwkeurig te herkennen, niet of het geziene getal wel goed was.

Ik vind dan ook het interessante van het geval, dat de telepathisch verkregen gewaarwording verwerkt is in den vorm eener illusie.

Dat de werkelijke gezichtsindruk, wegens den grooten afstand van het woord „Juni" heel onscherp was, heeft natuurlijk de mogelijkheid eener illusie pas geschapen. Bij scherpe waarneming is het met den besten wil van de wereld niet doenlijk in deze vier letters iets te zien dat op 37 of 39 lijkt.

Het verschil tusschen een „illusie" en een „hallucinatie" behoef ik, na het artikel van Drs. Tenhaeff in ons vorig nummer, niet meer uit te leggen. Onder de laatste onderscheidt de parapsychologie als meest interessante kategorie de „hallucination véridique". Wij hebben hier een geval van „illusion véridique", een waarnemingsvervalsching dus, die niet, zooals gewoonlijk, een endogene oorzaak heeft, — (meestal is dit, naar wij weten, een emotie, vooral vrees) — maar een buiten de psyche van den waarnemer gelegen, in casu in het denken van een ander persoon.

De „illusion véridique" schijnt zeldzamer te zijn dan de „hallucination véridique". Ik twijfel echter niet, of bij nauwkeuriger onderzoek zal men in de parapsychologische literatuur wel meer voorbeelden vinden. Ik herinner mij verscheidene, maar deze dragen alle een zeer onzeker en fantastisch karakter. Ik bedoel de gevallen, waarin de illusie het karakter eener voorspelling aannam, een „proskopie" dus. Onder de meestal tamelijk onbetrouwbare verhalen, die omtrent Maria Antoinette de ronde doen, herinner ik mij gelezen te hebben, dat „iemand" een fijne bloedkoralen ketting, die zij om den hals droeg, illusoir als een bloedige snede zou hebben gezien en daarover hevig ontsteld raakte.

Dit nadert bedenkelijk een in vroeger tijd zeer in den smaak vallend „sensatie-occultisme", en om tot de conclusie te geraken ,dat er een „illusion prophétique" bestaat, zouden wij over veel betere gegevens moeten beschikken.

Massa-Telepathie in het oude Rome.

PLUTARCHUS vermeldt in zijn levensbeschrijving van den Romeinschen veldheer Aemilius Paulus eenige merkwaardige gevallen van massa-telepathie.

Deze veldheer had een verpletterende nederlaag toegebracht aan Perseus, koning van Macedonië, een der opvolgers van Alexander den Groote. De veldslag werd geleverd bij Pydna ; kort daarop volgde de gevangenneming van Perseus en de verovering van het Macedonische rijk door de Romeinen.

Na deze historische feiten te hebben beschreven gaat Plutarchus verder :

„Maar niets getuigt in meerdere mate van de hulp der goden en de begunstiging van het geluk dan de wijze, waarop het bericht van de zegepraal werd verspreid. Reeds den vierden dag na de nederlaag van Perseus bij Pydna, terwijl het (Romeinsche) volk de wedrennen bijwoonde, verhief zich plotse-

lings in het voorste deel van het theater de kreet, dat Aemilius Perseus in een grooten veldslag overwonnen en geheel Macedonië veroverd had. Dadelijk verspreidde zich het gerucht door het geheele verzamelde volk en allen barstten uit in luid gejuich, dat den geheelen dag door de stad aanhield. Maar omdat men bij slot van rekening geen bepaalde oorzaak van het gerucht kon opsporen, en het bleek dat de menschen het altijd maar weer aan elkander verteld hadden, ging het spoedig weer verloren. Maar een paar dagen later kreeg men zekerheid en verwonderde men zich over dit voorloopig bericht, dat, ofschoon onwaar, toch waarheid bleek te behelzen."

Na eenige minder frappante staaltjes van dergelijke raadselachtige verspreiding van tijdingen te hebben aangehaald, vermeldt Plutarchus nog een ander geval, dat de kroon spant, ten eerste omdat het in zijn eigen tijd valt, maar vooral omdat het de eigenaardigheid van de typische telepathie vertoont : de gelijktijdigheid van gebeurtenis en de paragnostische bewustwording.

„Dit alles wint in geloofwaardigheid door een feit, dat zich in onze dagen heeft voorgedaan. Toen Antonius tegen Dominitianus in opstand was gekomen en iedereen een gevaarlijken aanval uit Germanie verwachtte, verspreidde zich midden onder de ontsteltenis daarover plotseling en zonder eenige aanleiding onder het Romeinsche volk het gerucht eener groote overwinning, en het verhaal deed de ronde, dat Antonius gedood en zijn leger totaal vernietigd was. Men was er zoo vast van overtuigd, dat vele overheidspersonen den goden dankoffers brachten. Maar toen men de zaak ging onderzoeken, was geen zegsman te vinden ; de een beriep zich op den ander en het gerucht bleek ten slotte in de volksmenigte, als in een grenzelooze zee, te loor te gaan.

Men hoorde er dan verder ook niets meer van, en Dominitianus rukte aan het hoofd van een leger uit Rome op, kreeg echter al spoedig bericht van de overwinning.

't Kwam toen uit, dat het gerucht zich door de stad verspreid had op den zelfden dag, dat de overwinning was behaald ([1]), ofschoon de afstand meer dan twintig duizend stadiën (500 mijl) bedroeg. Voorzeker is deze gebeurtenis aan al onze tijdgenooten bekend."

Ook de verovering van Tjakra Negara, den zetel van het Lomboksche vorstenhuis, door het Nederlandsche leger in 1896 moet merkwaardig snel

(1) Nl. door den aan den keizer trouw gebleven proconsul Lucius Maximus, die den opstandigen Lucius Antonius, bevelhebber van twee legioenen in Opper-Germanie, versloeg en terecht deed stellen.

en op raadselachtige wijze door den geheelen Indischen archipel bekend zijn geworden.

DIETZ

H. A. Lesturgeon †.

In het begin van Juli overleed te 's Gravenhage de heer H. A. Lesturgeon.

De Parapsychologie is aan dezen uiterst bekwamen journalist veel verplicht. Jarenlang schreef hij o.m. boeiende feuilletons voor het bekende Haagsche dagblad : *„De Nieuwe Courant"* over verschillende onderwerpen. Tot deze onderwerpen behoorde o.m. de parapsychologie. Hij was een der eerste journalisten in ons land die de groote beteekenis van het parapsychologisch onderzoek inzag en door middel van zijn dagblad het publiek daarop wees. Talrijk zijn zijn feuilletons over de supernormale verschijnselen en vermogens en getuigend van zijn groote belezenheid en kennis op dit gebied.

Nog in het begin van dit jaar brachten mijn vrouw en ik hem een bezoek, bij welke gelegenheid hij met groote waardeering over ons tijdschrift sprak, welks ontstaan en opkomst hij met groote en welgemeende belangstelling gadesloeg.

Aan het enquête-onderzoek der N.S.P.R. wijdde hij op 28 en 29 Mei 1929 een feuilleton. En nu is hij plotseling uit ons midden weggerukt en moeten wij dezen trouwen vriend van ons werk missen.......

Wij danken U, hooggeachte Heer Lesturgeon, voor alles wat ge voor de parapsychologie hebt gedaan.

TENHAEFF.

Chineesche Wonderverhalen II.

door R. H. VAN GULIK.

TSJOENG LIE(1)

Het planten van den pereboom.

Een boer verkoopt peren op de markt. Ze zijn zeer zoet en geurig, en de prijs is dan ook buitengewoon hoog. Daar komt een Taoistische monnik aan, in lompen gehuld ; hij blijft voor de kar van den perekoopman staan, en vraagt een paar vruchten. De boer roept hem toe door te loopen, en als de monnik dan nog niet weggaat, wordt hij boos, en begint hij den monnik uit te maken voor al wat leelijk is. De bedelmonnik zegt : „Op deze wagen liggen een paar honderd vruchten, en ik arme vraag er slechts één van, wat u toch in het geheel geen schade berokkenen zal. Wat voor reden is er dus, u zoo boos te maken ?" De omstanders sporen den koopman aan, om den monnik maar een wormstekige peer te geven, en hem dan te laten gaan. Maar de boer wil er niets van hooren. De marktopzichter echter, uit zijn humeur gebracht door dat gekrakeel, pakt een peer van de kar, en geeft hem aan den monnik. Deze neemt de vrucht met een dankbetuiging in ontvangst, en zegt, zich tot de menigte wendend : „Wij monniken zijn niet gierig. Ik heb prachtige peren en verzoek u allen mijn gast te willen zijn." Iemand uit den hoop zegt : „Waarom eet gij ze zelf niet, daar ge ze toch hebt ?" — „Ik moet eerst de pit van deze vrucht planten," zegt de monnik. Daarop neemt hij de peer in beide handen, en peuzelt hem op. Als hij de vrucht op heeft, houdt hij de pit in zijn hand, en het kapmes nemend, dat hij over zijn schouder droeg, maakt hij in de aarde een gat van eenige duimen diep. Daar legt hij de pit in, en doet er wat zand overheen. Dan vraagt hij aan de marktlui wat lauw water,

(1) De in deze reeks artikels voorkomende Chineesche woorden spreke men geheel uit als het Nederlandsch, dus b. v. *oe* als in *boek, ie* als in *lied, ee* als in *steen, u* als in *turen, sj* als in *sjouwen, tsj* als in *mutsje, ch* als in *chaos*. Ik maak echter enkele beperkingen. De door *sz* uitgedrukte sisklank worde door den lezer, zij het ook onnauwkeurig, gewoon als *s* uitgesproken, en aan de teekens *ĕ* en *ê* geve hij respectievelijk de waarde van onze *e* in *hek* en van onze kleurlooze vocaal in *de*. Voor den Sinologischen lezer merk ik nog even op, dat ik, bij mijn alle phonetische fijnheden verwaarloozende transcriptie der Chineesche karakters, mij in hoofdzaak naar de Noorderlijke Mandarijnentaal gericht heb, zonder rekening te houden met kleine verschillen, die zich overigens in de Noordelijke tongvallen voordoen.

om het te besproeien. Iemand, die wel van een grapje houdt, loopt naar een nabijzijnde winkel, en komt terug met een kom kokend water. De monnik sprenkelt nu wat water op de aarde. Alle omstanders kijken ingespannen toe. Na korten tijd zien ze een spruit opschieten uit den grond, die snel groeit en weldra een boom is geworden, met veel takken en bladeren. Spoedig komen er bloesems aan, vervolgens vruchten. De peren zijn groot en geurig, en de boom is er mee volgeladen, zoodat zijn takken onder den last buigen. De monnik plukt de vruchten, en deelt ze uit onder de kijkers ; wanneer alle vruchten op zijn, neemt hij zijn kapmes weer, hakt den boom met een paar forsche slagen om, doet de blaren er af, en wandelt weg met den stam over zijn schouder.

Van het begin af aan had de boer tusschen de andere menschen met gespannen aandacht alle handelingen van den monnik gevolgd, terwijl hij zijn negotie heelemaal vergat. Eerst toen de monnik goed en wel weg was, wierp hij een blik op zijn kar, en zag dat er geen enkele peer meer op lag. Terstond bekruipt hem nu de vrees, dat de vruchten, die de monnik zoo vrijgevig had uitgedeeld, zijn eigen peren zijn geweest. Hij bekijkt zijn kar eens wat nauwkeuriger, en bemerkt nu, dat een der handboomen ontbreekt, en blijkbaar zoo juist van den wagen afgehakt is. Nu wordt de boer geweldig boos, en rent den bedelmonnik achterna, die hij juist den hoek van de straat ziet omslaan. In de straatgoot echter ziet de boer de afgehakte wagenboom liggen, en hij begrijpt nu, dat dàt ding de stam was van den pereboom, die de monnik had geplant.

De monnik evenwel was nergens meer te vinden, tot groot vermaak van de lieden op de markt (2).

Bijdragen tot de psychologie der occult-begaafden.

I. GEORGES NINOFF.

In een opstel : „Metapsychologie en Natuurwetenschap" voorkomende in het : „Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië" (Afl. 2, Deel 67, 1927) merkt van Wulfften Palthe o.m. op : „De vraag dringt zich op bij het overzien van het geheele parapsychologische terrein : op welke wijze

(2) Veel trekken van dit verhaal herinneren aan het bekende Indische mangoboom-kunstje.

kunnen wij verder komen, hoe kunnen wij maken, dat het occultisme niet meer als een *vreemd lichaam* in onze overige natuurwetenschappelijke beschouwingswijze blijft liggen. Als mijn persoonlijke meening zou ik willen zeggen, dat de oplossing *niet* moet worden gezocht in een eindeloos verder experimenteeren met het doel om nog steeds meer „verschijnselen" te produceeren — we stikken in de feiten — doch in het onderzoek van *die*genen, welke deze verschijnselen kunnen voortbrengen, in de studie van den *mensch* dus, niet als individueel bewuste persoonlijkheid, doch in zijn onbewust, superindividueel, collectief geestesdeel. (Das Es.) (pag. 296). Deze meening kan ik volkomen onderschrijven, behoudens de opmerking volgens welke het niet zoozeer noodig zou zijn het empirisch onderzoek voort te zetten, omdat „we stikken in de feiten".

Ik zou meenen dat we het hier voorloopig niet „benauwd" genoeg door kunnen krijgen indachtig o.m. het woord van Richet dat de zekerheid niet komt door bewijzen, maar door de gewenning.

In ons land werd reeds in 1920 gewezen op de noodzakelijkheid om te komen tot een psychologie van het medium en wel door niemand minder dan den nestor onzer psychologen : G. Heymans. In zijn : „voordracht, gehouden in de constitueerende vergadering der vereeniging, op 1 April 1920" over : „Doel en middelen eener studievereeniging voor Psychical Research" [1] zeide hij o.m., daarbij in de eerste plaats denkende aan de verschijnselen van hallucination véridique" :

„Wanneer wij eenmaal zullen weten, bij welke personen en onder welke omstandigheden die verschijnselen bij voorkeur optreden ; inhoever zij, ook in hun bijzondere bepaaldheid, samenhangen met de zintuigelijke gevoeligheid, het voorstellingstype, het peil van kennis en ontwikkeling, de temperaments- en karaktereigenschappen en den momentanen psychischen toestand van den percipient en c.q. van den ander, van wien zij geacht worden afkomstig te zijn.... dan zullen wij althans een stevigen grond onder de voeten hebben om...." over tal van vragen „een wetenschappelijk te verantwoorden vermoeden te kunnen uitspreken."

Heymans dacht dus, toen hij deze woorden sprak, weliswaar in de eerste plaats aan een psychologie van den agent en den percipient bij z.g. spontane telepathische verschijnselen, doch de aandachtige toehoorder bij zijn voordracht zal begrepen hebben, dat hij het daarbij geenszins wilde laten en dat hetgeen hij bepleitte was in feite een psychologie van den occult-begaafde.

---

(1) In druk verschenen bij de Mij v. Goede en Goedk. Lect. te Amsterdam.

In het derde deel van mijn : „Beknopte Handleiding der Psychical Research" heb ik getracht de eerste schreden te zetten op het pad hetwelk leidt naar een psychologie der occult-begaafden, daarbij gebruik makende van Heymans' leer van temperament en karakter.

Ik ben t.p. begonnen met het geven van een overzicht van de acht z.g. correlatie-typen van Heymans. Wij weten dat hij tot deze opstelling gekomen is, uitgaande van de oude temperamentenleer van Galenus, de traditioneele karakterleer bij uitnemendheid, waarin de emotionaliteit indeelingsgrond is. Voorts maakte hij gebruik van het reeds door Wundt gevonden criterium der „nawerking der aandoening", dat door Otto Gross in zijn werk over : „Die cerebrale Sekundärfunktion" aan een nadere en dieper gaande beschouwing is onderworpen en thans in de psychologie algemeen bekend staat onder den naam van „secondaire functie", alsmede van het door Kant naar voren gebrachte criterium der activiteit. Daarna kwam ik tot de navolgende uitspraak.

„Op grond van het hiervoor reeds behandelde geloof ik dat wij reeds à priori zullen mogen zeggen — mede op grond van het feit dat, zooals wij reeds zagen, iedere groep haar karikatuur in een bepaalde psychose vindt en dat het „Zerrbild" der nerveuzen gevormd wordt door de hysterici (cae) — dat het meerendeel der occult-begaafden tot de nerveuzen zal behooren." (pag. 74).

Het meerendeel der z.g. occult-begaafden of media is dus volgens mij :

1° *emotioneel,* d.w.z. boven het gemiddelde uitgaande in emotionaliteit (= vatbaarheid voor gemoedsbewegingen) ;

2° *primair functioneerend,* d.w.z. dat zij in geringe mate de nawerking ondervinden van psychische inhouden op het bewustzijn, wanneer deze inhouden uit het bewustzijn verdwenen zijn, menschen met een kinderlijke mentaliteit dus, bij wie de souvereiniteit van het „nu" regeert, menschen die het eene oogenblik „himmelhoch jauchzend" en het volgende „zum Tode betrübt" zijn, in tegenstelling met de secundair functioneerenden, wier reacties als regel geremd worden, doordat bij hen het verleden altijd nawerkt;

3° *niet actief* d.w.z. moeilijk (onder het gemiddelde) tot handelen komend.

Want het is de synthese dezer drie eigenschappen welke het beeld van het correlatie-type der „nerveuzen" vormt, het beeld van het nerveuze karakter volgens Heymans, dat zijn ziekelijke overdrijving, zijn karikatuur vindt in de hysterie, evenals b.v. de sentimenteelen (emotioneel, niet actief, secondaire functie) gepraedisponeerd zijn voor de melancholie, de gepassio-

neerden (emotioneel, actief, secondaire functie) voor de paranoia, enz. Immers het is een der meest belangrijke der nieuwere inzichten op psychiatrisch gebied, dat wij niet allen op dezelfde wijze psychotisch worden, doch dat het onze aangeboren karaktereigenschappen zijn welke ons praedisponeeren voor bepaalde psychosen, evenals onze lichaamsbouw ons praedisponeert voor bepaalde organische ziekten als b.v. tuberculose, diabetes, e.d.

Ik wees hier reeds op op pag. 74 van deel III van mijn genoemd werk, terwijl sindsdien in onze taal een zeer lezenswaardige verhandeling over dit onderwerp verscheen in : „Psychiatrische en Neurologische Bladen", 1927, n° 5, van de hand van F. J. Stuurman.

Mijn hiervoor genoemde „eerste schreden op het pad hetwelk leidt naar een psychologie der occult-begaafden" dragen tot op zekere hoogte een à prioristisch karakter en sinds geruimen tijd draag ik de wensch in mij haar een empirische aanvulling te geven.

Uit dien hoofde stel ik mij voor in dit tijdschrift geregeld bijdragen te laten verschijnen tot de psychologie der occult begaafden, waarin ik karakterdiagnosen van media wil geven steunende op autobiografisch en biografisch materiaal, terwijl ook het denkbeeld bij mij gerezen is van een uitgebreid internationaal, direct en indirect, enquête-onderzoek ten einde, mede langs dezen weg, dit probleem een stap nader tot zijn oplossing te brengen.

Ik zal mij bij het stellen dezer diagnosen opnieuw laten leiden door de indeeling van Heymans, omdat, naar mijn meening, deze indeeling *hier* nog het beste voldoet, ondanks het vele goede dat ik mede vond in de geschriften van andere karakterologen als o.m. Ribot, Kretschmer, Jung en Ewald.

In het : „Zeitschrift für Parapsychologie", 1927, pag. 584 e.v. heeft Karl Krall een opstel gepubliceerd over : „Denkübertragung zwischen Mensch und Mensch", dat als ondertitel draagt : „Versuche mit dem Gedankenleser Georges Ninoff". Op pag. 587 e.v. geeft hij ons enkele aanteekeningen over Ninoff's leven en werk waarvan ik mij hier bedienen zal om Ninoff's karakterdiagnose te stellen.

Want deze merkwaardige „telepaath" met wien Krall in 1901 kennis maakte en waarmede hij een reeks goed geslaagde en ook wel behoorlijk ingekleede proeven nam, is de eerste occult-begaafde dien ik hier met het thans bekende doel voor het voetlicht wil voeren, waarbij ik nog de opmerking wil maken, dat het zeer „toevallig" is dat ik met hem de rij open.

„Georges Ninoff — zoo pleegde hij zich voor te stellen — „La Télégraphie Humaine".

Ik werd geboren als vijfde kind van mijn vader Gabriel Ninoff, die toenmaals directeur was van de maritieme douane van keizer Dom Pedro, op 4 Maart 1852 te Rio de Janeiro.

Van mijn voorouders draag ik geen kennis. Wij waren thuis met 21 kinderen. Mijn moeder kreeg haar eerste kind toen zij 14 jaar oud was; wij schelen allen een jaar met elkaar, tweemaal jumeaux, daarvan leeft nog een paar. Momenteel (1901) leven nog negen broers en vier zusters. Mijn vader gaf al zijn kinderen een goede opvoeding, ik zelf heb twee jaar in Luik en Coimbra (Portugal) geneeskunde gestudeerd.

Noch bij mijn broers en zusters, noch bij mijn ouders heeft zich ooit een spoor van telepathische begaafdheid geopenbaard ; ik geloof echter dat mijn achtjarige zoon, die momenteel in Dresden op school gaat, deze gave van mij geërfd heeft.

Deze natuurgave en de drang haar te benutten openbaarden zich bij mij reeds toen ik nog een kind was. De spelen van andere kinderen van mijn zelfde jaren hadden voor mij geen bekoring. „Denk aan wat — zei ik tot een zuster, die mij bijzonder sympathiek was — kijk mij in de oogen en ik zal je zeggen wat je denkt."

Toen ik 13 of 14 jaar oud was, kon ik reeds zonder aanraking verborgen voorwerpen vinden, ofschoon ik daarbij nog veel fouten maakte ; de zekerheid welke ik thans heb bezat ik toen nog niet. Mijn liefste spel was dat met een telefoon, gemaakt met behulp van doosjes en touw ; ik wilde van venster tot venster „gedachten raden", voor welk doel een vriend of een mijner broers het ontgelden moest. Als de andere kinderen hun lievelingsspelletjes voorstelden, proponeerde ik steeds „communication".... zusters en broers hadden daar geen talent voor, het spel verveelde hun dadelijk, maar zij deden het om mij een genoegen te doen ; ik kon er nooit genoeg van krijgen."

„Toen ik ongeveer 19 jaar oud was stelde ik mijn vader voor, een gezelschap van vrienden en bekenden te vormen, om hun mijn kunst, tot dusverre slechts als spel bedreven, doch waarin ik mij thans voldoende zeker begon te gevoelen, te demonstreeren. Ik kon toen weliswaar nog niet zulke moeilijke opdrachten volvoeren als thans, doch raadde toen reeds, zonder aanraking, een horloge, een mes, e.d. De lang verbeide avond van het eerste optreden was aangebroken. Alles was vol verwachting. Toen ik de met

menschen gevulde zaal binnentrad zag ik spottende gezichten. Ik zag, ik voelde dat men geen vertrouwen in mij had, dat men mij voor gek hield. Van zes of zeven proeven gelukte er niet een. Beschaamd en vernietigd holde ik de zaal uit. Waar ik mij ook op straat vertoonde, overal hoorde ik : „Ah, daar komt de beroemde gedachtenlezer ! Ha-ha-ha ! Nu, Georges, wat lees je dan nu ?"

Maar voor de toekomst, voor mijn vorming, had deze blamage haar goede zijde. Ik hing mijn, met niet al te veel ijver bedreven studie der geneeskunde aan den kapstok, keerde mijn vaderstad den rug toe en trok mij vooreerst in de eenzaamheid terug. In een bosch leefde ik als een kluizenaar, om mij geheel aan de ontwikkeling mijner gave te wijden (2). Nog altijd voel ik de indrukken van deze eerste mislukking : de ijzige atmosfeer, den weerstand, den spot en den hoon der niet begrijpenden ; en de herinnering daaraan heeft tot op heden bij mij nagewerkt, ofschoon ik toch in alle landen roem en succes geoogst heb ! Tot op heden heb ik er niet toe kunnen besluiten opnieuw in mijn vaderstad op te treden, want ook bij ons geldt de profeet niet in zijn patrie." (pag. 587-88).

Wij hebben hier met een typische eigenschap der nerveuzen te doen, positief correleerende met zoowel de primaire functie als de niet-activiteit : het bij tegenspoed spoedig uit het veld geslagen zijn. Zij ondergaan teleurstellingen als grievende ontgoochelingen waar zij echter — juist door hun primaire functie — weer spoedig overheen komen. In Krall's artikel treedt

---

(2) Over het algemeen munten de nerveuzen op intellectueel gebied niet uit, hetgeen samenhangt met hun gebrek aan activiteit, emotionaliteit en primaire functie, welke, volgens Heymans, tot domheid en oppervlakkigheid praedisponeeren.

Dit feit, alsmede het gebrek aan activiteit, moeten zeker voor een belangrijk deel verantwoordelijk worden gesteld voor het opgeven der, *met niet al te veel ijver bedreven*, studie der geneeskunde.

Motief-voorstellingen, gegrond in sterke neigingen, drijven den nerveuze tot handelen en doen hem soms actief schijnen.

Hierin moet de verklaring gezocht worden van het feit dat Ninoff ons actief toeschijnt wanneer wij hem met alle geweld zien doorzetten om als telepaath te slagen. Wat hier activiteit schijnt is in wezen emotionaliteit.

Ten slotte wil ik er hier, in dit verband, nog even de aandacht op vestigen, dat speciale begaafdheid bij het nerveuze type veeldvuldig voorkomt. In een groot aantal gevallen merken wij bij de nerveuzen muzikale begaafdheid op, bij Ninoff betrof zij echter het gebied der telepathie.

Was Ninoff muzikaal? „Vroolijke muziek hoor ik gaarne; maar zij moet kort zijn. In Wagner erken ik le talent énorme, maar hij maakt mij gek. Ik houd van eenvoudige, maar niet van musique composée. Eigenlijk ben ik antimusicien, doch ik heb een goed gehoor. Zingen kan ik niet, doe ik het, dan is het alsof ik een bonbon in mijn mond heb, ik kan het eenvoudig niet." (pag. 598). Men ziet, geheel ontkennend mag deze vraag niet beantwoord worden.

deze eigenschap van Ninoff ook nog verder op den voorgrond. Zoo lezen wij op pag. 596 van een mislukte proefneming in de „Stadthalle" te Elberfeld, genomen door een „Sanitätsrat" die hem onwelwillend bejegende — oorzaak van de mislukking der proefneming, volgens Ninoff — welke mislukking hij zich zoo aantrok, dat hij ernstig ziek werd en veertien dagen lang het bed moest houden, waarbij hij, door een met Krall bevriend arts, behandeld werd.

„Ik verloor heden — zeide de bedlegerige tegen Krall toen deze hem bezocht — (door bloedbraken) een flesch vol bloed ; als dit zich morgen herhaalt, ben ik op weg naar beterschap..."

„Und das nur, weil ihm *eine* Uebertragung nicht gelungen war, der doch noch eine ganze Reihe spannender und wohlgelungener Versuche folgte !" merkt Krall hierbij op.

„Als ik eenmaal niet gereusseerd ben, slaap ik 's nachts niet en ben bang en treurig. Dan denk ik er steeds aan dat ik 's avonds weer niet reusseeren zal en dat de menschen zullen zeggen, dat ik het niet kan" (pag. 597).

Het is aan geen twijfel onderhevig of het was voor een belangrijk deel zijn eerzucht — kenmerk der primair-functioneerenden — welke hem zoo hevig op mislukkingen deed reageeren, hetgeen ook door Krall erkend wordt. (pag. 596).

„Mislukte — in uitzonderingsgevallen — de proef, zoo geraakte Ninoff in een vreeselijke, bijna katastrofale opwinding, welke hem dagen-, ja wekenlang drukte" (pag. 595).

Dit duidt op zijn prikkelbaarheid welke positief correleert met die der grondeigenschappen der niet-activiteit en der emotionaliteit. Emotionaliteit en primaire functie zijn voorts wel de grondoorzaken van het gebrek aan zelfbeheersching van het nerveuze type waardoor zijn vertegenwoordigers voor hun ondergeschikten en omgeving vaak alles behalve aangenaam in den omgang zijn te noemen.

„Ik ben zeer nerveus — klaagde hij tegen Krall — 's morgens moet ik bij het aankleeden oppassen dat ik geen woedeaanval krijg. Mijn omgeving — drie personen — geeft mij alles wat ik noodig heb aan, het zoeken maakt mij gek. Vaak wil ik heelemaal alleen zijn comme une bête, tranquille, en daarom sta ik wel midden in den nacht op om eenzaam door de stille straten te loopen." (pag. 594).

Krall teekent hierbij aan dat „zijn door een nietigheid tevoorschijn geroepene heftigheid, ondanks zijn vriendelijk karakter, door zijn omgeving gevreesd wordt : een onvindbare kam, een losspringende knoop, geven aan-

leiding tot woedeaanvallen, waarbij hij zich boord en hemd van het lichaam rukt."

„Op mij, op allen, die met hem in nadere aanraking kwamen, maakte Ninoff den indruk van een vriendelijken, betrouwbaren en goedhartigen man, ofschoon uiterst prikkelbaar. Bovenal werd hij heftig als hij zich miskend zag." (pag. 588).

Op niet-activiteit, primaire functie en emotionaliteit duiden voorts zijn stemmingswisselingen, welke, volgens Krall, „aprilwetterhaft" waren (pag. 594).

„Ik onderhield mij ook met hem over filosofische problemen. Hij was pessimist, miste elke levensvreugde." (pag. 599).

„De mensch — aldus sprak Ninoff tegen Krall — is een tijger! Kortgeleden kon ik een arme familie met een paar honderd Francs uit den nood helpen. Men had haar, wegens huurschuld, op straat gezet.

Ik heb weinig vreugde aan de dingen beleefd, nooit gedanst, nooit gelachen en mij altijd maar met één ding beziggehouden. (Eenzijdige aandachtsrichting der nerveuzen T.).

Overigens is mij alles een martelaarschap ; als ik moet werken ben ik dégoûté de la vie. Ik zou zoo gaarne iets anders doen. Als ik rijk was, ja — dan zou ik dit alles voor mij, voor u, voor menschen die er zich werkelijk voor interesseeren doen, maar zooals nu, uit speculatie, uit financieele overwegingen, neen, dat maakt mij ongelukkig. De dokter zeide mij heden dat ik gezond ben, ik ben dit echter niet. Ik wil naar mijn vaderland terugkeeren, omdat ik geloof dat er iets ernstigs zal gebeuren. Als ik dood ben zullen zij in mij gelooven." (pag. 599).

Hoe spreekt uit dit alles de pessimist, meer dan dat, de decadent.

Decadentie is het kenmerk van den nerveuze met psychotischen inslag (hystericus), die eigenaardige zieletoestand, welke den mensch nagenoeg volkomen ongeschikt maakt om te voldoen aan de eischen welke het dagelijksch leven aan hem stelt, ([3]) en verband houdt met zijn groote emotionaliteit en gebrek aan activiteit. Met de emotionaliteit hangen ook samen de medelijdendheid en hulpvaardigheid der nerveuzen welke wij mede bij Ninoff opmerken en ons sympathiek aandoen.

„Hij reisde met een impressario en twee dames, waarvan hij mij een als zijn vrouw voorstelde." (pag. 598). Toen Krall hem, op kiesche wijze,

(3) Een goede monografie over de decadentie levert ons E. von Sydow in zijn: „Kultur der Dekadenz", Dresden, Sibyllen-Verlag, 1921.

over zijn geslachtsleven ondervroeg, antwoordde Ninoff laconiek : „Toujours, toujours."

Wij weten dat de nerveuzen op sexueel gebied vaak losbandig zijn, hetgeen samenhangt met hun gebrek aan activiteit en primaire functie.

„Wie nu op grond van onderzoekingen op het gebied der Psychical Research in de gelegenheid is geweest veelvuldig met occult-begaafden (media) in aanraking te komen, weet uit ervaring, dat zij als regel zeer prikkelbare personen (sensitieven) zijn, bij wie de sexueele driften vaak zeer sterk spreken.

„Een zeer groot percentage der media vertoont hysterische symptomen." Zoo schreef ik op pag. 110 van deel II van mijn : „Beknopte Handleiding der Psychical Research" waarvan een belangrijk deel gewijd is aan het probleem van occultisme en sexualiteit, waarvoor ook het geval Ninoff weer onze aandacht vraagt.

„Na een voorstelling ben ik volkomen uitgeput, ik tol dan rond als een beschonkene, ben nauwelijks in staat op mijn beenen te blijven staan, sukkel naar huis en leg mij, volkomen uitgeput, gedurende een half uur te bed. Eerst twee uur later neem ik voedsel tot mij, vaak geweldige hoeveelheden, in groote, haast niet te gelooven, brokken, als une bête. Een andere keer moet ik mij echter dwingen om te eten, alles staat mij dan tegen." (pag. 589).

„Ik vast (wanneer ik moet optreden) van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, tot twee uur na de voorstelling. Wel is waar heb ik van tijd tot tijd trek, maar dat gaat voorbij. Ik heb mijn maag zoo getraind, dat ik 48 uur facile kan hongeren, facile sans souffrance, zij houdt zich op bevel stil. Het is niet goed, maar ik heb het reeds vaak gedaan om haar op de proef te stellen. Daarna eet ik zeer veel, beaucoup kalfsschijfjes, kreeftenmayonaise, groot stuk gebraden gans, veel veel brood (tot 10 sneedjes), aardappelen, geen saus, veel fruit, hors d'œuvre, sardinen, rauwe ham. Ik kan goed toezien als anderen eten. Ook moet ik vaak 's nachts nog eten : drie, vier appels, sinaasappelen en andere eetwaren." (pag. 589).

Het kan niet ontkend worden dat Ninoff ons hier aan den beroemden hollen bollen Gijs doet denken. Het geheel demonstreert dat naast de sexueele zich ook andere vitale neigingen doen gelden gelijk bij alle nerveuzen, die, volgens Heymans, het vette der aarde geenszins versmaden.

„Ziet ge," zei hij tegen Krall, terwijl hij een glas Italiaanschen rooden wijn, sterk met spuitwater verdund, dronk, en daarbij hoestte, „ik ben een mensch der nabootsing : als ik iemand in een nevenvertrek hoor hoesten, hoest ik dadelijk mede ; ik moet altijd dat doen wat anderen doen. Ik drink

maar heel weinig, geen droppel alcohol op den dag van het optreden. Reeds een kleine slok cognac is voldoende, mij gedurende 24 uur te beletten mijn gave te benutten. Overdag rook ik iets, misschien twee sigaren ; vandaag wil ik rooken, morgen heb ik er een horreur voor. Ik ben trouwens over het algemeen zeer luimig ; vandaag neem ik salade met azijn, morgen ben ik boos, omdat ik datzelfde quantum reeds te veel vind. Ik heb altijd een slechte maag. Vaak moet ik, gedurende de voorstelling, mij achter het tooneel spoeden om het weinige wat ik tot mij heb genomen weer af te geven." (pag. 589).

In dit citaat treft ons in de eerste plaats de nabootsingsdrang, een eigenschap het nerveuze type eigen, evenals de luimigheid. Een en ander hangt met de primaire functie samen. Voorts zijn blijkbare ingetogenheid op het gebied van drankgebruik. Dit is een eigenschap welke, over het algemeen, niet bij het nerveuze type past. Heymans vond dat de meeste nerveuzen zich meer dan de gemiddelde mensch aan drankmisbruik overgeeft. Mogelijk ging de leer hier boven de natuur en leidden nuttigheidsoverwegingen hier tot matigheid. Vergeten wij bij dit alles toch nooit dat wij bij een aantal karaktertrekken rekening moeten houden met de invloeden van opvoeding en wilsoefening daarop, waardoor de oorspronkelijke karaktertrek (het aangeboren karakter) gewijzigd kan zijn of schijnen (verworven karakter). Hoeveel menschen, die van nature feitelijk b.v. verkwistend zijn, zijn door de omstandigheden niet zuinig geworden ([4]).

„Hij was, toen ik hem leerde kennen, een deftige, breede verschijning (een beetje tot corpulentie neigend) met vol gelaat, zwarte snorbaard en diepzwart krullend hoofdhaar. Met zijn donkere, energieke oogen en de levendigheid van zijn optreden herinnerde hij, in zijn kunstenaarspels gehuld, aan een gewichtige impressario. Zijn gelaatskleur was gezond, zijn bewegingen haastig en nerveus (gelijk van primair functioneerende personen te verwachten is T.), zijn geheele wezen „kwikzilverachtig" onrustig (dito T.). Zijn hoofd was niet breed en — zooals hij zeide — „montée comme un coque"; een psychiater zou gezegd hebben dat hij nog nooit zoo'n hoofd gezien had. De voorhoofdshoogte was opvallend gering, zijn intelligentie niet groot (ik wees er hier reeds op dat de drie grondeigenschappen der nerveuzen positief correleeren met die der domheid T.), maar hij had een fijn onderscheidingsvermogen voor alles wat er om hem heen gebeurde, voorname-

---

(4) Zie voor het probleem der z. g. exogene persoonlijkheidsvorming o. m. H. Hoffmann: „Charakter und Umwelt", Berlin, J. Springer, 1928.

lijk met betrekking tot sym- en antipathieën betreffende personen met wie hij samenwerkte (wij merken deze eigenschap bij herhaling bij occult-begaafden op T.). Zijn wezen was overigens sympathiek, open en mededeelzaam (iets wat meer bij primair functioneerende en emotioneele naturen wordt opgemerkt T.). Hij was geheel van zijn kunst vervuld en daarom in hooge mate bevredigd toen hij in mij iemand vond die besloten had, zijn gave te bestudeeren en wetenschappelijk te analyseeren." (pag. 588).

In dit citaat treffen wij enkele gegevens met betrekking tot Ninoff's lichaamsbouw aan, gegevens welke ons, sinds E. Kretschmer's : „Körperbau und Charakter" meer dan ooit interesseeren.

Bij alle groote bewondering welke ik voor Kretschmer's arbeid heb, en waarvan ik voor de toekomst zeer veel verwacht, meen ik er echter de aandacht op te moeten vestigen, dat m. i. de onbevangen observatie ons tot de erkenning brengt, dat er meer dan die twee (drie) door hem beschreven typen zijn, en dat er tusschen „schizoid" en „zykloid", evenals tusschen „asthenisch" en „athletisch" eenerzijds en „pyknisch" anderzijds talrijke meng- en overgangstypen bestaan. Het nerveuze type van Heymans is m. i. zoo'n meng- en/of overgangstype. Ninoff althans, zooals wij hem uit de biografie van Krall leeren kennen, doet ons eensdeels aan de groep der „asthenische" en „athletische" menschen, anderdeels aan die der „pyknici" denken.

T.

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

REVUE METAPSYCHIQUE. *Jaargang 1929, No 3, Mei-Juni.*

C. de Vesme schrijft over : „L'obsession et la possession dans l'extrême-Orient et dans les pays non civilisés". De schrijver wijst er zeer terecht op, dat over het algemeen de ethnologen veel te weinig aandacht geschonken hebben aan het geloof aan „bezetenen" der archaïsche volkeren. Wij moeten dit wel toeschrijven aan hun gebrek aan parapsychologische kennis (parapsychologisch geschoolde ethnologen zijn over het algemeen nog dun gezaaid) welke hun, op enkele uitzonderingen na, deze verschijnselen door een verouderde „Aufklaerungs"-bril doet bezien. De Vesme geeft nu een aantal voorbeelden van gevallen van bezetenheid, in o.m. China en Indie geconstateerd door bevoegde onderzoekers.

Frank Grandjean, hoogleeraar in de wijsbegeerte aan de universiteit van

Genève, schrijft over : „Le „Moi" et le „Je". Het is een doorwrochte filosofische beschouwing waarin de denkbeelden van o.m. James, Bergson en Claparède verwerkt zijn. Het artikel eindigt met de navolgende passage : „S'il y a pour l'âme humaine une possibilité de survie, c'est ce *je* qui, du consentement de tous les philosophes qui l'ont aperçu, a, de tous les éléments de la personnalité, le plus de chances de survivre à la mort du corps. C'est lui, sans doute, qui est notre individualité supra-terrestre, et qui, voyageur venant de loin, habitué aux vies successives où il est descendu comme dans des auberges, ne s'effraie plus de la naissance ni de la mort et permet à l'âme tremblante de se concentrer au lieu de se disperser au moment du trouble qui suit le dernier soupir."

Jules Courtrier schrijft een post scriptum bij het rapport der zittingen met Eusapia Palladino van het Institut Général Psychologique, welke in 1908 gehouden werden, en waaraan hij destijds deelnam. Hij verklaart daarin o.m. te gelooven aan de echtheid van haar levitatieverschijnselen.

Dr. Foveau de Courmelles schrijft over het geheugen der materie, Ir. Andry-Bourgeois vervolgt zijn opstellenreeks over moderne fysica.

ZEITSCHRIFT FUER PARAPSYCHOLOGIE,

Mei en Juni 1929.

In het Mei-nummer herdenken verschillende personen nog von Schrenck Notzing.

Rudolf Lambert vervolgt zijn opstel over het proces tegen de helderziende mevr. Günther-Geffers, dat hij in het Juni-nummer besluit. Dit opstel leert ons, dat de politie — wanneer zij bij het opsporen van misdadigers gebruik maakt van z.g. helderzienden, — een zeer voorzichtig gebruik dient te maken van de uitspraken dezer personen, daar zij er anders licht toe kan komen, onschuldigen te arresteeren, gelijk het proces Günther-Geffers bewezen heeft. Sommigen is dit een aanleiding, het gebruik van helderzienden door de politie wettelijk verboden te wenschen. Het komt ons voor, dat dit te ver gaat. Wijzen ook politie-honden niet soms verkeerden aan ? En toch zal niemand willen ontkennen dat de politie-hond zijn verdiensten heeft. Zoo heeft ongetwijfeld ook de helderziende zijn (haar) verdiensten bij het opsporen van misdadigers, mits men slechts gebruik maakt van goede helderzienden en daarbij voldoende kennis van zaken heeft met betrekking tot de z.g. mediamieke verschijnselen om te weten dat de onfeilbare helderziende nog geboren moet worden. Een dergelijke meening is ook Lambert toegedaan.

Dr. W. Kroener schrijft over het probleem der „Nahrungslosigkeit" inzake Theresia Neumann. Hij wenscht dit probleem streng wetenschappelijk bestudeerd te zien en beklaagt zich erover dat daar momenteel geen geld voor beschikbaar is. Moge hem weldra de middelen gegeven worden dit uiterst belangrijke verschijnsel doeltreffend te onderzoeken.

Dr. A. Heller schrijft over zijn proeven met den helderziende E. J. Hanussen, F. Lehmann over spookverschijnselen in de pastorie te Groeben, Dr. G. Pagenstecker over Dr. Sünner's verhandeling over de psychometrische begaafdheid van mevrouw Plaat.

„Parapsychologie und Mystik" is de titel van een opstel van Dr. Gerda Walther, waarin zij er op wijst, dat de parapsychologie een onmisbare hulpwetenschap is voor den bestudeerder der Mystiek, maar dat mystiek en parapsychologie volstrekt geen identieke begrippen zijn.

Voorts polemiseert zij tegen Irmgard Grimm (Peking) over het probleem van het Chineesche schrift, automatisch door Margery voortgebracht.

Dr. Krukenberg maakt melding van een geval van zich zelf dubbelzien, dat een zijner patienten bij zichzelf zegt geconstateerd te hebben.

BOEKBESPREKING.

Dr. GUSTAV PAGENSTECHER : *„Die Geheimnisse der Psychometrie oder Hellsehen in die Vergangenheit"*. Leipzig, Oswald Mutze, 1928.

De onderzoekers der parapsychologie mochten zich in de laatste decennien verheugen in de ontdekking van een groot aantal mediums met sterke helderziende vermogens. Met groote vreugde begroeten wij ook de verschijning van dit werk van den Duitschen arts Pagenstecher, die in de gelegenheid was in Mexico een lange reeks onderzoekingen uit te voeren met mevrouw Maria de Reyes de Z. De waarde dezer experimenten is zoowel gelegen in de buitengewone vermogens van deze dame als in den nauwkeurigen en systematischen opzet der proefnemingen, die in genoemd werkje zeer uitvoerig zijn beschreven. Mevr. de R. de Z. valt onmiddellijk nadat zij het te onderzoeken voorwerp in handen krijgt, in een trance-toestand, gedurende welke haar geheele lichaam in een soort katalepsie verkeert. Zij is echter in staat op vragen te antwoorden. Haar handen sluiten zich krampachtig om het object heen dat haar bovendien steeds onbekend is en haar slechts met

een doek bedekt in handen wordt gegeven. Zij zelve vraagt nooit iets ; trouwens in vele gevallen was ook de experimentator onbekend met den aard of althans met de bijzondere lotgevallen van het voorwerp. Welk een verschil met de vele, thans in het openbaar optredende, psychometristen, die hun vermeende of werkelijke gaven danig weten te exploiteeren en, zonder eenig spoor van in een bijzonderen geestelijken toestand te verkeeren voortdurend er op uit zijn door tallooze vragen zooveel mogelijk te weten te komen en daarnaar hun uitspraken in te richten !

Een eerste groep vormen de experimenten, waarbij de juistheid der uitspraken van het medium met zekerheid kon worden nagegaan. Een kunstbloem van het altaar eener Mexicaansche Katholieke kerk, een identificatieband van een soldaat uit den wereldoorlog, een paar stukjes marmer van het Romeinsche forum, een receptenpapiertje beschreven door een arts op het moment dat hij een apoplexie kreeg, een halsketen der Botokoeden, een in een flesch ingesloten briefje, door een passagier van een zinkende boot in zee geworpen. Deze bonte verscheidenheid van voorwerpen wekken bij mevr. de Reyes visioenen op, die zij uitvoerig beschrijft, en die tot in de kleinste details konden worden gecontroleerd. In een tweede reeks verzamelt Pagenstecher de gevallen waarin deze absolute contrôle onmogelijk was, maar wel de uitspraken der clairvoyante als in hooge mate waarschijnlijk moesten worden aangemerkt. (Indicen bewijs). Hieraan sluiten zich, als derde groep, die proeven waarbij de aard der onderzochte voorwerpen een absolute waarmerking der visionair opgewekte beelden uitsloot. Zoo wanneer bij aanraking van stukjes soms niet meer dan kleine fragmenten van Mexicaansche of Egyptische oudheden (aan het medium, soms ook aan Pagenstecher als zoodanig onbekend), tafereelen van menschenoffers der Azteken of van ceremonieele optochten uit het oude Egypte optraden.

In het bijzonder vragen onze aandacht de reeds in het eerste werk van Pagenstecher (Auszersinnliche Wahrnehmung) beschreven, hier slechts in het kort weergegeven, proeven, waardoor het psychometrisch onderzoek geheel tot het gebied van het exacte experiment kan worden teruggebracht. Verschillende voorwerpen (in casu stukken puimsteen) worden aan een bijzondere behandeling onderworpen of in een karakteristieke omgeving geplaatst : b.v. eenigen tijd in het inwendige van een staande klok. Mevrouw de Reyes hoort aan het stuk puimsteen het tikken en slaan van de klok !

Evenzeer nieuw is het schatten van den tijd, waarop zich de gebeurtenis in het verleden afspeelde, naar den schijnbaren ruimtelijken afstand waarop het visioen werd waargenomen. Ruw berekend kwam 1 M. met

ongeveer 10 jaar overeen. Telepathie, ook in den ruimeren zin van een lezen in den onderbewusten voorstellingsinhoud van den experimentator, bleek geen noemenswaardige rol te spelen. Wel was Mevr. de R. in enkele gevallen in staat wanneer zij door bemiddeling van een voorwerp in psychometrisch contact werd gebracht met bepaalde (afwezige) personen, gedachten en voorstellingen, vooral hevig gekoesterde wenschvoorstellingen, te kunnen waarnemen. Een fantastisch poppenhuis (de hoogste wensch van haar eigen kindje toen dit ziek was), een broche die een kennis van Dr. Pagenstecher als geschenk verwachtte, worden als realiteiten gezien [1].

Zooals gewoonlijk : naarmate men dieper doordringt in de geheimen van natuur- en geestesleven is ook hier de laatste verzuchting van den onderzoeker : „Een raadsel slechts te meer won ik erbij." Een rij van ongelooflijke wonderen, fantastischer dan een sprookje, maar vastgesteld met al de nauwkeurigheid en degelijkheid van het modern wetenschappelijk onderzoek, ziedaar in het kort den indruk die dit merkwaardig boek bij ons achterlaat.

Prof. Driesch en Dr. Walter Prince, de welbekende officieele psychical researcher, schreven een voorrede, betuigden hun bewondering voor den experimentator. De laatste — een expert op het gebied der ontmaskering van valsche mediums — heeft een deel der waarnemingen persoonlijk kunnen controleeren.

DIETZ.

---

(1) Verg. blz. 141 van dezen jaargang.

Aan onze Lezers !

Met het verschijnen van dit nummer is de eerste jaargang van dit Tijdschrift voltooid en zijn wij reeds bezig No 1 van den tweeden jaargang in elkaar te zetten. Het is ons een behoefte van af deze plaats te getuigen, dat wij dankbaar zijn voor de vele blijken van waardeering welke wij in den loop van het jaar van de zijde onzer abonnees en van zijde der pers mochten ontvangen, alsmede voor ons steeds groeiend aantal geabonneerden. Ook onzen medewerkers een woord van hartelijken dank.

Vol vertrouwen gaan wij daarom de toekomst tegemoet, overtuigd dat dit Tijdschrift in een lang gevoelde behoefte voorziet en — op grond van het bovenstaande — in staat is de studie der Parapsychologie in ons land wezenlijk te bevorderen.

Voor gegronde op- of aanmerkingen houden wij ons steeds aanbevolen, evenals voor het te onzer kennis brengen van gevallen van spontane paragnosie e.d.. Aan hen, die naar het oordeel onzer lezers voor toezending van een proefnummer in aanmerking komen, wordt dit volgaarne, op verzoek, gratis toegezonden.

REDACTIE en UITGEVER.

Dietz, P.A. De zelfvermietiging der Kosa's. – Tydschr v parapsychologie. 1 jrg 1928-1929. Amst. E Wegelin 1929, p 80. Het verhaal is ontleend aan: G Mc Call Theal, The history of South Africa, verschenen in de serie: The Story of the nations; p.84. [Herdrukt in: Studien. Parapsychologische, verz. d. P A Dietz en W H C Tenhaeff, Amst. H J W Becht, 1936, p 14; Athenaeumbibliotheek.

Biegel, R.A., Astrologie. Tydschrift voor parapsychologie 1 jrg 1928-1929. Amst, E Wegelin 1929, p. 174.

Dietz P.A. De paragnostische droom – Tydschr voor parapsychol. 1 jrg, 1928-1929. Amst, E Wegelin 1929, p 24-61.

Dezelfde, Door de horizon droompunt I. Ibidem, 1 jrg 1928-1929 Amst. E Wegelin 1929 p 67.

Dezelfde. Boekbespreking. [1] Richet, Charles Notre sixième sens Ed Montaigne [sic! bibl. onvoldoende notitie] [2] Pagenstecher, Gustav. Die Geheimnisse der Psychometrie oder Hellsehen in der Vergangenheit, Leipzig Oswald Mutze, 1928 – Ibid. 1 jrg 1928-1929 Amst. E Wegelin, 1929 p 87, 293.

Dez. Het kryptaesthetisch vermogen in aanleg een algemeen menschelyke eigenschap? – Ibidem, 1 jrg 1928-1929 Amst E Wegelin, 1929 p 97.

Dezelfde. Radio en massatelepathie. – Ibidem 1 jrg 1928-1929. Amst E Wegelin 1929 p. 131.

Dezelfde, Radio en massatelepathie. ("Naar: Woolley, V.J., The broadcasting experiment and mass-telepathy. Proceedings of the Society for psychical research, vol 38 April 1928") [Zie ook: Dezelfde, Telepathie en helderziendheid Den Haag H P Leopolds Uitg. Mij. N.V. 1936, p 73; Parapsychol. Bibliotheek, I.] – Ibidem 1 jrg 1928-1929 Amst E Wegelin 1929 p. 131.

Dezelfde, De telepathische droom van een Oudhollandschen zeevaarder [N. Springer, schipper uit Enkhuizen. – zie Valentyn, François, Beschryving van Groot Djava, deel 4, p. 302.] – Ibidem, 1 jrg 1928-1929 Amst E Wegelin 1929. p 165. Herdrukt in Studien Parapsychologische, verz d P.A. Dietz en W H C Tenhaeff, Amst. H J W Becht, 1936, p 20. Athenaeumbibliotheek.

Dezelfde, De Nederlandsche Studievereeniging voor psychical research. – Ibidem, 1 jrg 1928-1929 Amst. E Wegelin, 1929 p. 193.

Dezelfde Het occultisme in de sprookjes. – Ibidem, 1 jrg 1928-1929 Amst E Wegelin, 1929, p 220. Herdrukt in: Studien Parapsychologische verz d. P. A Dietz en W H C Tenhaeff, Amst H J W Becht 1936 p. 22

Dezelfde. Een geval van "illusion véridique". – Ibidem, 1 jrg 1928-1929, Amst. E Wegelin, 1929, p 274 en opgenomen in schrijvers werk: Telepathie en helderziendheid. Den Haag H P Leopolds Uitg Mij 1936, p 78.

Dezelfde. Massatelepathie in het oude Rome. – Ibidem, 1 jrg 1928-1929, Amst, E Wegelin 1929, p 277. De gegevens zyn ontleend aan Plutarchus, Vita Aemilii Pauli,

Brugmans, H.J.F.W. In memoriam prof dr G Heymans. Tijdschrift voor parapsychologie, 2 jrg 1929-1930. Amst. Elsevier 1929, p.273. Herdrukt in: Studiën, Parapsychologische -, verzameld door P.A Dietz en W.H.C. Tenhaeff. Amst. HJW Becht, 1936, p7. Afkomen afbladeren

